

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK
İMAJI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NİGAR MAHARRAMOVA CENGİZ

DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET ŞİMŞEK

NİSAN 2016

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK
İMAJI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİGAR MAHARRAMOVA CENGİZ

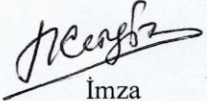
DANIŞMAN

PROF. DR. AHMET ŞİMŞEK

NİSAN 2016

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

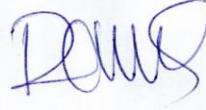
İmza

Nigar Maharramova CENGİZ

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

“Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı” başlıklı bu yüksek lisans tezi,
Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

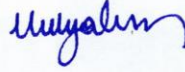
Başkan: Yrd. Doç. Dr. Refik TURAN

Üye: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

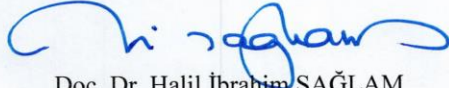
Üye: Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

10.5/2016

(İmza)

Doç. Dr. Halil İbrahim SAĞLAM

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türk ve Rus milletlerinin ilişkileri yüzyıllar süren bir geçmişe sahiptir. Bu tarihi süreç içerisinde meydana gelen belli başlı olayları irdelemeden günümüzdeki ilişkileri değerlendirmemiz gayri mümkündür. Bu ilişkiler bağlamında toplumların gelecek nesillere aktarmak istedikleri bilgilerin aynası olan ders kitaplarının incelenmesi önem taşımaktadır. Tarihin en önemli dönemlerinden biri olan SSCB dönemi dünya tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu dönem “demir perde”, “halklar hapishanesi” olarak adlandırıldığından yapılan araştırmaların, özellikle Türkçe literatürde Sovyetler Birliği ile yapılmış çalışmaların az olması, bir tez konusu belirlemem gerektiğinde bu dönemi tercih etmem üzerinde etkili olmuştur. Bu çalışmada 1917 Ekim devrimi ile başlayan ve 1991 yılına kadar devam eden Sovyetler Birliği döneminde Rusya’da tarih eğitimi, tarih metodolojisi, Tarih eğitimi politikası ve Tarih ders kitapları araştırılmıştır. Tarih ders kitaplarındaki Türk imajını ön plana çıkararak yapılan bu çalışmada SSCB döneminde Rusya’da istifade edilen tarih ders kitapları kullanılmıştır. Çevirilerin tamamı tarafımdan yapılmış olup araştırmaya eklenmiştir. Bir dönem incelediğim ve artık okutulmayan bu kitaplardan ders çalışmış ve tarih öğrenmiş biri olarak konuya “içeriden ve dışarıdan bakmak” gibi bir avantajım olduğuna inanıyorum.

Tez konumun belirlenmesinde, araştırma aşamasında ve tamamlanmasında destek olan değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ahmet Şimşek’e ayırdığı zaman için minnettarım. Tezimin başlangıcından bitimine kadar bana inanan, her zaman yanımda olan, verdikleri her türlü destek için aileme, arkadaşlarıma ve gösterdiği sabır için oğluma teşekkür ederim.

Nigar Maharramova CENGİZ

25.03.2016

ÖZET

SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK İMAJI

Cengiz, Nigar Maharramova

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

Nisan, 2016, xi + 91 Sayfa.

Tüm sosyal bilimler gibi tarih eğitimi politikası tüm devletler için önemlidir. Bu derslerin içeriği yeni nesillere sosyo kültürel açıdan kendilerini tanımayı ve vatandaş olarak ait oldukları devleti tanımlamayı öğretmektedir.

Bu çalışma 1917-1991 yılları arasında Rusya’da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde eğitim politikası, bu eğitim politikasına bağlı hazırlanan ve okutulan ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki Türk imajını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Komünizm düşüncesinin ders kitaplarını biçimlendirdiği bir dönemde tarih eğitiminde Türk, Osmanlı imgesi ile ilgili yaklaşımlar incelenmiştir. Çok miktarda Müslüman ve Türk nüfus barındıran Sovyetler Birliği’nin lideri olan Rusya’nın, bünyesinde barındırdığı halklar ve tarihleri ile ilgili eğitim politikası oldukça önemlidir. Bolşevik devrimi ile “Sovyet milleti” oluşturmaya çalışan Rusya’nın “Öteki”, “Biz ve onlar” algısı bu bağlamda ele alınmıştır. Siyasi değişimlerin ve ideolojilerin eğitim ve ders kitapları üzerinde etkisi Sovyet Rusya’da tarih eğitiminde ve Tarih metodolojisinde beş temel kırılma noktası üzerinden incelenmiş, bu kırılma noktalarındaki değişimler yorumlanmıştır. Bu çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılarak Sovyet döneminde okutulan tarih ders kitapları incelenmiş ve elde edilen bulgularla öğretilmek istenen Türk imajı değerlendirilmiştir. Dönemin tarih ders kitaplarındaki resimler de görsel olarak verilmek istenen mesajı yorumlamak için çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda siyasi arenada görülen değişimlerin Sovyet tarih ders kitaplarını etkilediği ve bu değişimin “Türk İmajı” için de geçerli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarih Eğitimi, SSCB, Tarih Ders Kitabı, Türk İmgesi

ABSTRACT

TURKISH IMAGE IN SOVIET RUSSIAN HISTORY TEXTBOOKS

Cengiz, Nigar Maharramova

Master Thesis, Department of History Education, History Education Master of Arts

Advisor: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

April, 2016, xi + 91 Pages

Like all social sciences, the history education policy is also important for all states. The content of these courses to educate the new generation about identify themselves in a cosio-cultural way and recognizing the state that they belong to.

This study aims to determinate that the education policy in Soviet Socialist Republics between 1917-1991, and determinating the Turkish Image in high schools' history textbooks which have been prepared according to the this policy. It has been investigated of Turkish and Ottoman images and related approaches in the term of the history education that was affected by communism. Russia is the leader of the Soviet Union and with high Muslim and Turkish population, so the education about the people and their history inside of it, is very important. It is dicccussed that Bolshevik revolution's "Soviet people" Notion and Russin's "Other", "we and the others" notions in this context. Political changes and ideologies of education and the effect on history education and textbooks in Soviet Russia examined through the breaking point of five basic methodology of history, this has been interpreted to changes in the breaking point. In this study, it has been used the method of descriptive analysis, teaching of history textbooks that were taught in the Soviet era were examined and the findings, were evaluated together with the image of the Turkish. The pictures in the history textbooks of the period included the study in order to interpret the intended message visually. As a result of the examination of Soviet history textbooks in the political arena, affects the observed changes, and these changes were observed that it is valid for "the image of the Turkish".

Keywords: History, History Education, USSR, History textbook, Turkish image, Ottoman image

İÇİNDEKİLER

Bildirim	iii
Jüri Üyelerinin İmza Sayfası	iv
Önsöz	v
Özet	vi
Abstract	vii
İçindekiler	viii
Şekiller Listesi.....	xi
Tablolar Listesi.....	xii
Bölüm I	1
Giriş.....	1
1.1 Problem Durumu.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı	2
1.3 Araştırmanın Önemi.....	2
Sınırlılıklar	3
Tanımlar	3
Kısaltmalar	4
Bölüm II	5
Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi ile İlgili Araştırmalar	5
2.1 Sovyet Rusya ve Türkiye İlişkileri.....	5
2.2 Ders Kitaplarının Eğitim Sürecindeki Önemi	6
2.3 SSCB’de Eğitim Politikası ve Sovyet Rusya’ında Tarih Eğitimi	8
2.4 SSCB’de Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları	11
2.5 İlk Sovyet Tarih Ders Kitapları.....	14
2.6 İlgili Yayın ve Araştırmalar	15
Bölüm III.....	17
Yöntem.....	18
3.1 Araştırmanın Yöntemi ve Modeli	18
3.2 Örneklem.....	19
Bölüm IV.....	20
Bulgular.....	20
4.1. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türklerle İlgili Konular ve Dağılımları	20

4.2 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Eski Türkler	22
4.3 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Selçuklu Türkleri ve Timur.....	26
4.3.1 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Selçuklu Türkleri	26
4.3.2. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Timur ve Seferleri	29
4.4 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti	31
4.4.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurulması ve Yayılması	31
4.4.2 Balkan Yarımadası'nın Türkler Tarafından Ele Geçirilmesi	32
4.4.3 Bizans'ın Düşüşü. İstanbul'un Fethi	35
4.4.4 Osmanlı Devleti'nin Gelişimi	40
4.4.5 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Balkan İsyanları	44
4.4.6 Sovet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları	49
4.4.7 Sovyet Rusya Ders Kitaplarında Rus-Türk Savaşları	51
4.4.7.1 Sovyet Tarih Ders Kitaplarında 1768-1774 Rus-Türk Savaşı.....	52
4.4.7.1.1 Çeşme Harbi.....	53
4.4.8 Sovyet Rus Tarih Ders Kitaplarında 1787-1791 Yılları Arasında Rus-Türk Savaşı	54
4.4.9. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Kırım Savaşı (1853 - 1856)	56
4.4.9.1. Sivastopol Savunması.....	57
4.4.9.2 Sinop Baskını.....	59
4.4.10. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Rus-Türk Savaşı (1877-1878).....	60
4.4.10.1 Plevne Kuşatması.....	64
4.4.10.2 1877-1878 Rus-Türk Savaşının sonuçları.....	64
4.5 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Birinci Dünya Savaşı	65
4.6 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Kafkaslar ve Şamil İsyanı	67
4.7 Sovyet Rusya Ders Kitaplarında Türk Cumhuriyeti	69
Bölüm V	72
Tartışma, Sonuç ve Öneriler	72
5.1 Rus Tarihçiliğinde Temel Dönemler Üzerinden Sovyet Rus Tarih Kitaplarının Değerlendirilmesi	72
5.2 Tartışma.....	74
5.3 Sonuç.....	74
5.4 Öneriler	76
Kaynakça.....	77
Ekler	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Avar Çemberi.....	23
Şekil 2. Göçebelerin Eşyaları Ve Süsleri.....	25
Şekil 3. Orta Asya Sakini.....	25
Şekil 4. Selçuklu Türkleri'nin Haçlılarla Savaşı.....	28
Şekil 5. Timur. Eski Bir El Yazmasından Alınmış Resim.....	30
Şekil 6. Milosh Türk Sultanını Öldürüyor.....	34
Şekil 7. II Muhammed Konstantinopolis Fatihisi.....	36
Şekil 8. Kutsal Sofya Mabedi'nin Günümüzdeki Görüntüsü.....	38
Şekil 9. Konstantinopolis'in Düşüşü.....	39
Şekil 10. Osmanlı Türklerinin İşgalleri.....	41
Şekil 12. Rusya'da Türk Boyunduruğu ile Savaşan Slavlar için Yardım Toplanması. Bilinmeyen Ressam 1876.....	47
Şekil 13. Bosna Hersek'te Sırp İsyanının Kahramanları ve Öncüleri. Rus Mendili. Basma Kumaş 1870.....	48
Şekil 14. İzmail Saldırısı. XVIII. Yüzyıl Gravürü.....	55
Şekil 15. Pavel Stepanoviç Nakhimov Top Bataryasında.....	58
Şekil 16. Eduard İvanoviç Totleben. Ressam V.F. Timm. Sivestopol Savunması Madalyası.....	58
Şekil 17. Shipka. Ressam A. Popov. Akvarel Çizim 1892.....	61
Şekil 18. Bulgaristan'da Savaş Kahramanları Anıtı.....	62
Şekil 19. 1877-1878 Rus -Türk Savaşında Verilen Gümüş Madalya.....	64

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sovyet Tarihçiliğinde Dönemlendirme.....	9
Tablo 2. 1934-1959 ve 1959-1964 Yıllarında Tarih Ders Kitapları.	13
Tablo 3. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türklerle İlgili Konular ve Dağılımları	20

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın amacına, problem durumuna yer verilmiştir. Araştırmanın önemi, sınırlılıklar ve tanımlar da bu bölüm içeriğinde yer almaktadır.

1.1 PROBLEM DURUMU

Eğitim insanı hayata ve emeğe hazırlamak için ona bilgi, beceri ve yeteneklerin transferidir. “Doğru” eğitim eğiten tarafın istediği gibi bir insan modeli ortaya çıkarmaktadır. Bir toplum gelecek nesillere transfer etmek istediği bilgilerin tamamını eğitim yoluyla aktarmaktadır. Bu bağlamda eğitimin temel taşlarından biri de ders kitaplarıdır. Ders kitapları tarihin her döneminde ve her toplumda eğitilenlere aktarılmak istenen bilgilerin tamamını içermektedir. Özellikle tarih ders kitapları politik bilgiyi aktarmak için kullanılmış ve kullanılmaktadır. Tarih, kültür, siyaset, popüler görüş gibi tüm toplum disiplinlerini bünyesinde barındırarak, yalnız günümüzü değil geleceğimizi de şekillendirmek gibi bir fonksiyona sahiptir. Toplumla tarih arasındaki bağ, tarih eğitimi ile oluşturulmaktadır. Tarihin eğitici fonksiyonun kaybolması tarihi dünya görüşünün yok olması demektir. Tarih eğitimi ve toplum arasındaki eğitimin temeli tarih ders kitapları ile atılmaktadır. Ders kitaplarının toplumun tarih algısı üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Ders kitapları eğitim öğretim ortamının gizli kahramanları gibidirler. Eğitim-öğretim ortamını onlar belirler, öğretilen materyal çoğunlukla onlarla sınırlıdır (Yapıcı 2004: 122). Genç neslin, tarihe dayanan bir dünya görüşünün oluşması günümüzde oldukça önemlidir. Bu çalışmada Sovyetler Birliği döneminde Rusya’da okutulan tarih ders kitapları ve bu

kitaplardaki Türk imajı incelenmiştir. Bolşevik devriminden sonra pek çok Müslüman ve Türk'ü bünyesinde barındıran ve kurulduğu dönemlerde Türkiye ile dostluk ilişkileri içerisine giren Sovyet Rusya'nın tarih ders kitaplarının incelenmesi dönemin sosyo-kültürel ve politik bakış açısını gözlemlememizi ve "öteki" "yabancı" kavramlarının ders kitaplarında nasıl tanımlandığını görmemizi sağlayacaktır. Sovyet Rus tarih kitaplarında Türk imajının nasıl çizildiği, öğrencilere Türk tarihi ve Türklerle ilgili ortak tarih hakkında neler öğretildiğini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada Sovyetler Birliği döneminde Rusya'da tarih ders kitaplarında yer verilen Türk imajı analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Sovyet döneminde Rus ders kitaplarında Türk imajının nasıl olduğunu belirlemektir. Bolşevik devrimi öncesinde Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu ile uzun süren savaşlar dolayısıyla yaranan "düşman" imajının ve buna bağlı gelişen Slav milliyetçiliğinin Sovyet döneminde değişip değişmediği araştırılmıştır. Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında "Türk" imajının nasıl anlatılmaya çalışıldığı incelenmiş ve bu anlatılar üzerinde durularak sebepleri irdelenmiştir. Tarih eğitiminde öteki imajları iyileştirmeye yönelik çalışmanın başlangıcı ders kitaplarındaki durumların incelenmesinden geçer. Ders kitaplarındaki "öteki" imajının bu çerçevede Türk tarihinin başka ülkelerin ders kitaplarında nasıl anlatıldığı ve neden böyle anlatıldığını öğrenmek için bu ülkelerin ders kitaplarına göz atmak fikir verici olacaktır.

1.3 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

II Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin saldırgan tutumu sonucu başlayan, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batıya yaklaşması ile devam eden olaylar zinciri, barış ve işbirliği ile başlayan Türkiye - Sovyetler Birliği münasebetlerini gittikçe negatif yönde geliştirmiştir. İster bu sebepten, isterse de Türkiye'deki politik ortamdan kaynaklanan engeller yüzünden Türkiye'de Sovyetler Birliği ile ilgili yapılan araştırmalar yok

denecek düzeydedir. Bu araştırma Sovyet eğitim politikası, Sovyet ders kitapları ve Sovyet Rusya’ında tamamen politik olduğunu düşündüğümüz tarih ders kitaplarında Türk kavramına bakış açısını incelemesi bakımından önem taşımaktadır.

1.4 SINIRLILIKLAR

Bu araştırmada internet üzerinde ulaşılabilecek Sovyet Rusya tarih ders kitapları ile sınırlıdır. Günümüzde kullanılmayan bu kitaplara ulaşmak oldukça zor olup, elde edilen ders kitapları üzerinden çalışma sürdürülmüştür.

1.5 TANIMLAR

Sovyetler Birliği veya SSCB – 1917 Ekim Devrimi sonucu yıkılan Rusya İmparatorluğu toprakları üzerinde, Rus iç savaşının Bolşeviklerce kazanılmasından sonra 1922’de kurulan ve 1991 yılına kadar devam eden devlet.

Eğitim Politikası – Bir ulusun geleceğe yönelik “nasıl bir insan yetiştirmeliyiz” sorusuna yanıt veren eğitim felsefesi.

“SSCB Tarihi” dersi – Sovyetler Birliği döneminde kadim dünya tarihi, orta asırlar tarihi yeni tarih en yeni tarih dersleri ile birlikte tedris edilen ders. Günümüzde Rusya Tarihi dersi yerine geçmektedir.

Sovyet Tarihçiliğinde Totaliter Dönem - devletin insan ve toplum üzerinde tam bir kontrole sahip olduğu dönemdir. Günümüzde SSCB tarihinde Stalin dönemi Totaliter Dönem olarak adlandırılmaktadır.

Sovyet Tarihçiliğinde Çözülme Dönemi – Stalin hâkimiyetinden sonra N. Krushçev’in iktidara geldiği, toplum ve insanlar üzerinde baskının azalmaya başladığı dönem.

Bolşevik Devrimi – 1917 Rusya’da Çarlık rejiminin yıkılması ile en büyük sosyalist devletin kurulmasını sağlayan devrim

İ. Stalin - Gürcü asıllı Sovyet devlet adamı. Sovyet mareşali. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri (1922-1953)

Pravda Gazetesi - Eski Sovyetler Birliği'nde ve Rusya'da yayınlanan günlük gazete. Sovyetler Birliği döneminde Komünist Parti Merkez Komitesi'nin resmi yayın organıydı.

Sosyalizm - sosyal ve ekonomik alanda toplumsal refahı devlet kararlarının getireceğini ve üretim araçlarının hâkimiyetinin toplumlara ait olduğunu savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım, vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran ekonomik, siyasi teori.

1.6 KISALTMALAR

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

age: Adı Geçen Eser

Bkz: Bakınız

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde siyasi arenada Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkileri, ders kitapları ve onların eğitim sürecindeki önemi araştırılmıştır. Sovyet Rusya’ında tarih eğitimi ve eğitim politikası, bu politikaya bağlı olarak okutulan ders kitapları, aynı zamanda araştırmayla ilgili olarak kullanılan yayınlar da bu başlık altında incelenmiştir.

2.1 SOVYET RUSYA VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Tarih eğitiminin devletler için politik bir önem taşıdığını düşünürsek ders kitabı incelemelerinde tarafların siyasi ilişkileri ile ilgili bilgi sahibi olmak önemlidir. Rus tarihinde Türkler önemli yer tuttuğu gibi, Türk tarihinde de Rusya ile ilişkiler ehemmiyetli yere sahiptir.

Bilindiği gibi 30 Ekim 1918’de Osmanlı Devleti ağır bir savaşın ardından İtilaf Devletlerinin süngü ile dayattığı Mondros’ta teslim bayrağını çekti. Büyük bir imparatorluk çökme sürecine girerken, yeni bir devletin, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelleri atılmaktaydı. Çarlık Rusya’sı ve Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonucunda dağılan imparatorluklardan idi. Çarlık Rusya’sında Bolşevik Devrimi gerçekleşmiş, devlet kazanan blog’dan olmasına rağmen “sömürge savaşı” olarak adlandırdığı savaştan çekilmiş, “düşman” ve “dost” devletlerle tüm anlaşmaları iptal etmiştir. 1921 yılı 16 Mart’ta iki genç devlet olan Sovyet Rusya ve Türkiye Cumhuriyeti arasında

imzalanan “Federal Sovyet Rus Devleti ve Türkiye Arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” ile bu iki devlet arasında ilişkinin ilk adımları atılmıştır. Bu dönemde yeni kurulmuş ve sömürgeci güçlerle mücadele eden Türkiye ile aynı saflarda savaşan Sovyet Rusya arasında ilişkilerin dostluk zemininde cereyan etmesi aslında dönemin talebi idi.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin temeli Lenin ve Atatürk tarafından atılmıştır. Türkiye için Sovyet Rusya ile iyi ilişkilerin kurulması yaşamsal öneme sahipti (Hasanlı 2011/2008: 10). Ortak düşmana karşı yapılan bu savaş her iki devlet aynı amaçlar için mücadele etmeye başladı. Bu ortak düşman kapitalizm ve emperyalizmin uygulayıcısı batı devletleri idi (Kumkale 1997: 49). Atatürk’ün önderliğinde yapılan millet mücadelesi amacına ulaştı. Sovyet Rusya’da da iç savaşlar sona erdi. Rusya etrafındaki devletleri de birleştirerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni (SSCB) kurdu. 1925’te imzalanan Türk – Sovyet antlaşması tarafsızlık ilkesini, saldırmazlık esasını temel almaktaydı.

II. Dünya Savaşı’na katılmayan Türkiye savaş sonrasında “yeni” dünyada söz sahibi olmak için barışçıl siyasetine devam etmeye çalışmış fakat bu mümkün olmamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan galip ayrılan ülke olarak Rusya’nın Sovyet Dış İşleri Bakanı Türkiye büyükelçisi ile yaptığı görüşmede (7 Haziran 1945) “Kars ve Ardahan vilayetlerinin idaresini istiyordu (Kumkale 1997: 54). Sovyet Rusya’nın Boğazlarla ilgili taleplerinden sonra Türkiye’nin Sovyetlerden uzaklaşarak Batı Bloğuna yaklaşma süreci başlamıştır. Sovyet Rusya’dan korunmak için NATO’ya üye olan Türkiye için Perestroyka dönemine kadar devam eden bu “soğuk” ilişkiler, 1991 yılında SSCB’nin varlığına son verilmesi sonucunda Bağımsız Devletler Birliği ile olan ilişkilere dönüşmüştür. Barış ve dostluk şeklinde devam eden politik süreç son yıllarda ortaya çıkan Ortadoğu Sorunu ile birlikte yerini gergin siyasi ilişkilere bırakmıştır.

2.2 DERS KİTAPLARININ EĞİTİM SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ

Dünya XX. yüzyılda iki büyük savaşla sarsılmıştır. Bu savaşlar milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine, geride kalanların hayatlarını büyük zorluklarla devam ettirmesine sebep olmuştur. İnsanlık savaşların sonuçlarını algılamakta bu şekilde

vahşetlerin bir daha yaşanmaması için çaba gösterilmesi gerektiğini fark etmiştir. Savaşın genç nesiller üzerinde olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve barışı desteklemek için eğitimin önemi ön plana çıkmıştır. Ders kitapları üzerinde ciddi çalışmalar başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra eğitimciler ve siyasilere, "ders kitaplarının nasıl olması gerektiğini" tartışmaya başlamışlardır.

Tarih ders kitapları, bir toplumun gelecek nesillere aktarmak istediği eğitimi içerir. Çünkü "tarih ve coğrafya ders kitapları köklerimizi, belli bir yerde niçin ve nasıl yaşadığımızı, bu yerin nasıl tanımlanıp nitelendirilebileceğini, bir başka deyişle kim olduğumuzu açıklamaya çalışır" (Pingel, 2003: 9). Bu yüzden her zaman daha ön plandadır. Tarih eğitimi, öğrencinin tarihsel zaman kavramını somut olarak tam edinemediği bir dönemde başlar ve ona öğretilen yargıları "doğru" olarak kabul etmesiyle sonuçlanır. Tam da bu sebepten tarih eğitiminin barışı destekleyen, ötekileştirmenin olmadığı, kalıp yargılardan uzak bir şekilde yapılması gerekir. Tabii ki hiçbir ders kitabı dünyanın her bölgesindeki ülkelerin tarihini tümüyle ve eşit ağırlıklı olarak yansıtamaz. Ancak yansıtılan içeriğin kin ve düşmanlık tohumları barındırmadan inşa edilmesi tavsiye edilmektedir.

Avrupa ülkelerinden 26'sı, 2006 yılında okullarda kullanılan ders kitaplarının incelenmesi ve düzeltilmesi konusunda "Tarih Öğretimi" isimli bildirge imzalamıştır. Bildirgede ulusların karşılıklı bağımlılığı ve dünyanın yaşanabilir bir yer olması için düşmanca söylemlerin yok edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Üye devletlerin hepsi ders kitaplarının iyileştirilmesine yönelik tedbirler almayı kabul etmiştir. Braunschweig Üniversitesi tarihçilerinden George Eckert savaş sonrasında ders kitaplarında başkalarına yönelik menfi izlenimlerin incelenmesi ve düzeltilmesi için yabancı tarih öğretmenleri ile iletişime geçerek günümüzde Eckert Enstitüsü olarak adlandırılan enstitüyü kurmuştur. Özellikle tarih ve coğrafya ders kitapları üzerinde yapılan bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Bütün bu barışçı tarih eğitimi çabalarına rağmen Tarih kitapları ne yazık ki XX. yüzyıl boyunca resmi ideolojilerin bir aracı olmaktan öteye geçememiş, başka ülkelerin ve milletlerin tarihine çoğu zaman güncel siyasi pencereden bakılmış ve öyle yazılmıştır. Bunun dışında "dost"/"düşman" tanımlamaları ders kitaplarının içeriğinde yer almaya devam etmiştir. Bunda askeri başarıların merkezde yer aldığı, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin sadece tamamlayıcı bir unsur olarak ele alındığı bir tarih öğretiminin rolünün olduğu da düşünülmektedir. Oysa bunun çocuk ve gençlerde

militarist düşüncenin oluşmasına katkıdan başka bir yarar getirmeyeceği söylenebilir (Alaslan ve Şimşek 2014: 12). Tarih eğitiminde öteki imajları iyileştirmeye yönelik çalışmanın başlangıcı ders kitaplarındaki durumların incelenmesinden geçer. Bu çerçevede Türk tarihinin başka ülkelerin ders kitaplarında nasıl anlatıldığı ve neden böyle anlatıldığını öğrenmek için bu ülkelerin ders kitapları üzerine göz atmak fikir verici olacaktır.

2.3 SSCB'DE EĞİTİM POLİTİKASI VE SOVYET RUSYA'SINDA TARİH EĞİTİMİ

1917 Bolşevik Devrimi ile birlikte Çarlık rejiminden devralınan Rusya'da okuryazar çağındaki çocuklar % 22, eğitim alan çocuk sayısı % 4,7 idi (Lenin 1913: 127). Sovyetler Birliği döneminde bu oran % 100 e kadar yükselmiştir. Bolşevik Rusya'sında eğitim siyasi parti tarafından şekillendirilirken, eğitimle ilgili ciddi reformlar gerçekleştirmiştir. 1917 yılında bir komisyon kurularak eğitim yetkisi kiliselerden alınarak dünyevi statüye kavuşturulmuştur. Parti liderleri eğitime açık bir şekilde müdahale ederek bunu “istedikleri gibi düşünen” insan yetiştirmekte temel unsurlardan biri olarak görmekte idiler. Dönemle ilgili yapılan araştırmalarda bu eğitim devrimlerinden en çok etkilenenin tarih eğitimi olduğunu ve Sovyetler Birliği döneminde Tarih'in bir parti bilimi olduğunu anlamaktayız. İlk olarak çarlık dönemi eğitim sistemini Marksist değerlere bağlı bir eğitim sistemi ile değiştirmek kararını alan Bolşevikler bunun için “Marksist dünya görüşünün” yaygınlaştırılması ile ilgili tedbirler almışlardır. Bunun için eski tarihi bilgilerin değiştirilmesi büyük ölçüde yok edilmesi, yerine yeni bilgiler, bu bilgiler sahip ve genç kuşaklara aktaracak eleman yetiştirmek gibi bir vazife verilmiş bilim adamları ihtiyacını gidermek üzere işe üniversitelerden başlanmıştır. Her şeyden önce üniversitelerde ve okullarda Tarih eğitimi iptal edilerek yerini “toplumbilime” bırakmıştır (Bichkov ve Korzun 2001: 168). Komünist Partinin 5 Eylül 1931 tarihli “İlk ve Ortaokullar Hakkındaki Kararı”yla bu durum değiştirilerek okullarda Tarih derslerinin tekrar ayrı bir ders olarak okutulmasına karar verilmiştir (Turan 2015: 68). 1933 yılına kadar ulusal tarih okullarda Toplumbilim dersi çerçevesinde okutulmaktaydı. Bu likidasyonun temel sebebi eski bilgileri ve bu bilgilere sahip elemanları yenileri ile değiştirmektir. 1925-

1927 yıllarında öğretmenler için hizmet içi eğitim kursları açarak eğitim verilmiş, yeni ideolojilere sahip tarihçi yetiştirme çabaları sürmüştür.

Tarihçiler bu dönüşümlere direnerek bilimin ideolojiye dönüşmesine ve eski Rus tarihinin yok edilmesine karşı çıkmış, fakat başarılı olamamışlardır. Bolşevik devrimi özellikle Stalin dönemi politikası bu bilim adamlarının karşısını acımasızca almıştır. Zira Aurora'nın top ateşi ile hemen tüm bilim adamlarının ve tarihçilerin "Marksist" olması beklenemezdi (Bichkov, Korzun 2001: 165). 1917 yılında bazı tarihçiler yurtdışına gittiler fakat ülkede kalanların sayısı daha fazla idi. Sonralar bu 15 yılı (1917-1930) Rus tarihçileri hasretle hatırlamaktaydı (Banerji 2006: 827). Bu bağlamda Sovyet öncesi Rus tarihçiliğinde ciddi kayıplar yaşanmıştır. Kayıplar bilim adamları ile sınırlı olmayıp arşiv ve kütüphane gibi yerleri de kapsamıştır. "Stalin represyasına" (baskıya) maruz kalan bilim adamları arasında meşhur profesörler ve akademisyenler de vardı. Akabinde devrim tarihçileri M.N. Pokrovski başkanlığında içeriğinde yeni bilgiler bulunduran Marksist tarihi hazırlamak ve yazmak için kolları sıvamış, fakat bütün bu çabalar 15 Mayıs 1934'te parti denetimi ile hazırlanmış ders kitapları için "SSCB Okullarında Vatandaş Tarihi Eğitimi" konseptine kadar neredeyse başarısız olmuştur. "Tarihi Marksist'çe anlamak" ideolojisine sahip bu konseptte tüm Tarih ders kitaplarının değiştirilmesi, Dünya Tarihi dersi yanında SSCB tarihi dersinin okutulması öngörülüyordu.

Aşağıdaki tabloda Sovyet dönemi tarihçiliğinin dönüm noktalarını ve bu araştırma için incelenmiş kitapları mevcuttur.

Tablo 1. Sovyet Tarihçiliğinde Dönemlendirme.(Sokolov.2012: 5)

1920-1930	Sovyet tarihçiliğinde bilginin birleşme süreci	R.Vipper "Tarih Ders Kitabı Eski Çağ". 1925 R.Vipper "Tarih Ders Kitabı Orta Çağ " 1925 R.Vipper "Tarih Ders Kitabı Yeni Çağ" 1928
1930-1950	Totaliter dönem Sovyet tarihçiliği	A.V.Mishulin "Kadim Dünya Tarihi" 5-6 Sınıflar 1943

				A.V.Shestakov “SSCB Tarihi Kısa Kursu” 4.Sınıf 1937
1950-1965	Çözülme dönemi tarihçiliği	Sovyet		K.V.Bazilevich, S.V.Bakhrushin, A.M. Pankratova, A.V.Foht. “SSCB Tarihi” 10. Sınıf, 1952 E.M. Golin, V.L. Kuzmenko. M.Y. Loyberg “Orta Asırlar Tarihi” 6.Sınıf 1963
1965-1980	Sovyet tarihçilik sürecinde “yavaşlama”			Y.V.Agibalova, G.M. Donskoy “Orta Asırlar Tarihi” 6.Sınıf. 1981 İ.A. Fedesov “SSCB Tarihi” 8.Sınıf 1982 M.V. Nechkina, P.S. Leybengru “SSCB Tarihi” 7. Sınıf 1971.

Tablo 1 Tomsk Üniversitesi tarih bakalorya öğrencileri için hazırlanmış çalışma programından elde edilmiş verilere göre hazırlanmıştır. Burada Sovyet Rus tarihçiliğinde dönemler ve bu dönemlere göre kullanılacak kaynakça listesine yer verilmiş, dört temel dönem ön plana çıkarılmıştır. Bunlardan ilki 1920-1930’lu yıllar arasında, istifade ettiğimiz makalede “bilginin birleştirilmesi süreci” olarak tanımlanan, aslında eski bilginin yok edilip yerine yenisinin koyulmaya çalışıldığı dönemdir. Bu dönem ders kitaplarında Marksist görüşler pek göze çarpmamaktadır. Hala eski dönem çalışmalarına ve kitaplarına yer verilmektedir.

İkinci dönem olan 1930- 1950’li yıllar Totaliter Sovyet Tarihçiliği olarak adlandırılan dönemde, Stalin kültürünün on planda olması ile sadece tarih eğitimi için değil tüm toplum için ciddi bir “zorunlu değişim” süreci söz konusudur. Bolşevikler eğitimde ve bilimde reformlara imza atmaktadırlar. Bu süreçte aynı zamanda Büyük Vatan Savaşı yaşanmaktadır, çok miktarda insan ve dolayısıyla bilim adamı kayıpları vardır. Totaliter dönemde çarlık Rusya’sının yerini tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de Bolşevik düşüncesi almış ve eski bilgiler tasfiye edilmiştir. Bu dönem aynı zamanda

Rus imparatorluğunun Stalin varyantında devamı olarak nitelendirilmektedir (Bıçkov ve Korzun. 2001: 166).

Üçüncü dönem Sovyet tarihçiliğinde Çözülme Dönemi olarak değerlendirilen 1950-1965’li yıllardır. Çözülme dönemi Stalin’in ölümü ve N. Kruchshev’in parti başkanlığa gelmesi ile başlamış, ardından totaliter dönemin izleri yok edilmeye çalışılarak her alanda eğitim de dâhil olmakla yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde yeni gazeteler ve dergiler çıkmasına müsaade edilmiş, eğitim üzerinde parti baskısı azaltılmıştır.

Son dönem 1965-1980’li yıllar arasında Parti İktidarında Yavaşlama Dönemi’dir. Sovyetler Birliği iktidarının zamanla toplum üzerinde etkisinin yitirmesi aynı zamanda eğitimde de gözlemlenmiştir.

1960’lı yıllardan başlayarak ulusal tarih anlatımında artık iki “zirve” vardı – Büyük Ekim Devrimi ve Büyük Galebe. Bunlar devlet seremonilerinde olduğu gibi ders kitaplarında da kendini göstermektedir.

2.4 SSCB’DE TARİH EĞİTİMİ VE TARİH DERS KİTAPLARI

Devletler gelecek kuşakları eğitmek için ders kitaplarını kullanmaktadırlar. Ders kitapları sadece bilgi transfer etmez toplumun siyasi ve kültürel normlarını da genç kuşaklara aktarırlar. Yukarıda belirtildiği gibi Bolşevik Devrimi sonrasında Tarih eğitimi tamamen parti denetimine girmiş ve ciddi reformlara maruz kalmıştır. İdeolojilerin okullarda dayatılmasını 1920’li yılların meşhur politikacıları L. D. Trotskii ve N. İ. Bukharin de desteklemekteydi. 1930’lu yılların başında sosyal bilimlere entegre olarak okutulan Tarih bilimi alan eğitimi olarak geri dönmüştür. Tarihin öğretim sisteminde değişimler kamu politikası fonunda gerçekleşmiş ve büyük ölçüde siyasi süreçlere bağımlı hale gelmiştir. V.V.Tikhonov’a göre bu dönem toplumsal afetlerin tarih biliminin gelişimine etkisini inceleyebilmek için mükemmel bir objedir (Tikhonov 2013: 107). Bilim insanlarına bu değişimleri yeni ders kitaplarına yansıtmak gibi bir görev verilmiştir. Ders kitapları devletin çıkarlarını karşılayacak net tarihi kavram içermeliydi; 1920’lerde hazırlanan ve öğretilenler 1930’ların başlarında gerekli değildi. Tarih ders kitaplarının içeriği ile ilgili talepler için bir dizi belge ve makale yayınlanmıştır. Hükûmetin görevlendirdiği tarihçiler

uzun, zor ve her zaman istenen sonuçla bitmeyen bir çalışmaya götüren, bilimsel ve siyasi alanda birçok çözülmemiş soru ile karşı karşıya kalmışlardır. 15 Mayıs 1934 yılında “SSCB’de Vatandaşlık Tarihinin Öğretimi” konsepti parti tarafından gündeme getirilmiştir. Eğitilenlerin “Marksist” düşüncelere yönlendirilmesini öneren bu konsept kapsamında Sovyetler Birliği’nde tüm okullarda ilköğretimden yükseköğretime kadar Genel Tarih ve SSCB Tarihi dersleri verilmesi kararlaştırılmıştır. Kitapların hazırlanması için halk komiseri Bubnov’un komuta ettiği ve tarihçi N. Vanag’ın¹ rehberliğinde bir komite hazırlanmıştır. Bu konseptin hazırlanmasında belirleyici rolü sosyalist parti liderleri Stalin’in ve Kirov’un² Partinin resmi yayın organı olan Pravda gazetesi üzerinden yayınladığı makaleler oynamıştır. Makaleler liderlerin “nasıl” bir ders kitabı istediklerini gözler önüne sermekteydi.

Stalin, Jdanov³ ve Kirov’un 27 Ocak 1936 yılında Pravda gazetesi üzerinden yayınlanan yazısı “Vanag”ın grubu görevi yapmamış, yapmamakla birlikte görevi anlamamıştır bile” cümlesi ile başlayarak Tarih ders kitapları üzerindeki sıkı denetimi gözler önüne sermiştir (Stalin 1997: 42). “Ders kitabı gibi önemli bir konu vatansızlık duygusundan arınarak sorumsuzca dergilerde yayınlanan makaleler gibi değildir, oldukça önemli bir meseledir” diye devam eden yazıda Bolşevik liderlerin kitap içeriğinde görmek istedikleri sıralanmıştır. Aynı şekilde “Yeni Tarih” ders kitabı ile ilgili olarak da bir yazı yayınlayan parti yönetimi “Yeni Tarih“ ders kitabının SSCB tarihi kitabına göre daha ustalıkla hazırlandığını fakat hala eksiklikleri olduğunu yazarak, düzeltilmesi gerekenleri bu yazıda açıklamıştır (Stalin 1997: 45). Bütün bunlar tarih eğitiminde “yapılacakların” nelerden ibaret olduğunu bilim adamlarına, öğretmenlere ve eğitimciler acık bir şekilde göstermekteydi. ”Siz” -Bubnov⁴ - tarihçilere hitaben diyordu - “biri Papa veya Çarsa ensenize bindiriyorsunuz. Biz Marksist eğitimde kullanmak için onların enselerini yeterince tokatladık. Çocukların komünist eğitimi için bize faydalı isimlerin seçilmesi gerekmektedir” (Pepelina 2013: 20).

¹ Nikolay Nikolayeviç Vanag (1899-1937) - Tarihçi. Tarih Bilimleri Doktoru. 21 Haziran 1936’da tutuklandı. Vurulmuş öldürüldü.

² Sergey Mironoviç Kirov (1886 - 1934) - Bolşevik lider.

³ Andrey Jdanov (1896-1948) Sovyet politikacısı.

⁴ Andrey Bubnov (1884-1938) - Sovyet Siyasi Ve Askeri Lider. 1917-1918 ve 1924-1937 Yılında Sosyalist Partisi Merkez Komitesi Üyesi. Halk Eğitimi Komiseri.

Parti yönetiminin tüm bu baskıları ile tarih eğitimi tamamen parti ideolojisine dönüştürülmüştür. Politik ve sosyo ekonomik olaylar tarih ders kitaplarında ön plandadır. Politik tarih ders kitaplarının %40 - %50 teşkil ederken sosyo-ekonomik olaylar %20 oranındaydı (Myasnikova 2007: 126). Devrim öncesi tarih eğitimi konsantrik karakter taşıırken, devrim sonrası doğrusal bir prensiple eğitim verilmeye başlanmıştır. Bu, 1959 yılına kadar devam etmiş ve sekiz yıllık zorunlu eğitimle birlikte tekrar konsantrik eğitime de geri dönüş yaşanmıştır. Fakat yeni bir on yıllık zorunlu eğitim kararı ile tarih öğretimi tekrar doğrusal bir prensip üzerinden yapılmaya başlanmıştır. ”SSCB Tarihi Üzerine Metodolojik Kılavuzlar” isimli, 9-10 sınıflarda eğitim veren Tarih öğretmenleri için hazırlanmış kitapta, “Sovyet toplumunun tarihi dersi, komünizmin inşasına katılmak için hazırlanan 9-10 sınıf öğrencilerinde komünist dünya görüşü oluşturma yolunda önemli rol oynamalıdır” şeklinde bir ifade mevcuttur (Berkhin 1981: 7). Cunta ’ya hizmet etmek istemeyen tarihçiler Eski Çağ Tarihi veya Yabancı Ülkelerin Tarihi alanlarına yönelmek zorunda kalmışlardır. A. Bubnov ısrarla tarih ders kitaplarında sınıflar arası savaşın yer almasını istemekteydi. Ona göre “Ders kitabında mutlaka sınıfsal mücadele yer almalıydı; çünkü insanlar birinin burnu eğri, diğerininki doğru diye savaşmıyorlardı, bu savaşın sınıflar arasındaki savaş olduğu gösterilmeliydi” (Pepelina 2013: 25).

Tablo 2. 1934-1959 ve 1959-1964 Yıllarında Tarih Ders Kitapları. (Studentkin: 2000)

1934-1959 Yıllarında Tarih Ders Kitapları		1959-1964 Yılları Arasında Tarih Ders Kitapları	
3,4 Sınıf	SSCB Tarihi Kısa Kurs	4.Sınıf	Sovyet Tarihinin Kısa Kursu
5. Sınıf	Kadim Dünya Tarihi - Doğu ve Yunanistan	5.Sınıf	Kadim Dünya Tarihi
6.Sınıf	Kadim Dünya Tarihi ve Orta Asırlar Tarihi	6.Sınıf	Orta Asırlar Tarihi

7. Sınıf	Orta Asırlar Tarihi	7.Sınıf	SSCB Tarihi ve Yabancı Ülkelerin Tarihi
8. Sınıf	Yeni Tarih, XVIII. yüzyıl Sonuna Kadar SSCB Tarihi	8 Sınıf	SSCB Tarihi Yeni Tarih
9. Sınıf	XX. Yüzyıl SSCB Tarihi	9 Sınıf	Yabancı Ülkelerin Yeni Tarihi, SSCB Tarihi
10.Sınıf	Yeni Tarih	10.Sınıf	Yabancı Ülkelerin Yeni Tarihi

2.5 İLK SOVYET TARİH DERS KİTAPLARI

1934 yılından başlayarak yeni SSCB Tarihi ders kitabı için çalışmalara başlanmıştır. En iyi tarih ders kitabı yarışmalarına parti üyeleri ve yöneticileri jüri olmakta, ders kitabına verilen bu önem aslında tarih anlatımına ve tarih yazımına verilen önemi göstermekteydi. 1937 yılında 3,4. sınıflar için “SSCB Tarihi’nin Kısa Kursu ” ders kitabı Andrey Vasilevich Shestakov⁵ editörlüğünde çıkmıştır. Shestakov’dan önce de Sovyet Rusya’da Bolşevik devrimi sonrasında ders kitapları yayınlanmıştır. Profesör Vipper’in⁶ Tarih Ders Kitapları 1925 ve 1928 yılında yayınlanmasına rağmen Sovyet dönemi ile ilgili bilgi içermemektedir. Shestakov’un hazırladığı “SSCB Kısa Kursu” kitabında kadim dünya tarihi ile birlikte Sosyalizm, Sosyalizmin getirdiği yenilikler ve kapitalizmin tenkidi, ayrıca Bolşevik Partisi üyeleri ve yöneticilerinin hayat ve faaliyetlerine geniş yer verilmiştir. Bu özelliği ile Sovyet döneminin ve parti yöneticilerinin “istediği” gibi bir kitap olma özelliği taşımaktadır. Shestakov’un “SSCB Tarihi Kısa Kurs ” isimli kitabında Türklerle ilgili kısa bilgilere

⁵ Andrey Vasilevich Shestakov (1877 – 1941) Sovyet tarihçisi, Rus tarım tarihi uzmanı. Profesör, Tarih Bilimleri Doktoru.

⁶ Robert Vipper (1859- 1954) - Rus Letonya ve Sovyet tarihçisi, SSCB Bilimler Akademisi üyesi

rastlanmaktadır. I. Petro'nun Türklerle savaşından, Atilla, Şamil İsyanı, Sivastopol Savunması ve Balkan isyanlarından bahsedilmektedir. Yazar Balkan Savaşı'nı değerlendirirken "Rus güçleri Türkiye üzerinde büyük galebe kazansalar da binlerce kötü silahlanmış asker boşu boşuna öldü" şeklinde Rus tarih yazımında Balkan Savaşları ile ilgili pek karşılaşmadığımız bir ifade kullanmaktadır (Shestakov 1955: 146). Ders kitaplarının hazırlanmasında ve tarih eğitiminde Vernadsky, Andrievska, Zinovyev, Karpov, Nikiforov önemli çalışmalar yapmıştır. Agibalova, Nechkina, Kovaleva, Korovkina'nın tarih ders kitapları Sovyet Rusya da uzun yıllar boyunca okutulan kitaplardandır. Hazırlanan kitaplar sadece Sovyet Rusya'da okutulmuyor aynı zamanda çevrili yapılarak SSCB Ülkelerinin tamamında tarih eğitiminde kullanılıyordu. 1959 yılı sonrasında Sovyet ders kitaplarına çalışma defteri ve haritalar eklenmeye başlamıştır.

2.6 İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Bu çalışmada Rusça ve Türkçe kaynaklar incelenmiştir. Sovyet dönemi eğitim politikası araştırmaları Rusça kaynaklar üzerinden yapılmış, bu bağlamda makaleler ve tezler kullanılmıştır. İlgili araştırmalar "Ders Kitaplarında Öteki İmajı" ve "Sovyet Dönemi Eğitim ve Ders Kitapları" başlıkları altında incelenmiştir.

Konu ile ilgili İ. V. Gittis (1945) tarafından Eğitim Fakülteleri için hazırlanan "Birincil Tarih eğitimi metotları" kitabı incelenmiştir. Kitapta Rusya'da II. Dünya Savaşı döneminde tarih eğitimi incelenmiş, milli tarih eğitiminin, ayrıca Marksist ideolojinin Tarih derslerinde öğrencilere anlatılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

M. T. Studentkin (2004) "Tarih Eğitimi Metodolojisi" başlıklı çalışması kullanılmıştır. Çalışmada Rusya'da tarih eğitiminin temel prensipleri incelenmiştir.

A. Banerji'nin (2006) "Sovyetler Birliği'nde Tarihin Tarihi Notları" makalesi incelenmiş, makalede SSCB döneminde Rusya'da çeşitli politik dönemlerde tarihçilik üzerinde durulmuştur. Politikanın tarih eğitimi üzerindeki etkisi gözler önüne serilmiştir.

Ö. Aktaş (2006) "Cumhuriyet Devri Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi" isimli yüksek lisans tezinde Türkiye'de belli siyasi dönemlerin Rus imajı üzerinde etkilerini

araştırmıştır. Politik devrimlerin ders kitapları üzerindeki fark edilebilir değişimini gözler önüne sermiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde basılan tarih ders kitaplarının komünizm algısını, Demokrat parti iktidarından sonraki dönemlerdeki komünizm algısı ile kıyaslayarak siyasetin ders kitapları üzerindeki etkisini incelemiştir.

O. N. Myasnikova'nın 2007 yılında yayınlanan "Perestroyka Dönemine Kadar SSCB'de Tarih Eğitiminin Temel Prensipleri" isimli makalesi incelenmiştir. Makalede Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan itibaren Perestroyka dönemine kadar eğitim politikası incelenmiş, SSCB'de tarih eğitiminin politik bir amacı olduğu vurgulanmıştır.

V. Y. Grosul (2007) "Dünya Tarihinin ve Ulusal Tarihin Dönemlendirilmesi" makalesinden yararlanılmıştır. Makalede Rusya tarihinin dönemlendirilmesi ve önemli kırılma noktaları araştırılmıştır.

A. L. Litvin'in (2009) "Tarih Biliminin Tarihi. Tarih Yazımı" isimli çalışmasından yararlanılmıştır. Çalışmada Rus tarih yazımına katkıda bulunan isimler incelenmiş, çarlık dönemi de dâhil olmak üzere Sovyet dönemini kapsayan tarih metodolojisi üzerine bir inceleme yapılmıştır.

V.Gatina'nın (2009) "Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmgesi" Yüksek Lisans Tezi incelenmiştir. Adı geçen tezde Çarlık Rusya'sı ile Sovyet Rusya döneminde okutulan tarih ders kitapları karşılaştırılmıştır. Bu ders kitaplarında Türk imajının dönemin politik anlayışı ile bağlantılı olduğu üzerinde durulmuştur.

V. Y. Sokolov'un (2012) "Ulusal Tarihin Sovyet ve Rus Tarihçiliği" isimi çalışması incelenmiştir.1917-2000 yıllarını kapsayan bu çalışma Tomsk üniversitesinin Tarih eğitimi bölümünün çalışma programı olarak tertip edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin Sovyetler Birliği'nin ilk yılları araştırmaları için okuması ve incelemesi gereken ders kitapları, tarih metodolojisinde kırılma noktaları vb. yer verilmektedir.

N.i.Pepelina'nın (2013) "1930'lu Yıllarda SSCB'de Halk Eğitiminden: Ulusal Tarih Derslikleri Üzerine Bir Çalışma" makalesi incelenmiş ve kullanılmıştır. Makalede ilk Sovyet tarih ders kitaplarının hazırlık süreci ve yapılanlar üzerine bir araştırma yürütülmüş komünist partinin tarih ders kitapları için hazırlıkları incelenmiştir.

N. Köstüklü (2013) "Kıbrıs Rum Kesimi Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye İmaji" adlı makalesi incelenmiştir. Ders kitaplarının temel ilkelerinin Yunanistan'dan modelinden alındığını gösteren yazar Kıbrıs meselesi yüzünden Rum kesiminin tarih

ders kitaplarında Türk imajının “düşman” ve “öteki” olarak gösterildiğini yazmaktadır.

R. Turan'ın “Azerbaycan'da İlk ve Ortaöğretimde Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları” (2015) isimli kitabı incelenmiş, Azerbaycan'da Sovyet döneminde tarih ders kitapları hakkında bilgi alınmıştır. Kitapta aynı zamanda Sovyet dönemi eğitim ve eğitim politikası incelenmiş, tarih ders kitapları ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. İncelenen kitapta Azerbaycan'da SSCB ve Cumhuriyet dönemi eğitim politikasına ve tarih eğitimine de yer verilmiştir.

A. Şimşek ve N. M. Cengiz'in (2015) “Rus Ders Kitaplarında Türk Osmanlı İmgesi” makalesi incelenmiştir. Makalede günümüzde Rusya'da okutulan Tarih ders kitapları incelenmiş, kitaplardaki Türk imajı üzerinde durulmuştur. Makalede Rus ders kitaplarında Türk imajının zaman zaman “adaletli”, “adil”, çoğu zaman ise “öteki” olarak gösterildiği vurgulanmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu araştırmada araştırmanın yöntemi, modeli ve örneklemi incelenmiştir.

3.1 ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel yöntem araştırma problemini yorumlama yaklaşımı ile inceleyen bir yöntemdir. Veriyi toplamak için araştırmacı görüşme, gözlem ve yazılı materyal incelenmesi yapmaktadır. Nitel araştırmada verilerin geçerliliği ve ulaşılan sonuçların doğruluğu önemli olduğu için araştırmacı konusuna ve hedef kitlenin özelliğine göre birden çok araştırma metodundan yararlanabilmektedir (Yıldırım ve şimşek 2008: 88). Bunlar gözlem, görüşme, doküman inceleme ve grup görüşmesi metotlarıdır. Bu araştırmada veri incelenmesinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanması doküman inceleme denilmektedir (Karataş 2015: 72). Bu çalışmada doküman analizi yöntemi ile SSCB dönemi tarih ders kitapları incelenmiş, hedeflenen bulgular elde edilmiştir. Kaynakların tamamı artık kullanılmadığından kütüphane arşivlerinden, bir kısmı özel arşivlerden internet üzerinden e-kitap formatında temin edilmiştir. Ders kitaplarının tamamı okunmuş, ilgili bölümler çıkarılmış, dilimize çevrilerek araştırmaya eklenmiştir. Daha sonra bu bölümler dönemlere göre değerlendirilerek belli başlıklar altında gruplanmıştır. Her dönem için bir adet Dünya Tarihi ve SSCB tarihi kitabı kullanılmıştır. Kitaplar

SSCB’de uzun yıllar okutulan kitaplar arasından seçilmiştir. Ders kitapları haricinde konu ile ilgili makaleler, öğretim programları, yapılmış çalışmalar da incelenmiş ve tez içeriğine eklenmiştir. Tarih ders kitaplarında yer alan imgelerin bahsedilen dönemler açısından değişkenliğinin incelenmesinde karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Bulgular arasında resimler, şekiller ve tablolar da yer almaktadır. Bunların ekran görüntüsü alınarak kullanılmış yorumlanmış, verilmek istenen mesajlar değerlendirilmiş ve tez içeriğine dâhil edilmiştir.

3.2 ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın örneklemini 1925 – 1982 yılları arasında yayınlanan ve internet üzerinden ulaşılabilen Sovyet Rusya tarih ders kitaplarıdır. Bunlar R.Vipper “Tarih Ders Kitabı. Orta Asırlar” (Uchebnik İstorii. Srednie Veka, 1925), R.Vipper “Tarih Ders Kitabı. Yeni Dönem” (Uchebnik İstorii. Novoe Vremya, 1928), A.V. Shestakov “SSCB tarihi kısa kurs” (Kratkii Kurs İstorii SSSR, 1937), A.V.Mishulin⁷ “Kadim Dünya Tarihi” (İstoriya Drevnogo Mira, 1943), K.V.Bazilevich⁸, S.V.Bakhrushin⁹, A.M. Pankratova¹⁰ “SSCB Tarihi” (İstoriya SSSR, 1952), Y.V.Agibalova¹¹, G.M. Donskoy¹² “Orta Çağ Tarihi” (İstoriya Srednih Vekov, 1981), E.M. Golin, V.L.Kuzmenko, M.Y. Loyberg “Orta Asırlar Tarihi” (İstoriya Srednih Vekov, 1963), İ.A.Fedosov¹³ “SSCB Tarihi” (İstoriya SSSR,1982), M.V. Nechkina¹⁴, P.S. Leybengrub¹⁵ “SSCB Tarihi” (İstoriya SSSR, 1971) kitaplarıdır.

⁷ Aleksandr Vasilevich Mishulin (1901-1948) - Sovyet tarihçisi, Tarih Bilimleri Doktoru, Profesör

⁸ Konstantin Vasilevich Bazilevich (1892 —1950) - Sovyet tarihçisi

⁹ Sergey Bakhrushin (1882- 1950) - Rus Sovyet tarihçisi, SSCB (1939), RSFSC Pedagoji Bilimler Akademisi üyesi.

¹⁰ Anna M. Pankratova (1897-1957) - Sovyet tarihçisi, SSCB Yüksek Sovyeti başkanlığının üyesi.

¹¹ Yekaterina Vasilevna Agibalova – Sovyet Tarih Ders Kitabı Yazarı

¹² Donskoy Grigoriy Markovich - Sovyet Tarih Ders Kitabı Yazarı, öğretmen

¹³ Ivan Antonovich Fedosov (1921 - 2001) - Rusya ve Sovyet tarihçisi, Tarih Bilimleri Doktoru, Moskova Devlet Üniversitesi profesörü

¹⁴ Militsa V. Nechkina (1901-1985) - Sovyet tarihçisi, Akademisyen.

¹⁵ Leybengrub Paul Solomonovich - ders kitabı yazarı. Öğretmen.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiş, Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Türk imajı incelenmiştir.

4.1. SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRKLERLE İLGİLİ KONULAR VE DAĞILIMLARI

Çalışma için kullanılan Sovyet Rusya ders kitaplarında Türklerle ilgili oldukça kapsamlı bilgiler mevcuttur. 5. ve 6. sınıflarda Kadim Dünya Tarihi kitapları eski Türklerden, Orta Çağ Tarihi kitapları Osmanlı Devleti'nden, İstanbul'un fethinden ve erken dönem Osmanlı-Rus ilişkilerinden bahsetmektedir. Kronolojik sıralama ile 7.8.9.10. sınıf ders kitaplarında Osmanlı-Rus savaşları, Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı, aynı zamanda Türkiye'de milli özgürlük harekâtı işlenmiştir. Sovyet Rusya Tarih ders kitapları ve Türklerle ilgili konu dağılımı aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 3. İncelenen Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türklerle İlgili Konu Dağılımları

Ders Kitapları	Konular ve Konu Dağılımı
Robert Vipper Tarih Ders Kitabı Orta Çağ Tarihi (1925)	Hun Saldırısı, Atilla, Avarlar, Selçuklular, Timur, Osmanlı Devleti, İstanbul'un Fethi
Robert Vipper Tarih Ders Kitabı Yeni Tarih (1928)	Osmanlı Fetihleri, Sultan Süleyman, Balkan İşyanları, 1877-1878 Rus -Türk Savaşı,

	Berlin Kongresi, 1912-1913 Balkan Krizi, I. Dünya Savaşı.
A.V.Shestakov “SSCB Tarihi Kısa Kursu” 4.Sınıf 1937	Atilla, Petro’nun Türklerle Savaşı, Şamil İsyanı, Sivastopol Savunması, Balkan Slavlarının İsyanları.
A.V.Mishulin “Kadim Dünya Tarihi” 5-6 Sınıflar 1943	Atilla ve Hun Saldırıları.
K.V.Bazilevich, S.V.Bakhrushin, A.M. Pankratova, A.V.Foht. “SSCB Tarihi” 10. Sınıf, 1952	I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları, Sovyet Rusya ve Yeni Türk Devleti Arasında İlişkiler
Y.V.Agibalova, G.M. Donskoy “Orta Asırlar Tarihi” 6.Sınıf. 1981	Selçuklu Türkleri, Osmanlı Türkleri, Konstantinopolis’in İşgali, Kosova Savaşı, Yunan İsyanları.
E.M. Golin, V.L. Kuzmenko. M.Y. Loyberg “Orta Asırlar Tarihi” 6.Sınıf 1963	Balkan Yarımadası’nın Türkler Tarafından Alınması, Bizans’ın Düşüşü, Kosova Savaşı
İ.A. Fedesov “SSCB Tarihi” 8.Sınıf 1982	Rusya’nın Kafkas Siyaseti, Şamil İsyanı, Rusya’nın Yakın Doğu ve Balkanlar Politikası, Kırım Savaşı, Sinop Savaşı, Sivastopol Savaşı, Balkan İsyanları, Shipka Kuşatması, Plevne Savaşı, San Stefan Antlaşması, Berlin Kongresi.
M.V. Nechkina, P.S. Leybengru “SSCB Tarihi” 7. Sınıf 1971.	İskitler, Orta Asya Göçbeleri, Azak Kalesi’nin Alınması, Rus-Türk Savaşları,

4.2 SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA ESKİ TÜRKLER

Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili pek çok bilgi mevcuttur. Bu anlatılar kimi zaman milliyetçi bir tavır sergilese de objektif anlatılarla da karşılaşmaktayız. Eski Türklerle ilgili tanımlamalar kitaplarda kabile ismi verilerek anlatılmıştır. Özellikle Atilla ile ilgili anlatılar dikkat çekmektedir. (Bu bölümdeki ders kitabı inceleme sıralaması Tablo 1'e uygun olarak yapılmış ve tablodaki dönemlendirme esas alınmıştır).

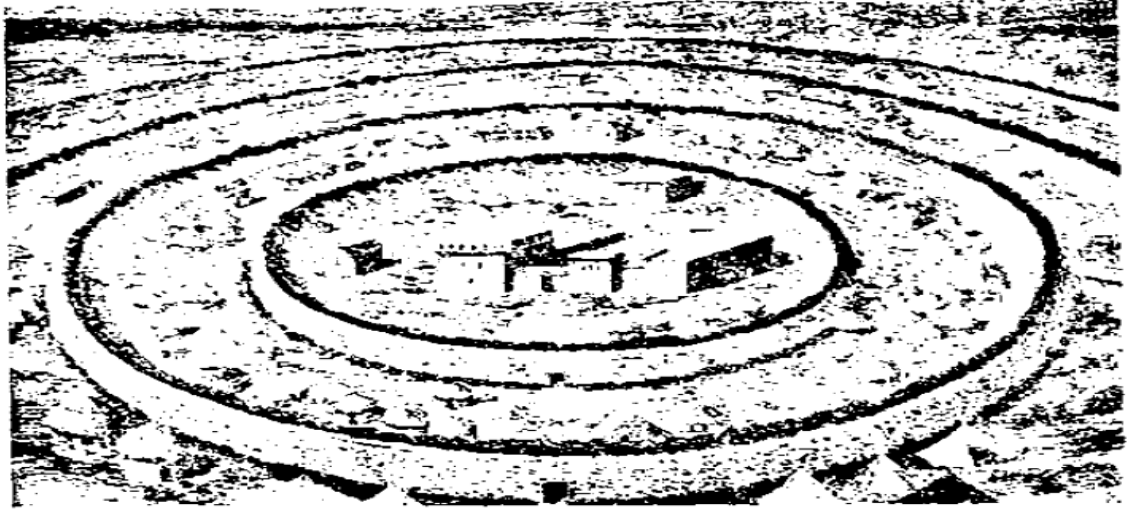
R.Vipper 1925 yılında yayınlanan Tarih Orta Asırlar ders kitabında Hunları şöyle anlatmaktadır:

Han İmparatorluğu'nun muhteşem zaferleri Çin'i barbar saldırılarından kurtardı fakat kadim dünyanın batı bölümü için dezavantajlı oldu: Uzak Doğu'nun gelişen ülkelerinden kovulan göçebeler Avrupa'ya ve Asya'ya saldırdılar. Vahşi Moğol kabilelerinden en savaşçı olanı Hiugnu ya da Hunlar bölündü.

Sayılarının çokluğu ve vahşi saldırıları ile Hunlar her yerde duyulmamış ses getirdiler. Yunanların ve Romalıların, onların çirkin dış görüntüsü, tıknaz ve geniş omuzlu vücut şekli, yüksek elmacık kemikli sakalsız ve basık burunlu yüzleri, işlememiş deriden kaba giysileri, çığ ete karşı açgözlülükleri dikkatini çekiyordu ve yurtlarının olmamasına, kadınların ve çocukların hareket eden karavanlarda yaşamasına, erkeklerin rahat ve rüzgâr gibi süratli atlarından hiç ayrılmamasına şaşırıyorlardı. Hunlar düzenli sıralar halinde savaşmıyor, düşmanlarını her taraftan kuşatarak savaşıyorlardı. (Vipper 1925: 38)

Gördüğümüz gibi R.Vipper Hun kabileleri ile ilgili olumsuz bir söylemde bulunmaktadır. Paragrafta Hunların “çirkin görüntüsü”, “kaba giysileri” ve “açgözlülükleri” gibi ifadelerle yer verilmektedir. Ders kitabı yazarı öğrencilere Hunların aslında vahşi bir kabile olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bunu onların dış görüntülerini, giysilerini ve hayat tarzlarını eleştirerek yapmanın yanı sıra, Yunan ve Romalıların daha üstün insanlar olduklarına vurgu yapmaktan da geri kalmamaktadır. Aynı kitapta sayfa 46'da Atilla ve onun seferlerinden uzun uzun bahsedilmiştir. Atilla'ya “Tanrının Kılıcı” adının verilmesinin nedeninin onun “karanlık yüzü ve yabani enerjisi nedeniyle” olduğu söylemektedir.

Robert Vipper'in kitabında Avarların ahşap kulübe ve çadırlardan oluşan yerleşim yerinin görseli verilmiştir. Bu halka şeklinde meskenin ortasında göçebelerin hazinelerini korudukları iddia edilmektedir.

Аварское кольцо: от юрт и шалашей выделяются деревянные строения середины, где кочевники берегли главные свои сокровища.

Şekil 1. Avar Çemberi. Ortasında Göçebeler Değerli Eşyalarını Muhafaza Ediyorlardı.(Vipper 1925: 58)

Kitapta Slav halkların göçebelere nasıl korunmaya çalıştıkları anlatılırken, milliyetçi bir yaklaşımla Slavların “sıcak” ve “misafirperver” olduğundan bahsedilmiştir.

Göçebelerin hücumlarından dolayı korku içinde yaşayan Slavlardan Justinianus¹⁶’un çağdaşı Procopius¹⁷ bahsetmektedir. Onların evleri düşmandan korunmaya çalıştıkları için nehir ve göl kıyısındadır, orman ve bataklıkların içindedir. Onlar dağınık ve pis kulübelerde yaşıyor ve sık sık ikamet yerlerini değiştirmektedirler. Evlerinde tehlike anında kaçmak için birkaç çıkış var. Tüm malları toprağa gömülüdür - düşmanın dikkatini çekmemek için bu şekilde yaşıyorlar. Onlar yumuşak karakterlidirler, hırslı ve yalancı değildirler, tam tersine sıcak ve misafirperverdirler. (Vipper 1925: 121)

Türk kabileleri ile ilgili aşağılayıcı bir dille göçebe terimini kullanan yazar Avarların da Slav halklarına zulmettiğini abartılı bir dille anlatmaktan geri kalmamıştır. Aynı zamanda Slav milliyetçiliği yaparak ezeli “düşman” olarak Türkleri göstermiştir. R.Vipper Slavların göçebelere teslim olduğu zamanla ilgili bir Kiev tarihçisinin Obrlar’ın (Avarların) Dulebov kabilesine nasıl zulmettikleri ile ilgili şunları

¹⁶ Doğu Roma İmparatorluğu'nun imparatoru

¹⁷ Procopius (500- 565) Filistin kökenli Bizanslı tarihçi

aktardığını yazmaktadır: “Meskenlerine gitmeleri gerektiğinde onlar arabalarına ne öküz, ne at, üç beş Slav kadını geriyorlardı.” (Vipper 1925: 121)

Tarihçi R.Vipper’in Türk kabileleri ile ilgili anlatıları olumsuz bir izlenime sahip düşmanlık duyguları ile yorumlanmış, Orta Asya kabilelerinin vahşi, barbar olduklarını ve gittikleri yerlerde her şeyi yakıp yıkarak yerli ahaliye özellikle “masum Slav halka” zulmettiklerini yazmıştır.

Totaliter dönem Sovyet tarihçiliği ders kitapları arasında A. V. Shestakov ve A. V. Mishulin’in kitapları incelenmiştir. Bu kitaplarda sadece Atilla ile ilgili anlatılar mevcuttur. A. V. Mishulin Atilla ile ilgili şunları yazmaktadır:

Atilla. Asrın ortalarında Doğu İmparatorluğu’na Hun orduları hücum etti. Başlarında dönemin Roma yazarlarının “Tanrının Kılıcı” adlandırdığı büyük lider Atilla vardı. Hunlar Doğu İmparatorluğu’nu harap ederek büyük ganimetle Galya’ya doğru hareket ettiler. (Vipper.1925: 211)

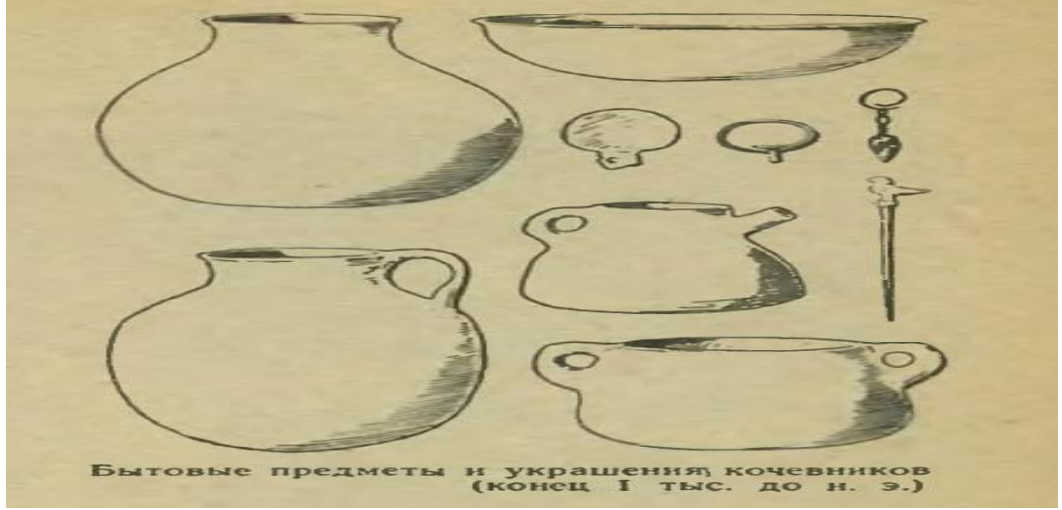
A.V.Shestakov’un kitabında da buna yakın bir anlatı mevcuttur. Totaliter dönem Sovyet tarihçiliği döneminde, Bolşevik devriminden sonra Türkiye’nin Rusya ile yakınlaşmasının da etkili olabileceği gibi, Türklerle ilgili onların “göçebe” olduğunun dışında herhangi bir olumsuz söylem söz konusu değildir.

Eski Türkler konusu 1950-1965 yılları arasında incelediğimizi kitaplarda mevcut değildir.

M.V. Nechkina 1971 “SSCB Tarihi” kitabında “Antik çağlardan itibaren Orta Asya topraklarında ülkemizin halklarının atalarının - Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Kazaklar ve Kırgızlar’ın, Güney Kazakistan ve Orta Asya bozkırlarında m.ö. I Binyılda Amuderya¹⁸ ve Siriderya¹⁹ sahilinde göçebe kırsalcıların yaşadığını” yazmaktadır (Nechkina 1971: 17). Robert Vipper’den farklı olarak eski Türk boylarından “ülkemizdeki halkların ataları” olarak bahsetmesi oldukça ilgi çekicidir. Kitaba Orta Asya ve Orta Asya halkları ile ilgili resimler eklenmiştir.

¹⁸ Ceyhun Nehri

¹⁹ Seyhun Nehri

Şekil 2. Göçebelerin Eşyaları ve Süsleri. (Nechkina 1971: 17)

Yukarıdaki resimde Orta Asya göçebelerinin süs eşyaları ve emek aletleri tasvir edilmiştir.

Şekil 3. Orta Asya Sakini. (Nechkina 1971: 18)

Görselde altın plaka üzerinde Orta Asya Sakini resmedilmiştir. Neckina'nın SSCB Tarihi kitabında Orta Asya halklarına ve kültürlerine geniş yer verilmiştir. Sayfa 19'da

İskitlerden bahsedilmiş, Türk kimliğine vurgu yapılmadan ekonomik ve kültürel açıdan bilgi verilmiştir.

Sovyet Rusya Tarih ders kitaplarının hemen hepsinde Türklerle ilgili “Orta Asya Göçebesi” imajı hâkimdir. 1925 yılında yayınlanan R.Vipper Tarih Ders kitabında Türk kabileleri, vahşi göçebeler olarak dış görünüşleri de dâhil olmak üzere ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Bunun dışında Slav kabilelerinin “kadim düşmanları” oldukları da vurgulanmış, “masum” Slav halka nasıl zulmettikleri abartılı bir şekilde anlatılmıştır. 1930 sonrası genellikle Mısır, Roma, Fenike ve Yunan medeniyetinin anlatıldığı tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili sadece Atilla konusu ile karşılaşılır. Bunun sebebi de Atilla’nın Roma ile olan savaşlarıdır. Avarlar ve İskitlerden bahseden ders kitabı yazarları onların Türk kimliğine vurgu yapmadan anlatımlarda bulunmaktadır.

4.3 SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA SELÇUKLU TÜRKLERİ VE TİMUR

Bu bölümde Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Selçuklu Türkleri ve Timur’la ilgili bulgulara yer verilmiştir.

4.3.1 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Selçuklu Türkleri

Büyük Selçuklu Devleti, 1037 yılında Bağdat’ı başkent yaparak Mezopotamya, Anadolu ve İç Asya boylarına kadar sınırlarını genişleten dönemin en büyük Türk devletidir. Devlet, 1092 yılında iç karışıklıklar neticesinde bölünerek 4 parçaya ayrılmış, daha sonrasında ise beyliklere parçalanarak Osmanlı İmparatorluğu’nu tarih sahnesine çıkartan tarihi süreci meydana getirmiştir.

İncelediğimiz Sovyet Rus ders kitaplarında Selçuklular ile ilgili bilgiye 1925 senesine ait R.Vipper Tarih Orta Çağ Ders Kitabı ve A.M. Agibalova’nın Orta Asırlar Tarihi (1981) kitaplarında rastlamaktayız. Ders kitaplarında Selçuklu Türkleri ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur. R. Vipper Orta Çağ Tarihi kitabı sayfa 160’da konu ile ilgili aşağıdaki satırlara yer verilmiştir.

Anadolu'daki Türk işgali: 1000 yılında ve ya altı asır sonra kadim Güney Sibirya'dan ve Kuzey Türkistan'dan Hunların çekilmesinden sonra bu uçsuz bucaksız ovalarda nüfus darbesi oldu - Türkler batıya doğru gitmeye başladılar. Hunlar Roma İmparatorluğunun zenginlikleri, Türker ise Arap hilafetinin gelişmekte olan şehirleri ile ilgileniyorlardı: bazı Türk desteleri halifeye paralı asker olarak hizmet etmekteydi. Önde diğer Türk kabilelerini komutası altına alan Selçuklular gitmekteydi. (Vipper 1925: 160)

Yazının devamında Selçuklu işgalleri ve hükümdarları ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir:

Türklerin gelişi ülkenin zengin kültürünün çöküşüne yol açtı. Tarım toprakları yok edildi, harap edilerek göçebe sürüleri için kullanıldı. Türkler imparatorluğun cazibesine yenik düştüler. Küçük Asya'daki devletlerini Roma adlandırdılar: büyük katedrallerin kenti İznik'i ele geçirdikten sonra onlar hevesle gözlerini Konstantinopolis Boğazı'nın diğer tarafına diktiler. Bizanslılar kendi duvarlarının çok yanında Türk savaş karavanlarını görüyor ve onların süvari devriyelerini hissediyorlardı.

Arap ve fars yetkilerinden yönetme, vergi toplama ve denetleme tecrübesi kazanan Türk Sultanları fetihler ve savaşlarla yaşıyorlardı. Alpaslan Buhara'da öldürmek istediği bir mahkûmun prangadan kurtularak saldırması üzerine öldü. Oğlu Melik şah Bizanslılardan Türklerin dünyanın batı kenarı olarak düşündükleri Akdeniz'e ulaşarak Bizanslılardan Antakya'yı aldı. Sultan deniz dalgaları içine atını sürdü ve kılıcının ucunu suya soktu. Denizden aldığı kumu Alpaslan'ın mezarına döken Sultan merhumun ruhuna şu sözlerle hitap etti: "Babam, oğlundan hoş haberi kabul et. Senin oğlun bıraktığın devletin sınırlarını dünyanın sonuna ulaştırdı."(Vipper 1925: 162)

Paragrafta Türkler Orta Asya'dan gelen, herhangi bir kültüre sahip olmayan, hatta var olan kültür merkezlerini yakan, yok eden ve zarar veren kimseler olarak tasvir edilmektedir. Bütün birikimlerini Arap ve Fars yetkililerden aldıkları söylenmekte, bu şekilde verilmiş bir bilgi tek taraflı olup öğrencilere Türklerin barbar, kendi kültürü olmayan, başkalarının yaptıklarını ele geçirmeye eğilimli bir kavim olduğunu anlatma amacı taşımaktadır. Aşağıda incelediğimiz yazıda bu nefretin ders kitabında ne kadar açıklıkla işlendiğinin şahidi olmaktadır:

Türkler Kuenlunya²⁰ ile Ege Denizi arasındaki bütün toprakları ele geçirdi: iktidarlarının temeli Araplar ile aynı olan verimli ovalardı. Kuzey göçebelerinin yerini Güney göçebeleri aldı. Fakat Türkler Araplardan daha barbar idiler ve öyle kaldılar. Anadolu'daki onların egemenliği bölge kültürünün yıkımına yol açtı. Araplar tarafından büyük önemle korunan yerli halkın varlığının ve yaşantısının temeli olan bahçıvanlık ve tarım, Türkler tarafından yerli nüfusun çıkarları doğrultusunda muhafaza edilmedi ve yok olmaya başladı. Aynıısı eğitim için de oldu. Türkler İslamiyet'i de sadece görünüşte kabul ettiler, Arap felsefe ve biliminin başlangıcı Kuran'ı öğretmek, Abbasiler²¹ gibi okulların gelişimi ve bakımı ile ilgilenmiyorlardı.

²⁰ Kunlun Dağları

²¹ Emevî hanedanından sonra başa gelen Arap hanedanı.

Melik Şah'ın varisleri arasında büyük devleti paylaşmak için çekişme başladığı zaman barbarların kargaşası tekrar patlak verdi: sultan ve emirlerin karşılıklı kırgınlıkları üzerine silahlı ve uçan atlı desteler sivil halkı acımasızca soymaya başladılar.(Vipper.1925: 162)

Gördüğümüz gibi her fırsatta Türklerin “barbarlığını” vurgulayan yazar Türk tarihi için önemli kırılma noktalarını bile kendi sübjektif düşüncesi ile değerlendirerek öğrencilere sunmuştur. Paragrafta sadece Türkleri değil, Arapları da barbar adlandırarak, hatta aralarında kıyaslama yaparak hangisinin “daha barbar” olduğunu söylemek gibi olumsuz bir anlatım mevcuttur. İslamiyet'in Türkler tarafından yüceltildiğini kabul etmeden Türklere olan önyargılı bir bakış açısıyla onların İslam kültür ve bilimini de yok ettiklerini yazmıştır. Bu sayfanın sonunda Hassan Sabbah²² ve fedaileri ile ilgili bilgi mevcuttur.

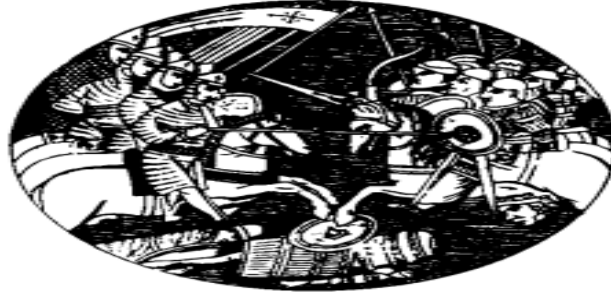

Рис. 53. Битва крестоносцев с сельджуками (сверху). Крестоносцы обращают в бегство мусульман (внизу).
Витраж¹.

Şekil 4. Selçuklu Türklerinin Haçlılarla savaşı. Haçlılar Müslümanları kaçmaya zorluyor. (Agibalova 1981: 94)

Yukarıdaki resimde Haçlı Seferleri anlatılmıştır. Yazar bir Orta Çağ vitrayını görsel olarak kullanmıştır. Haçlı Seferleri hakkında bilgi vermeden görselde Haçlıların

²² Haşhaşiler tarikatı lideri

“Müslümanları kovalamakta olduğu” tasvir edilmiştir ki bu, tüm Haçlı Seferlerinin başarıya ulaştığı imajı çizmektedir. Sovyetler Birliği gibi din, dindarlık fikrinin arka planda olduğu bir ülkede ödüllü ve okullarda uzun süre okutulan ders kitabında yazarın, Selçuklu Türkleri ile ilgili bir paragrafta Haçlı şövalyelerinden bahsetmesi, yapılan tasvirlerin bu anlatıya yönelik olması ilgi çekicidir. Haçlıların “Müslümanları” kovalaması da din faktörünün, Hristiyan, Müslüman kavramlarının ön plana çekildiğini göstermektedir. Sözü geçen kitabın 6. sınıf için hazırlandığını düşünecek olursak yaş dönemi itibarıyla bu tür görsel imgelerin öğrenciler için olumsuz izlenimler yaratacağı düşünülmektedir. Selçuklu Türkleri ile ilgili anlatıya A. M. Agbalova'nın 1981 tarihinde yayınlanmış Orta Asırlar Tarihi kitabında karşılaşmaktayız. Yazar sayfa 54'te Selçuklu Türklerini şöyle anlatmaktadır:

Bizans İmparatorluğu zayıfladı, orduda azalmıştı - çünkü bağlı köylüleri orduya almıyorlardı. Yoksul düşmüş özgür köylüler at ve silah almak için para bulamıyorlardı. XI. asrın ikinci yarısında Bizans düşmanlarından ardi ardına darbe almaya başladı.(Agibalova 1981: 24)

Doğudan Bizans'a Türkler Selçuklar saldırmaya başladılar. Bunlar Yakın Asya'dan gelen göçebelere. Zalimce savaşta onlar Bizans ordusunu mağlup ettiler ve yakın zamanda tüm Küçük Asya'yı işgal ettiler. Zamanla Konstantinopolis'in imparator sarayının pencerelerinden Bosfor'un karşı sahilinde Türk askerlerinin çadırları görünmeye başladı.(Agibalova 1981: 24)

4.3.2. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Timur ve Seferleri

Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Timur²³ kimliği ile dikkat çekilen bir komutandır. Bu onun dönemin Slav halkları ile temasları olabilir. Timur konusu incelediğimiz kitaplar arasında R.Vipper'in Tarih Ders Kitabı 2'de bir paragraf konusudur. Sayfa 259'da Timur'dan bahsedilirken onun Moğol Tatarların bir kolu olan Çağataylardan geldiği söylenmektedir.

Kitapta eski bir el yazmasından alıntılanan Timur resmi vardır.

²³ Maverainnehirli Türk-Moğol komutan ve hükümdar

Тимур (со старинной рукописи).

Şekil 5. Timur. Eski bir el yazmasından alınmış resim (Vipper 1925: 259).

Yazara göre Cengizhan saldırısından sonra ayakta kalan her şeyi Timur yok etmiştir. Onun seferleri uzun uzun anlatılırken, fethettiği şehirlerde esirlerin kafasından piramit yaptırdığından ve canlı canlı duvarlara çivilettiğinden bahsedilmektedir.

Timur'un varlığını kabul edemediği bir rakibi kaldı - Bayezid²⁴. Hristiyanlar bu çatışma için büyük umutlar besliyorlardı ve Timur'la ittifak içine girmeye çalışıyorlardı. Savaşan taraflar hemen hemen eşitti fakat "Çelik Topal" Türk Sultanından ihtiyatlı çıktı. Bayezid son ana kadar Konstantinopolis kuşatmasından ayrılmak istemediği halde Timur savaşa uzun zaman hazırlandı ve düşman ordusundaki Tatarları kendi tarafına çekmek için uğraştı. Ankara'da belirleyici savaşta başından yaralanmış olan Bayezid Timur tarafından esir alındı ve demir kafeste taşınmaya başladı. Korkunç Asya işgalcisinin neredeyse 70 yaşı vardı ve o, daha Çini fethetmeye hazırlanıyordu. Konstantinopolis'in işgali ve Türklerin yeniden güçlenmesine kadar geçen süre ise 50 yıl uzamış oldu.(Vipper 1925: 259-260)

Ankara Savaşı'ndan bahsederken yazar Timur'u "Korkunç Orta Asya İşgalcisi" diye anlatmakta ve Ankara savaşı ile ilginç bilgiler vermektedir. Özellikle bu savaş için

²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun sekizinci padişahından bahsedilmektedir.

Hristiyanların fırsat beklediklerini vurgularken İstanbul'un işgalinin 50 yıl geciktiğinin de altını çizmektedir.

Sovyet Rusya Tarih ders kitaplarında Selçuklu Türkleri ve Timur'la ilgili yazılanlar genelde önyargılı bir dille yazılmış, Türkler hakkında "barbar" ifadesi kullanılarak Türk devletlerinin yönetim şekilleri, eğitim sistemleri ve yaşam şekilleri eleştirilmiştir. Selçuklu devleti ve padişahları hakkında bilgi verilmiştir. A. M. Agibalova Orta Çağ Tarihi ders kitabında Haçlı Seferleri ile ilgili bir görsele yer verilmiştir. Timur hakkında aynı şekilde "Orta Asya Göçebesi" imajı yaratan yazarlar Ankara Savaşı'nda iki Türk devletinin savaştığı sahneyi ve savaşın sonucunun Avrupa ve Hristiyan dünyası için sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

4.4 SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ

Bu başlık altında Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Osmanlı imparatorluğu ile ilgili bilgiler ve Osmanlı imajı incelemiştir.

4.4.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurulması ve Yayılması

Denize ulaşmak isteyen tüm kara devletleri gibi Rusya'nın da ilerleme siyaseti denizlere – dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin sınırlarına doğru olmuştur. XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenmeye başlayan Moskova Knezliği'nin Karadeniz'deki rakibi Osmanlı Devleti idi. XVI. Yüzyılın birinci yarısında önemli bir güç haline gelen Rusya, askeri ve ekonomik sebeplerle denizlere çıkma ihtiyacı duymaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Rus - Slav halklarının coğrafi konumu itibariye sıklıkla ilişki içerisinde bulunduğu devletlerden biridir. Doğal olarak bu ilişkiler her zaman dostluk ilişkileri olmamıştır. Bu durum kendini Sovyet dönemi ders kitaplarında da göstermektedir. 1917-1930 yılları arasında incelediğimiz kitaplar arasında Robert Vipper'in Tarih Ders Kitabı (1925) konuyla ilgili ayrıntılı malumat vermektedir. Konuya "Doğu Avrupa Asya Göçebeleri ile Savaşta" şeklinde bir başlıkla başlayan yazar anlatıya Osman Bey ve fetihleri ile ilgili bilgiler vererek devam etmiştir.

İki mükemmel komutan Osman (devletin ismini aldığı) ve Orhan onların askeri cesaretini kullanarak, Küçük Asya'da kabileler halinde dağılmış Türkleri toplayarak, Osmanlılar etrafında birleştirerek Avrupa'da hiçbir yerde olmayan - devamlı ve her zaman hazır olan uysal ordu oluşturdular.(Vipper 1925: 253)

Yeniçerilerden bahsederken yazar onların “ailelerinden koparılmış kimsesiz çocuklar” olduklarını vurgulamıştır. Bektaşilikle²⁵ bağlantısı olan ve dini kardeşlikle birleşen Yeniçeri Ordusunu askeri seferlere dervişlerin uğurladığını yazmıştır (Vipper 1925: 253).

1930-1965 yıllarına ait incelenen Sovyet ders kitaplarında konu ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

1981 yılına ait A. M. Agibalova “Orta Asırlar Tarihi” kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile şu satırları okuyoruz:

Osmanlı Türklerinin birinci işgali. Bu dönemde Balkan Yarımadası halklarının tehlikeli düşmanı ortaya çıktı. XIII. yüzyılda Küçük Asya'da yıkılmış Selçuk Türklerinin devleti yerine, başında Osman'ın olduğu feodal devlet oluştu. Onun hâkimiyetinde birleşen kabileler Osmanlı Türkleri adlanmaya başladı. Osmanlı devletinin başı sonralar Sultan unvanını kabul etti. (Agibalova 1981: 145)

4.4.2 Balkan Yarımadası'nın Türkler Tarafından Ele Geçirilmesi

Balkan Yarımadası'nın Türkler tarafından işgali, özellikle Sırp ve Bulgarlarla savaş, Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında en çok işlenen konulardan biridir. Yerel halkalar için kahramanlık öykülerine dönüştürülen bu savaş hikâyeleri Türklerin “gaddarlıklarını” anlatmakla birlikte, ders kitaplarında sonradan anlatılan Balkan İsyanlarının “haklı sebepleri” için zemin hazırlamaktadır.

Erken dönem Sovyet tarih ders kitaplarında konu ile ilgili şu satırlara yer verilmektedir.

Balkan Yarımadası'nda o dönemde Hristiyan İmparatorluğu'nu kurtaracak tek güç Sırpardı, fakat onların kralı da Konstantinopolis'i işgal etmek istiyordu. 1389 yılında Kosova alanında kanlı savaş oldu ve Murat Sırpı ezdi: aynı gün çadırına sızan Milosh Obilich tarafından öldürüldü.(Vipper 1925: 253)

1930-1950'li yıllar arasındaki ders kitaplarında konu ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

²⁵ XIII. Yüzyılda Anadolu'nun İslamlaştırılması sürecinde etkin faaliyet gösteren sufi/tasavvufi tarikat

E. M. Golin “Orta Asırlar Tarihi”(1963) kitabında aşağıdaki satırlara yer verilmiştir:

Türk fethi, Güney Doğu Avrupa halklarının özgürlük mücadelesi ve Balkan Yarımadası’nın Türkler tarafından işğali.

XIII – XIV. Yüzyılda Balkan Yarımadası’nda iki Slav devleti - Sırbistan ve Bulgaristan vardı. Devletler feodal ayrışma içerisinde idiler. Bu durumdan Asya’dan gelen işgalciler - Türkler yararlandı. XIV. Yüzyılda Türkler Dardanel Boğazı’ndan²⁶ geçerek Balkan Yarımadası’na bir saldırı başlattı. Bulgar ve Sırp halkları işgalcilere karşı kahramanca mücadele ettiler. Her Bulgar şehrini Türkler saldırı ve kuşatma ile almak zorunda kaldılar. Halk kitlelerinin işgalcilere karşı direnişini derebeyleri arasındaki bitmeyen kan davaları ve çatışmalar engellemiştir. XV. Yüzyılda Bulgaristan yabancı egemenliği altına girdi. (Golin 1963: 113).

Halk savaşını desteklemeyen derebeyleri sayesinde Balkan Yarımadası’nın işgal edildiği Sovyet dönemi Rus ders kitaplarında sıkça karşılaştığımız bir söylemdir. Ders kitabı yazarları her fırsatta Sovyet terimlerini kullanmakta ve bu terimlere dikkat çekmektedirler. Halk savaşları, derebeyleri, özgürlük savaşları, köylü ve halk gibi ifadelere dönemin Rus ders kitaplarında sıkça rastlarız. Paragrafın devamında aşağıdaki görseli kullanan yazar Türk Sultanının çadırına sızarak kendini “kahramanca” vatanı için feda eden Milosh Obilich’in yaptığı işin “önemini” vurgulamaktadır. Fakat ona göre halkın kahramanca vatanını savunması pek bir işe yaramamıştır çünkü yerli feodaller Türklerle birlik olmuşlardı. Bulgaristan ve Sırbistan Türk egemenliği altında ezilirken, 500 sene sonra “Kardeş Rus Halkı” tarafından kurtarılmışlardır.

²⁶ Çanakkale Boğazı

Милош убивает турецкого султана.

Отважно боролся с турками и сербский народ. В битве на

Şekil 6. Milosh Türk Sultanını Öldürüyor (Golin 1963: 113)

Milosh Obilich'in Sultanın çadırına sızarak onu öldürdüğünü yazan yazar bu olayın savaş meydanında gerçekleştiği izlenimi veren bir görsel kullanmıştır. Benzer bir görsel A. M. Agibalova'nın "Orta Çağ Tarihi" kitabında sayfa 146'da kullanılmıştır. Bu kitapta da Balkan Yarımadası'nın Türkler tarafından fethi ile ilgili benzer yaklaşımları okuyoruz. Sırp knezlerinin savaşa girmediğinden, yerli halkın Türklerle savaştığından bahseden yazar Kosova Savaşı ile ilgili Sırp ağıtlarından birine ders kitabında yer vermiştir:

Asker askere vurdu, savaştılar...

Türklerden bir şeyler kaldı,

Ama Sırlardan, kaldıysa bile

Yaralılar ve ölümler kaldı. (Agibalova 1981: 146)

Kosova çölündeki savaştan sonra birçok Sırp feodali kendi iktidarlarını korumak için Sultanın hizmetine girdi. Fakat işgalcilere karşı mücadele sürdü. Sultan sadece 70 yıl sonra Sırbistan'ı tamamen kendi hâkimiyetine aldı. (Agibalova 1981: 147).

Ders kitaplarından Sovyet döneminin getirdiği zorunlu bir yaklaşımla derebeylerinin halk savaşlarına katılmadığı, işgalcilerle kendi konumlarını korumak için birlik oldukları gibi izlenimler edinilmektedir. Bu vurgu başka yönden "Sırp yöneticileri Türklerle birlik olmasaydı işgaller olmazdı" anlamı içermekte, dolayısıyla fetihlere gölge düşürmektedir. Ayrıca ders kitabında zamanın koşullarını göz önünde

bulundurmada Türklere işgalciler diye bahsedilmesi aslında tarih kitabı yazan kimselerin olaya objektif bakmaktan daha çok kendi düşüncelerini aktarmak gibi bir niyeti olduğunu düşündürmektedir. Balkan Savaşları Sovyet tarih ders kitaplarında tek taraflı değerlendirilmekte ve olaya Balkan Slavlarının bakış açısından bakılmaktadır. E. M. Golin “Orta Asırlar Tarihi 6. Sınıf” (1963) kitabında “Kosova Alanında Savaş” isimli Sırp halk hikâyesinden bir alıntı sunularak Sovyet Rus tarih ders kitaplarında konuya hangi taraftan bakıldığını gözler önüne sermektedir.

4.4.3 Bizans’ın Düşüşü, İstanbul’un Fethi

İstanbul’un fethi tümüyle Hristiyan dünyasında olduğu gibi Rusya’da da ders kitaplarında anlatım açısından en sıkıntılı konulardan biridir ve olmaya devam etmektedir. “Rus ders kitaplarında Türk Osmanlı imajı” isimli makalede Rusya’da güncel ders kitaplarında da İstanbul’un fethinin anlatımının Türklere yönelik barbarlar anlatısı içerdiği gösterilmektedir (Şimşek ve Cengiz 2015: 233). Sovyet Rusya ders kitaplarında da durum farklı değildir. 1917-1930’lu yıllarını kapsayan Robert Vipper’in Tarih ders kitabında İstanbul’un fethi konusu benzer şekilde anlatılmıştır. Tarih ders kitabı sayfa 265’te aşağıdaki satırlara yer verilmiştir:

Son imparator Constantine XI. Paleologos²⁷ (1449’dan itibaren) ve rakibi II Muhammed hem yetenek hem enerji bakımından eşit insanlardı fakat eşit durumda değillerdir: Bizans Türkler karşısında savunma açısından oldukça zayıftı. Muhammed’in Konstantinopolis’i kuşatmak için getirdiği 165 bin askere karşı İmparator sadece 5000 savunmacı toplayabilmişti. Muhammed Bosfor²⁸ üzerinde güçlü kule inşa ettirdi ve Bizans’ın Karadeniz’le ilişkisini kesti. Casuslar sayesinde o üçlü duvar ile güçlendirilmiş Konstantinopolis hakkında bilgi almış, döküm toplar konusunda daha önce Yunanlara hizmet etmiş olan ünlü Macar Orban’ı kendi tarafına çekmişti. Alman imparatoru Frederich yardım yerine Sultana bağışlanma için bir mektup göndermiştir. (Vipper 1925: 269)

Paragrafın devamında II Mehmet’in bir resmi yer almaktadır fakat yazarın Fatih’in pek çok portresi ve resmi arasında neden bu görseli kullanmayı tercih ettiği merak edilebilir.

²⁷ 1449-1453 arasında imparatorluk yapmıştır ve son Roma (Bizans) imparatorudur. İstanbul’un Fethi sırasında ölmüştür.

²⁸ Boğaziçi

Мохамед II, завоеватель Константинополя.

Şekil 7. II Muhammed Konstantinopolis Fatihi. (Vipper 1925: 269)

Paragrafta Fatih Sultan Mehmet'e "Muhammed" denilmensin altında yatan sebep Türklerin dini kimliklerine vurgu olabileceği gibi, yazar Fatih'in başarısını pek çok dış sebebe bağlamak gibi bir çaba sarf etmektedir. R.Vipper İstanbul'un fethini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır:

1453 yılının baharında Muhammed Konstantinopolis'i karadan ve denizden kuşattı. Bizanslılar demir zincirlerle liman girişini bloke ettiler ama Türkler gemileri kaydırarak limana soktular. Topçuları acımasızca çalışıyorlardı Orban'ın toplarının düştüğü yerler deprem etkisi yaratıyordu.29 Mayıs'ta korkunç saldırı başladı. Konstantin'in başyardımcısı Cenevizli Giustiniani, şehir duvarlarında vuruldu ve Türkler karışıklıktan yararlanarak şehre girdiler. Konstantin'in bir çöplükte bulunan cesedi kraliyet pabuçlarından tanındı. Halkın büyük çoğunluğu vaat edilmiş kurtuluş mucizesi için Kutsal Sofya Mabedi'ne sığındı. Şehirde acımasız katliam başladı: sağ kalanlar askerler tarafından esir alındı. Üçüncü gün Sultan yağmayı durdurma emri verdi. Başkent'in adı İstanbul (Konstantinopolis'in Türkçe ismi) oldu. O doğrudan Büyük Sofya Mabedi'ne gitti ve sunakta ibadetini gerçekleştirdi. Her yerde haçın yerine hilal konuldu. Öldürülen imparatorun başının zafer işareti olarak şehirde dolaştırılması, vücudunun ise onurla gömülmesi için emir verilmişti. Günümüze kadar Konstantinopol'de bu Bizans kahramanının mezarı vardır: esrarengiz eller, mezarın başındaki ikon kandilini yakmaya devam etmiştir.(Vipper 1925: 269)

İstanbul'un fethinin Hristiyan dünyası üzerinde sarsıcı etkilerinin Sovyet dönemi Rus ders kitaplarına yansıdığı aşikârdır. Fakat Robert Vipper'in kitabında Fatih Sultan Mehmet'e sempati ile yazılmış birçok fikir görülmektedir. Öncelikle Fatih'i ilk dönem Türkleri gibi barbar olarak nitelendirme söz konusu değildir. Sultan Mehmet'in "enerjik" ve "akıllı" biri olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yerel nüfusun ananesine, diline, dinine dokunmadığını, Hristiyanları takip etmediğini anlatmaktadır. (Vipper 1925: 269) Yeni imparatorlukta Türklerin askeri sınıf olarak kaldığını, ticaretin ve sanayinin Hristiyanlara bırakıldığını, Küçük Asya'dan Yunan tacirlerini Trabzon'a getirildiğini yazan Robert Vipper II Mehmet'in aynı zamanda zeki birisi olduğunu vurgulayarak Latin ve Yunanlar arasındaki çekişmeleri ustaca kullandığını da ima etmektedir. (Vipper 1925: 269) Hristiyan dünyasının konuya ilgisizliğini ise küçük bir paragraf halinde şöyle anlatmaktadır:

Balkan Hristiyanlarının kaderine genel ilgisizlik arasında Antik Dünyayı iyi okumuş bilim adamı olan Papa tek bir başarıya imza attı: o, Haçlı vaizler ile birlikte elçileri ve ajanlarını göndererek Antik Yunan elyazmalarını ve eserlerini toplattı. Bu adımı atarak o antik dünya miras kalıntılarını korumayı ümit etmiştir. (Vipper 1925: 270)

1930-1950 yılları arasında incelediğimiz kitaplarda İstanbul'un fethi konusu işlenmemiştir.

1950-1965 yılları arasında incelenen E. M. Golin "Orta Asırlar Tarihi" ders kitabında Bizans'ın düşüşü ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Türk ordusunun Bizans ordusundan on kat daha çok olduğunu vurgulayan yazar Türklerin saldırılarının pek çok kez püskürtüldüğünü de yazmaktadır.(Golin 1963: 114)

Nihayet kanlı bir saldırı ve acımasız sokak savaşı sonucunda Konstantinopolis düştü. Saldırı sırasında sonuncu Bizans İmparatoru öldü. Türkler şehri şiddetli bozguna uğrattılar. Şahitlerin sözlerine göre çoğu yerlerde cesetlerden dolayı toprağı görmek imkânsız hale gelmişti. Konstantinopolis İstanbul olarak adlandırıldı ve Türk devletinin başkenti oldu. Doğu Roma İmparatorluğu'nun bin yılı aşkın varlığı böylece sona erdi. (Golin 1963: 115)

"Cesetlerden dolayı şehirde toprağın görülmemesi" gibi bir ifadenin ders kitabında yer alması okuyanlara bunu yapanların vahşiliğini anlatmak içindir. Burada "kanlı saldırı", "acımasız savaş", "şiddetli bozgun" gibi ifadeler de aynı amaca hizmet etmektedir. 1981 yılında yayınlanmış A. M. Agibalova "Orta Asırlar Tarihi" ders kitabında İstanbul'un fethi konusu benzer yaklaşımlarla işlenmiştir. Kitapta "gaddar bir hükümdar olan" II Mehmet'in 10 binden fazla olmayan Bizans ordusunu 100 binden

fazla askerle kuşattığı ve Konstantinopolis'in başka devletlerle ilişkilerini kestiğini yazmaktadır.(Agibalova 1981: 147)

Kitapta Ayasofya mabedinin 1981 yılında resmi verilmiştir. "Günümüzde Kutsal Sofya Mabedi" isimli bu görselde mabedin etrafındaki kulelerin sonradan yapıldığı bilgisi yer almaktadır.

Рис. 30. Храм св. Софии в Константинополе. Современный вид.
Над главным четырехугольным зданием на высоте более 50 метров возведен огромный купол. Высокие башни были пристроены позднее.

Şekil 8. Kutsal Sofya Mabedi'nin Günümüzdeki Görüntüsü. (Agibalova 1981: 147)

Yazar paragrafın devamında Konstantinopolis'in işgalini ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır:

Osmanlı Türkleri Avrupa'da en güçlü topraklarına sahipti. Büyük toplardan onlar sabah ve akşam şehrin harap duvarlarına ateş ettiler. Şehri savunanlar birinci hücumu durdurunca Osmanlılar şehir kapıları önünde tünel kazmaya başladılar. Fakat bunu tahmin eden şehir savunucuları tüneli Osmanlı askerleri ile birlikte patlattılar. (Agibalova 1981: 147)

Uğursuzluklarla karşılaşan II Mehmet şehrin daha zayıf korunan tarafı olan kuzeyi kuşatmak için gemileri Konstantinopolis'in iç limanı Altın Boynuz'dan²⁹ geçirmeyi emretti. Osmanlılar gece gemilerini ahşap köprüler yaparak ve yağlayarak Altın Boynuz Limanı'na soktular. Şehri her yönden kuşatan Osmanlı orduları son hücumu kalktılar. Onlar duvarın bir kısmını ele

²⁹ Haliç Limanı

geçirdiler ve kapıdan girmeyi başardılar. Kanlı savaşta son Bizans imparatoru öldü. Kuşatmanın 53. günü Osmanlılar şehri aldılar.1453 yılında Bizans imparatorluğunun varlığı sona erdi.

Sultan şehri üç gün ordularına yağmaya verdi. Savunmacılarının büyük kısmı imha edildi ve 60 bine yakın şehir sakini köle edilerek satıldı. Osmanlıların İstanbul olarak adlandırdığı Konstantinopolis Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oldu.

Osmanlı Türkleri Balkan Yarımadası'nda hâkimiyetini ilan ettiler. Avrupa üzerinde korkunç Osmanlı tehlikesi oluştu.(Agibalova 1981: 148)

Kitapta sayfa 148'de İstanbul kuşatmasını resmeden bir harita da mevcuttur.

Рис. 82. Падение Константинополя в 1453 году.

Şekil 9. Konstantinopolis'in Düşüşü. (Agibalova 1981: 148)

Verilen örneklerde gördüğümüz gibi Sovyet tarih ders kitabı yazımının bütün devirlerinde Konstantinopolis'in işgali anlatımda değişmeyen bir olay olmuştur. Sovyet Rus tarihçileri her dönemde bu Hristiyan kentinin Türkler tarafından işgaline ait fikirlerini aktarırken subjektif tanımlamalar içeren ifadeler kullanmaktan geri kalmamışlardır. Türkler tarafından “fetih “ olarak kutlanan hadise, Bizans’la Ortodoks bağları da bulunan Ruslar tarafından “felaket” olarak algılanmıştır. Aynı devamlılığı biz güncel Rus ders kitaplarında da görmekteyiz (Şimşek ve Cengiz 2015: 233). 1928 yılında yayınlanan R.Vipper Tarih ders kitabında bunun sebebini “Rus halkı Türklerin Konstantinopolis’e yerleşmesinden iki kat etkilendi: O Bizans’ın simasında koruyucusunu ve eğitim destekçisini yitirdi” diye açıklarken günümüze kadar algının değişmediğini anlaşılmaktadır (Vipper 1928: 40).

4.4.4 Osmanlı Devleti'nin Gelişimi

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı devleti ile ilgili Sovyet Rus ders kitaplarında "Osmanlı işgalleri" ile ilgili söylemlere yer verilmektedir. Bazı Osmanlı padişahlarını anlatan ders kitabı yazarları yanlı bir duruş sergilemektedirler. R.Vipper tarih ders kitabında 1453 sonrası Osmanlı ilişkilerini ve padişahlarını değerlendirirken Sultan Süleyman'dan "Muhteşem Süleyman" diyerek bahsetmekte ve Türklerin bu dönemde güçlerinin zirvesinde olup fetihden fethe koştuklarını ifade etmektedir. Sultan Selim'in Mısır fethi, Süleyman'ın Rodos, Belgrad ve Mohac seferleri kitapta anlatılmaktadır (Vipper 1928: 65). 1925 yılında Viyana Kuşatması ve başarısızlığı da ders kitabında yer almaktadır. Akdeniz ülkelerine Türk saldırısının Malta şövalyeleri ile Lepanto Savaşı sonrasında durduğu belirtilmektedir.

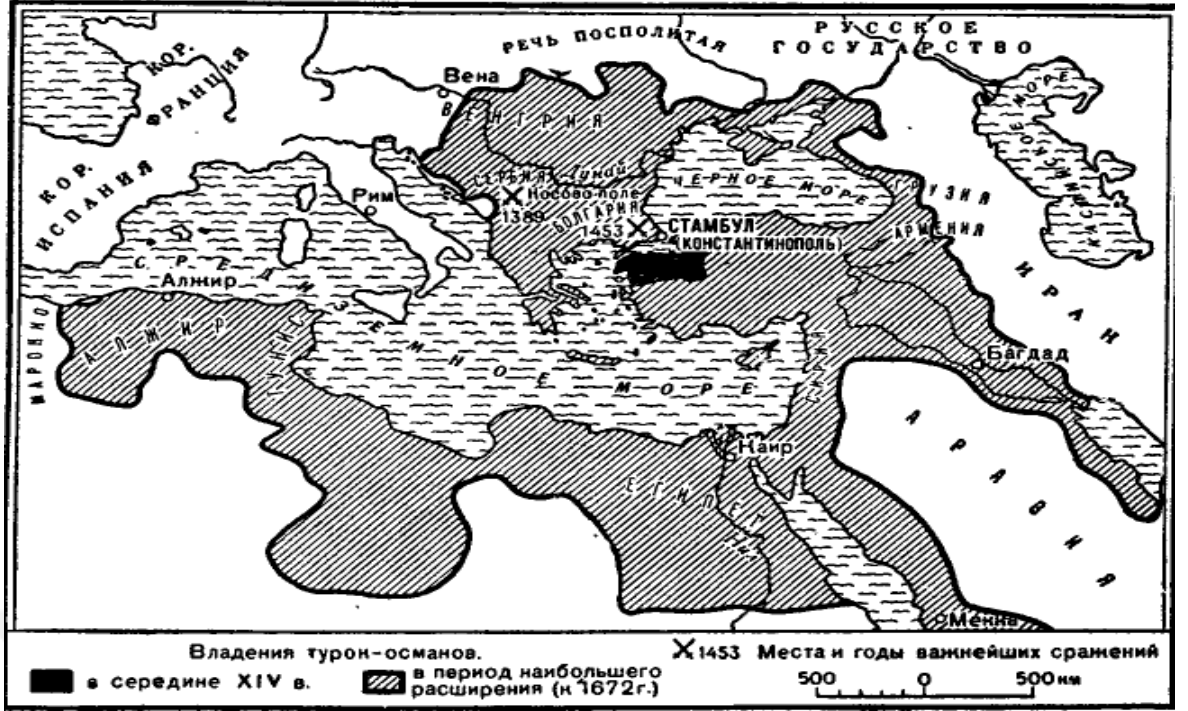
Francis, Türk sultanı - Muhteşem Süleyman'la müzakerelere girmişti: bu Ortaçağ'da dini kavramları tartışmalı olan Müslüman ile Hristiyan devletin ilk dostluğu idi. Türkler bu dönemde güçlerinin zirvesindeydi: fetihden fethe koşuyorlardı. Süleyman'ın babası Selim (1510-1520) Mısır'ı fethetti ve Akdeniz'in tüm doğu kısmına hâkim oldu. Süleyman kendisi (1520-66) Rodos Adası'nı aldı Avrupa'nın doğuda son haçlı kalıntıları olan Rodos şövalyelerini oradan kovdu. Sonra Sultan kuzeye Duna'ya yöneldi. Karla'nın akrabası ve müttefiki olan ve kız kardeşiyle evli olan V. Lyudovik Yagellonun yönettiği Macar krallığına ait Belgrad'ı aldı. Mohaç savaşında (1526) Lyudovik yenildi ve öldürüldü. (Vipper 1928: 65)

Hristiyanların bu yenilgisinin ardından Süleyman Budapeşte'ye geldi: onun yanına 1514 yılında köylü ayaklanması kahramanı Zapolya³⁰ ile birlikte Macar aristokrasisi geldi. Türkler Avusturya'da doğrudan Habsburg dominyonlarının tehdit etmeye başladı; 1529 yılında Süleyman Viyana'yı kuşattı, burada püskürtüldü ve geri çekildi.(Vipper 1928: 66)

Hristiyanların başı olarak II Filipp Akdeniz'de güçlü bir Türkiye ile savaş yürütüyordu. Süleyman'ın sonuncu hamlesi Malta Adası'na hücum etmek oldu: Rodos Adası'ndan kaçan şövalyelerin yerleştiği Malta Adası'ndaki şövalyeler efendileri Laverette komutasında İspanyol kurtarıcı gemileri gelene kadar kahramanca adadaki kalelerini savundu. Bundan sonra büyük bir İspanyol -Venedik filosu Adriyatik girişine yakın Lepanto'da Türkleri yendi ve Batı Akdeniz Ülkeleri'ne Müslümanların saldırısı durdu.(1571) (Vipper 1928: 91).

E. M. Golin " Orta Asırlar Tarihi 6 Sınıf" (1963) ders kitabında konu "Osmanlı Türklerinin işgalleri" isimli bir harita ile desteklenmiştir.

³⁰ János Szapolyai (1487-1540), 1511'den itibaren Erdel voyvodası, 1526'dan ölümüne değin Macaristan kralı.

Завоевания турок-османов.

Şekil 10. Osmanlı Türklerinin İşgalleri (Golin 1963: 115)

Haritada Osmanlı devletinin ele geçirdiği yerler ve önemli savaşların mevkileri gösterilmektedir.

Kitapta Osmanlı devletine, yönetimine ve seferlerine oldukça geniş yer verilmiştir. Sayfa 116’da şu satırları okuyoruz:

İşgalci savaşlar sonucunda büyük feodal devleti - Osmanlı İmparatorluğu ortaya çıktı. Onun hükümdarları kendilerini gururla “sultanların sultanı, hükümdarların hükümdarı, dünyanın bütün hükümdarlarına taç veren, tanrının yeryüzündeki gölgesi” olarak adlandırıyorlardı. Türk gemileri Akdeniz’de korsanlık yapıyorlardı. Venedik ve Cenevizlilerin Asya’ya götüren ticaret yolları engellendi. Avrupa’nın Doğu ile ticari ilişkileri zayıfladı. Yıkıcı fetihler Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan ve başka ülkelerde ekonomi ve kültürün gelişmesini yavaşlattı. Birçok gelişmiş bölge çöl oldu: tarım, ticaret sekteye uğradı. Sofya’dan Belgrad’a kadar Türkler neredeyse tamamen yerli halkı kovdular ve bu şehirleri kendi kalelerine dönüştürdüler. Türk yöneticiler zapt ettikleri yerlerdeki köylüleri hor görerek “sürü” anlamına gelen “reaya” adlandırdılar, çok sayıda vergiler ve harçlarla yüklediler. En dehşetli vergi Türklerin işgal ettikleri Balkan Yarımadası’nda uyguladıkları “kan vergisi” idi: küçük yaşta çocukları zorla ailelerinden alarak Sultan’a ve İslam’a kör körüne sadakat ruhunda yetiştiriyorlardı. Çocuklar büyüdüleri zaman onlardan Sultanın seçilmiş ordusu-Yeniçeri Ordusu oluşturuluyordu. Yeniçeriler kaşık resimli başlıklar taşıyorlardı, bu Sultanın çorbasını yedikleri anlamına geliyordu. Yeniçeriler yardımıyla fethedilen halkların isyanları bastırılıyordu. İşgal edilen ülkelerde yerli derebeyleri İslam’ı kabul etmiş ve ihanetlerinin karşılığında iktidarlarını koruma hakkını satın almışlar. Fakat kendi kültürlerine sadık

kalanlara merhamet edilmiyordu onlar takip ediliyor ve zulüm görüyorlardı. Türk makamları işgal ettikleri yerlerde ulusal dili ve yazıyı yasaklamışlardı. (Golin 1963: 116)

Görüldüğü gibi bu paragraf Türklere ve Osmanlı'ya karşı büyük bir nefretle yazılmıştır. Türklerin yerli halkı kovması ve Balkanlardaki çocukların “zorla” alınması, Türk makamlarının işgal ettikleri yerlerde dili ve yazıyı yasaklaması da ders kitabındaki tarihi açıdan doğruluğu tartışılan bilgilerdendir. Paragrafta Sovyet dönemi ders kitaplarında sıkça rastladığımız “hain ve satılmış derebeyi” imajı da yer almaktadır. Yeniçeri ordusuna asker alımı yöntemi olan “devşirme” usulünü tarihçi “kan vergisi” olarak adlandırmış, bunun Türkler tarafından yapılanların en dehşetlisi olduğunu vurgulamıştır.

Agibalova Tarih ders kitabında “Osmanlı imparatorluğunun gelişimi. Fethedilen halkların Osmanlı işgaline karşı savaşı” başlığı altında Türklerin Balkan Yarımadası'nı zapt etmekle kalmayıp Kırım'ı, Mezopotamya'yı, Ermenistan'ı, Gürcistan'ı, Arabistan'ı işgal ettikleri yazmaktadır. Yazar Osmanlı fetihleri sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimini anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır.

Uğurlu savaşlar için Türk feodallerine ihtişamlı komutan gerekiyordu. Bunun için sultanın iktidarı sınırsızdı. En yüksek bürokratları bile o vazifeden alabilir hatta idam edebilirdi. Osmanlı Türklerinin savaş gücü Avrupa ülkelerinin gücünü aşmaktaydı. Çok sayıda feodal süvariler haricinde sultan daimi kara ordusu – Yeniçeri Ordusu vardı. Savaşta onlar duyulmamış acımasızlıkları ile fark ediliyorlardı. Sultanın gücünü Müslüman ruhban sınıfı destekliyordu. O, inananlara sultanın “Tanrının Yeryüzündeki Gölgesi” olduğu fikrini aşılyordu. Konstantinopolis fatihi II Mehmet diyordu: “Kılıç ve din ayrılmazdır”

Fethedilmiş halkların durumu. Osmanlı imparatorluğunun emekçi halkı Türk feodallerinin acımasız baskısı ile yaşamaktaydı. Vergi ödemek zorunda olan nüfusu Osmanlılar “reaya” (sürü) adlandırmıştı. Toprak ve suyun kullanımını karşılığında alınan vergileri ödemek için mahsulün neredeyse yarısını vermek gerekiyordu. Köylüler camilerin kulelerin ve diğer yapıların inşasında ücretsiz çalışmak zorunda idiler. Feodalın izni olmadan köylü ağaç bile kesemez, bağcılık yapamazdı. Çeşitli vergilerin sayısı seksene yaklaşıyordu.

Özellikle fethedilmiş halkların durumu çok zordu. İşgaller esnasında Osmanlı orduları korkunç tahribatlar oluşturuyor, yüzlerle insanı öldürüyor ve köle olarak götürüyorlardı. Tarlalar işlenmiyor açlık baş gösteriyordu.

Türk feodallerinin yağmacı hücumları işgalden sonra da devam ediyordu. Tüm Gayri Müslimler yaşı göz önüne alınmayarak oldukça yüksek olan can vergisi ödemekteydi. İşgalciler yerli ahaliyi kendi dinlerinden, ana dil ve kültürlerinden vazgeçmeye zorlamak istiyorlardı. Osmanlı imparatorluğunun Gayri Müslim halkı tamamen hukuksuzdu. Onlara silah taşımak, Osmanlı Türk'ünden yüksek ev yapmak yasaklanmıştı. Özellikle “Canlı Vergi” oldukça dehşetli ve nefret doluydu: Osmanlılar ailelerden en güçlü erkek çocukları alarak onları zorla Müslüman inancına yönlendiriyor ve Yeniçeri Ordusuna veriyorlardı. Osmanlı işgalcilerinin baskısı, ele geçirilmiş ülkelerdeki kültürü ve ekonomiyi geciktiriyordu.(Agibalova 1981: 150)

Paragraftan gördüğümüz gibi incelenen Sovyet Rusya ders kitaplarında Osmanlı fetihleri olumsuz bakış açısı ile değerlendirilmiş, devşirme sisteminin zalimce olduğu anlatılmıştır. Türkler fethettikleri yerleri yakıp yıkan, ekonomisini çökerten ve ahaliyi açlık sınırına getiren işgalciler olarak tasvir edilmiştir. Vergilerini ödeyemeyenlerin zulüm gördükleri, Türk'ün evinden yüksek ev yapan gayrimüslimin cezalandırıldığı Türk yönetim şekli Rus kitaplarında eleştiri konusu olmuştur. En ihtişamlı Sultan olan Süleyman döneminde Türklerin Macaristan'a sekiz sefer düzenlendiğini fakat Viyana duvarlarında mağlup oldukları da kitapta aşağıdaki görsel eşliğinde anlatılmaktadır.

Şekil 11. Viyana'nın Osmanlılar Tarafından Kuşatılması. XVII. Yüzyıl Gravürü.(Agibalova 1981: 149)

Osmanlı devlet ile ilgili Rus ders kitaplarında mevcut bilgiler Türklerle ilgili olumsuz anlatılar içermektedir. 1963 yılında Golin'in Orta Çağ Tarihi kitabı içeriğindeki bilgiler, 1981 yılında Agibalova'nın aynı isimli ders kitabından hiçbir fark göstermemektedir. Bu bilgi Çarlık dönemi tarihçisi olan Robert Vipper'in ders kitabındaki Osmanlı imajından da farklı değildir. Osmanlı iktidarını ve fetihlerini her fırsatta aşağılamaya çalışan Rus tarihçiler, Türk devletinin iyi yönlerini görmezden gelerek, eleştirebilecekleri en küçük noktaları gözden kaçırmamışlar. Bir ders kitabında olmaması gereken nefret ve kin uyandıran ifadeleri Türklere karşı kullanmaktan çekinmemiş, hoş olmayan bir Türk imajı çizilmeye çalışmışlardır.

Yeniçeri ordusu ile ilgili yazılanlar arasında, bu çocukların sarayda eğitilerek üst düzey rütbelere gelebildikleri, pek çok vezir ve devlet adamının Balkanlardan getirilmiş çocuklar olduğunu yazmaktan daha çok, bu çocukların “vahşice ailelilerinden koparılıp savaşa sokulan çocuklar olduğu” vurgusu yapılmaktadır. Osmanlının tüm milletlere kendi okullarını, ibadet merkezlerini açma hatta adaletlerini sağlama yetkisi verdiğini görmezden gelerek, devletin ulusal dili ve yazıyı yasakladığı ile ilgili

Tarihi gerçekliği tartışılabilir bilgilere yer verilmiştir. Bütün bunlar Rus tarihçi ve ders kitabı yazarlarının Osmanlı devletine karşı son derece önyargılı olduklarını gözler önüne sermektedir.

4.4.5 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Balkan İsyanları

Balkan İsyanları konusu Sovyet Rusya Tarih ders kitaplarında en çok işlenen konuların başında gelir. Hemen hemen her kitapta kendine yer bulan bu konu Rusya'nın Balkan politikasını da yakından ilgilendirdiğinden özel bir ehemmiyet kesp etmektedir. Ders kitaplarında Rusya'nın Balkan politikasının anlatımı sonraki gelişmelerin sunulması için zemin hazırlamaktadır. Balkan Slavlarının koruyucusu olarak konumlanan Çarlık Rusya'sının politik tarih eğitimi tüm farklılıklarına rağmen Sovyet döneminde de devam ettirilmiştir. Balkanlardaki isyanları ve sebeplerini anlatırken Sovyet Rus ders kitapları yazarlarının bu isyanların haklı sebeplerden çıktığı ve bunu bir halk direnişi olarak göstermeye çalıştıkları görülmüştür. Balkanlardaki dönemin Rus politikası kitaplarda bu şekilde söylemlerin sebebini açıklar niteliktedir.

Robert Vipper Tarih Yeni Dönem ders kitabında Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Rusya'nın doğu politikası başlığı altında Yunan isyanlarını şöyle anlatmaktadır:

Avusturya ve Rusya ile başarısız savaşlar sonucunda XVIII. Yüzyılda Türklerin kurduğu Osmanlı İmparatorluğu yıkılmaya başlar. Tabiiyeti altındaki Slavlar ve Yunanlar arasında özgürlük arzusu uyanır. 1820 yılında Yunan ayaklanması başlar: onun esas katılımcıları Mora (Pelopennes) savaşçıları ve Ege Denizi adaları korsanlarıydı. Onarın ideolojik liderleri Konstantinopolis, Selanik, İzmir ve başka ülkelerde yaşayan eğitilmiş Yunan nüfus idi.(Vipper 1982:329)

Paragrafın devamında yazar Yunanların Avrupa'dan hiç bir destek alamadıklarını, hatta Metternich'in³¹ Laibach'da³² onları I Aleksandır'a "kanuni hükûmetlerine karşı gelen isyancılar" olarak takdim ettiğini yazmaktadır (Vipper 1928: 330). Sultan Mahmut'un Mısır valisinden yardım istediğini, İngiltere'nin Rumlara özerklik vermek için sultanı zorladığını ve böylece Edirne Antlaşmasına giden süreci anlatmaktadır. Çar Nikola ile ilgili "Ama Nikola Türk İmparatorluğu'nda Hristiyan halklarının kurtuluşu ile çok da ilgili değildi: o kendi deyimiyle "hasta insanın" eski topraklarında egemenlik sürmek için, onun korunması ile ilgiliydi" şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Vipper 1928: 330). II Aleksandır'ın ise Türkiye toprakları ile ilgili babasının planlarına kendi slavcılık ideolojisini³³ de eklediğini savunan yazar böylece Balkan isyanlarına Rusya'nın müdahalesinin politik sebeplerini de göstermektedir (Vipper 1928: 395). Çarın bunu yapması için ilk bahanenin Hersek ayaklanması olduğunu vurgulayan yazar bu ayaklanmanın sonuçlarını anlatırken şu satırlara yer vermektedir.

Onları savunmak için Sırlar ve Bulgarlar ayağa kalktı. Rusya'da bağış toplamak için Slav komiteleri kuruldu. Gönüllüler savaşa gitti. Türkler Sırları mağlup ettiler, Asya'dan çağırdıkları Başibozuk Desteleri Bulgaristan'da hayvani eylemler hayata geçirdi. Aleksandır Türkiye'den Sırlarla savaşı sona erdirmesini istedi Türkiye bunu kabul etmeyince ordular Tuna'ya hareket etti. (Vipper 1928: 395)

Türk makamları işgal ettikleri yerlerde ulusal dili ve yazıyı yasaklamışlardı. Balkan, Kafkas ve Arap ülkelerinin halkları işgalcilere ve yerli hainlerle karşı yüzyıllar uzun süren mücadele ederek ısrarla kendi özgürlük ve geleneklerini savundular. Balkan Yarımadası'nın dağlarında ve ormanlarında gerilla savaşı hiç bitmedi. Yerli intikamcı gruplar (onları Sırbistan ve Bulgaristan'da "hayduk" adlandırıyorlardı) tüm nüfusun desteği ile Türk garnizonlarına saldırıyor, derebeyleri ve yetkilileri imha ediyorlardı. Engin imparatorluğun değişik yerlerinde halk ayaklanmaları baş gösteriyordu. Sultanlar ordunun büyük büyük bir parçasını her zaman savaşa hazır tutmak ve aktif fetih politikasını durdurmak zorunda kaldılar. Türk işgaline karşı fethedilen ülkelerin halkların kahramanca mücadelesi Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmış ve Batı Avrupa'ya Türk gücünü durdurmada yardımcı olmuştur.(Vipper 1928: 116)

Balkan isyanlarının haklılığını kanıtlama isteği bu kitapta biraz daha ileri gitmiş, Arap ve Kafkas halklarını da bu işin içinde göstererek Rusya'nın isyanlardaki çıkarı ve etkisi göz ardı edilmeye çalışılmıştır.

Agibalova Orta Asırlar Tarihi 6 Sınıf (1981) kitabındaki bilgi de yukarıdaki anlatıdan hiç farklı değildir hatta halk isyanlarının haklılık sebeplerini ve isyancıların

³¹ Prens Klemens von Metternich (1773 - 1859), Avusturyalı diplomat

³² Laibach Kongresi – Avusturya Laibach'ta 1821 yılında 26 Ocak- 12 Mayıs arasında yapılan uluslararası kongre

³³ Rus himayesi altında tüm Slavları birleştirmek

“kahramanlıklarını” daha abartılı bir biçimde dile getirmiştir. Halkların Osmanlı işgaline karşı savaşı isimli başlıkta isyanlarla ilgili şu satırlara yer verilmektedir:

Osmanlı imparatorluğu sadece silah gücüyle işgal edilmiş halkları itaat ettiriyordu. Osmanlı Türkleri tarafından esir edilmiş halklar özgürlükleri uğrunda savaşa devam ediyorlardı: Gürcüler ve Ermeniler Kafkas'ta, Macarlar Yunanlar ve Arnavutlar Merkezi ve Güney-Doğu Avrupa'da. Yüzyıllar boyunca işgalcilerle Güney Slavlar da mücadele ettiler. Bulgar ve Sırp partizanları (hayduklar) sık sık şehirlerde hücumlar yapıyordu. Haydukların savaşı hakkında halk türkülerinden çok şey öğreniyoruz. Cesurlar dağlara ve ormanlara “topraklarını geri almak, çocuklarını ve karılarını kölelikten kurtarmak, babalarını hatırlamak ve anneleri için intikam almak “ için çıkıyorlardı. Onlar ayrılmamak ve sonuna kadar bir birine sadık kalmak için yemin ediyorlardı. Halk türküsünde haydukların Osmanlılardan saklanırken sık sık “açlıktan toprak yedikleri ve susuzluktan yapraklardan su emdikleri” anlatılmaktadır. Osmanlı askerlerinin orman ve dağları gerillalardan temizleme teşebbüsleri başarıyla sonuçlanmadı. Köylüler kendi hayatları pahasına haydukları saklıyorlardı onlarla son dilim ekmeklerini paylaşıyor ve tehlikelerden haberdar ediyorlardı.(Agibalova 1981: 151)

Paragraftan gördüğümüz gibi Osmanlıya karşı yapılan her türlü isyan yazar tarafından hoş karşılanarak milli özgürlük harekâtı olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Bulgar ve Sırp partizanlarının - haydukların “kahramanlıklarını” anlatırken bunun çok geçerli bir sebebinin olduğunu, onların “topraklarını geri almak, çocuklarını kurtarmak, karılarını kölelikten kurtarmak, babalarını hatırlamak ve anneleri için intikam almak “ için savaştıklarını ve isyan ettiklerini yazmaktadır. Şehirlere hücum edip Türk yöneticileri öldürmekte haklı olduklarını bu gerekçelerle savunan ders kitabı yazarı Rus Devleti'nin bu isyanlara katkısını dile getirmemekte, olaylara sadece tek taraflı bakılmakta dolayısıyla şovenist bir bakış açısı sergilemektedir. Paragrafın devamında “ İşgalcilerin ağır baskısına rağmen Slav halkları kendi kültürlerini adetlerini ve dillerini itina ile korudular. Emekçi halk Müslüman olan ve Sultana çalışan yerli feodallere nefret ediyorlardı. Kahraman mücadelesi ile Balkan Yarımadası halkları Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflattılar ve Avrupa'yı Osmanlı işgalinden kurtardılar. ” şeklinde bir anlatı mevcuttur (Agibalova 1981: 151). Burada da Balkan Yarımadası halklarının isyanlarının “haklı” olduğu savunularak Osmanlı Devlet'i “işgalci” olarak adlandırılmıştır. Yukarıdaki paragrafı okuyan 6.sınıf öğrencisinin haydukların ne kadar “kahraman”, Osmanlı'nın ne kadar “acımasız” olduğu fikrine kapılmaması mümkün değildir.

İ. A. Fedesov SSCB Tarihi isimli kitabında Balkan Slavlarına yardım toplayan Rus gönüllüler ilgili görseli kullanmıştır. Resimde Rus halkının “kardeş millet” için seferber olduğu imajı çizilmektedir.

Сбор средств в России в пользу славян, борющихся с турецким игом. Неизвестный художник. 1876 г.

Şekil 11. Rusya’da Türk Boyunduruğu İle Savaşan Slavlar İçin Yardım Toplanması.
Bilinmeyen Ressam 1876.(Fedosov 1982: 145)

“Rusya ve Balkan halklarının özgürlük savaşı” isimli başlıkta İ. A. Fedosov Balkan isyanlarını şu şekilde anlatmaktadır:

Rusya’nın mağlubiyeti Balkan halklarının Sultan baskısından kurtulmasını geciktirdi. Yunanların büyük bir kısmı, Moldovyalılar, Güney Slavlar, Bulgarlar, Boşnaklar, Hersekliler, kısmen Sırlar hala Türk esirliğinde idiler. Geri kalmış feodal Türkiye bu halkları ezerek ekonomik kalkınmalarını engelliyor, mill kültürü yok etmeye çalışıyordu. Balkan Devletleri özverili bir şekilde savaşıyorlardı fakat Türk baskısını kendi güçleri ile yenmeyi başaramıyorlardı. Onlar Rusya’ya müracaat ettiler. Slav halkları Rus halkını kendi kardeşleri ve kurtarıcıları olarak görüyorlardı. Güney Slavlarının Rusya’ya olan sempatisini kullanan istibdat rejimi Balkanlarda nüfusunun güçlendirmeye başladı. Rusya ulusal arenada Slavları müdafaa ediyor onlara maddi yardım ediyor ve yerli Ortodoks kilisesini koruyordu. Rus halkı devrimci demokratlar gerçekten Slav halklarını anlıyor ve onların baskıcılarla savaşına destek olarak tam özgürlüğe kavuşmaları için çabalıyorlardı.1875 yılında Bosna Hersek’te, 1876 Nisanda Bulgaristan’da isyan baş gösterdi. Türk cezalandırıcıları ateşle ve kılıçla bu isyanı durdurdular. Onlar köyleri ve şehirleri yaktılar. Acımasızca halkı öldürdüler ve kültürel anıtları yok ettiler. Sadece Bulgaristan’da Türk ordusu 30 binden fazla insanı kesti. Dehşetli cezalar dünya halklarının öfkesine ve kızgınlığına neden olmuştur.(Fedosov 1982: 146

Paragrafta Türk devleti mill kültürü yok eden geri kalmış feodal ülke olarak resmedilmektedir. Slav halklarının destekçisi olduğu belirtilen Rusya’daki devrimci demokratların Slav halklarına destek olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Türklerin

bu isyanları ne kadar “vahşice” bastırdıklarından bahsederken 30 binden fazla insanı “kestiklerini” yazan tarihçi, Türklerle ilgili “korkunç Türk” imajını çizmektedir.

Русский платок «Предводители и герои сербского восстания в Боснии и Герцеговине». Ситец. Печать. 1870-е гг.

Şekil 12. Bosna Hersek’te Sırp İsyanının Kahramanları ve Öncüleri. Rus Mendili. Basma Kumaş 1870.(Fedesov 1982: 146)

Görselde basma kumaş üzerinde Sırp önderlerinin resmi bulunan, 1870’li yıllara ait Rus cep mendili görülmektedir. Bu mendil Bosna Hersek isyanı zamanı Rusya’da halk arasında bu konunun ne kadar geniş yankı bulduğunu göstermektedir.

Sırbistan ve Karadağ da 1876 yazında Türkiye’ye karşı savaş açtı. Güçler eşit değildi. Zayıf ve silahsız Sırp Karadağ ordusu kahramanca savaştı fakat başarılı olmadı. Slav halklarının kahramanca mücadelesi Rusya’da geniş destek buldu. Birçokları Sırp ordusuna gönüllü gitme arzularını bildirdiler. Türk mezalimini duyan halk – çağdaş yazarlardan biri yazıyordu – tek insan gibi meraklandı. Ulusal felaket anında aç çiftçinin aç yoldaşı ile son ekmek parçasını bölüştüğü hissi ile mücadele alanına kendi kanını ve varlığını götürdü. Acılara karşı şefkatler bitmedi.

Bağışların büyük kısmı demokrat aydınlar, işçiler köylülerden geldi. Nüfusun bu kısmı Slav isyanlarına gönüllü yardıma gidenlerin büyük kısmını oluşturuyordu. Rus kadınlar Sırp ordusuna hemşire olarak katılıyorlardı (Fedesov 1982: 146).

Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Balkan isyanları Balkan Slavlarının gözü ile anlatılmıştır. Fedesov SSCB Tarihi kitabında isyanı “ulusal felaket” olarak değerlendirmekte, Türklerle mücadelenin Rus ve Balkan halkları için kanları ve varlıkları ile olduğunu Türk “vahşetin” altını çizerek vurgulamaktadır. Yazar Rusya’nın Slav halklarına desteğinin politik amaçlarla değil “insani ve kardeşlik amacıyla” yapıldığını ve burada yerel halkın ve demokrat aydınların ve işçilerin büyük rolü olduğunu yazarak Balkan isyanlarını “Türk mezalimi” olarak sunmaya çalışmıştır.

İncelenen Sovyet Rus tarih ders kitaplarının tamamında Balkan İsyancıları için benzer anlatılar mevcuttur. Ders kitaplarında Balkan İsyancıları Türk boyunduruğuna karşı yapılan halk harekâtları olarak sunulmuştur. Dönemin politik gelişmeleri göz önüne alınmadan, Rusya’nın Balkanlardaki nüfus alanı siyaseti değerlendirilmeden, isyanları sadece milli azınlık isyanları, üstelik vahşi bir feodal devlete karşı yapılan milli özgürlük harekâtları olarak gösterilmesi tarihsel acıdan doğru olmayan bir bilgidir.

4.4.6 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları

Fransız Devrimi’nden sonra dünyayı saran milletçilik akımı Balkan Yarımadası’nda da kendini göstermeye başladı. Millî isyanlar Osmanlı Devletine karşı da başladı. Sırp lar 1803 yılında, Yunanlar 1821’de Osmanlı Devleti’ne karşı isyan ettiler. Balkan Savaşları 1912-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan arasında yapılan savaşlardır. II. Balkan Savaşı’na Romanya da dâhil olmuştur. Birinci Balkan Savaşı Osmanlı Devleti’ne karşı, İkinci Balkan Savaşı Bulgaristan Krallığı’na karşı yapılmıştır. Balkan Yarımadası’nda Osmanlı hâkimiyetine karşı yapılan savaş koalisyonu Birinci Balkan Savaşı’nın zeminini hazırlamıştır. Bu savaş Karadağ ordusunun Arnavutluk’taki İşkodra isimli Türk kalesine saldırmasıyla başlamıştır. Birinci Balkan Savaşı Londra’da yapılan bir ön antlaşma ile sona ermiştir. İkinci Balkan Savaşı’nda Yunanistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Osmanlı Devleti Bulgaristan’a karşı savaşmıştır. Bir aydan az süren bu savaşta Bulgaristan yenilgiye uğramıştır. 1876 yılında Karadağ ve Sırbistan’dan sonra Bulgaristan’da da Osmanlı karşıtı bir isyan çıkmış, 1877 yılında Rusya Bulgar milletçilerinin yanında Balkanlara müdahale etmiştir. Dokuz ay süren beklenmedik ölçüde çetin savaşlardan sonra Rusya üstün gelmiştir (Hall 2003/2002: 3). Balkan

savaşları Türkiye ve Balkan milletleri için önemli bir dönüşümü simgeler. Bu durum kendini Rus ve Türk ders kitaplarında göstermiştir. Sovyet Rusya tarih ders kitapları da Balkan Savaşları ile ilgili bilgileri barındırmaktadır. Ders kitaplarını incelemesine erken dönem Sovyet tarihçisi Robert Vipper'in Tarih Yeni Çağ ders kitabından başlanmıştır. Kitapta Balkan Harbi ile ilgili paragraf, XIX. Yüzyılda Doğu Sorunu ve 1912-1913 yıllarında Balkan Krizi başlığı ile anlatılmıştır. Sayfa 442'de şu satırlar yer almıştır:

Osmanlı limanlarının Avrupa kısmında Türkler toprak sahipleri memurlar ve askerler olarak bir azınlık idiler. Slav ağırlıklı Hristiyan nüfus çiftçiler, üreticiler, esnaf, tüccar tamamen silahsız ve uzun süre işgalcilere karşı tamamen güçsüz olmuştur. Bunun haricinde Sırlar, Bulgarlar ve Yunanlar birbirlerine karşı da amansız düşmanlık içerisinde idiler (Vipper 1928: 442).

Robert Vipper paragrafın devamında Afrika sömürgeleri ve İtalya ile savaşta Türkiye'nin zayıf düşmesini fırsat bilen dört Balkan milletinden oluşan Balkan Birliği'nin ona savaş açtığını yazmaktadır. Hristiyan müttefiklerin galip geldiklerini ve özellikle Bulgarların başarılı bir şekilde Adrianopolis'i³⁴ ele geçirdiklerini anlatan yazar Hristiyanlar arasında Makedonya yüzünden fikir ayrılıklarının başladığını vurgulamıştır. Bu anlaşmazlıklar sonucunda Türkiye'nin Adrianopolis'i geri aldığı da kitapta yazmaktadır. R.Vipper 'in anlatımlarını dikkatle incelediğimiz zaman Balkan Yarımadası'ndaki savaşları sadece milli isyanlar olarak değil aynı zamanda dini savaşlar olarak da okuduğunu görmekteyiz. Balkan birliğini "Hristiyan müttefikler" olarak tanımlaması bunun en bariz örneklerindedir. Benzer durumla incelediğimiz diğer Sovyet Rusya Tarih ders kitaplarının hiç birinde karşılaşmamaktayız. Pankratova'nın 10. Sınıf için 1952 yılında yayınlanan SSCB Tarihi isimli tarih ders kitabında Balkan Savaşları ile ilgili bilgiye yer verilmiştir. Yazar konuyu şu şekilde anlatmaktadır:

Balkan Savaşları(1912-1913). Bosna krizinden sonra çarlık hükümeti Sırbistan Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan'ı Balkan Ligi'nde birleştirmeye ve onu Türkiye'ye karşı yönlendirmeye çalıştı. Rusya'nın müttefikleri özellikle Fransa bu birliğin "bir milyon süngüsünü" Antanta lehine çevirmek için Balkan Devletlerinin birleşmesini destekledi. Almanya, Avusturya- Macaristan, Türkiye ve Balkan Yarımadasını boyun eğdirmek maksadıyla Türkiye'yi desteklediler. Birinci Balkan Savaşı 1912 sonbaharında başladı. Türkiye'nin 1911 yılından itibaren İtalya ile savaşmakta olduğunu kullanarak Balkan Ligi Türkiye'ye karşı askeri eylemlere başladı. Kısa surede Türkler yenildi. Âmâ kazananların kampında görüş ayrılıkları başlayınca 1913 yılında İkinci Balkan Savaşı başladı. Bulgaristan

³⁴ Edirne

Sırbistan'a karşı savaşa başladı. Bulgaristan'a karşı koalisyona, yenilgiye uğrayan Türkiye de katılınca Bulgaristan yenildi (Pankratova 1952: 103).

Kitapta Balkan Savaşları Çarlık Rusya'sının olumsuz icraatları kullanılarak anlatılmıştır. Sovyet Dönemi bir kısım Rus tarihçileri Çarlık Rusya'sını SSCB'den bağımsız bir devlet olarak görmekte, onun tarihi faaliyetlerini kapitalist bir devletin etrafında sömürge arayışı olarak değerlendirmektedirler.

İkinci Balkan savaşı Bulgaristan topraklarını büyük ölçüde komşularının lehine keserek, Bulgar askerlerinin denetimi altında olan Edirne'yi Türkiye'ye geri veren Bükreş Antlaşması ile sona erdi. Balkan Slavlarının Türk boyunduruğundan kurtulmak için mücadele ettiği Balkan Savaşları, Balkanlarda "nüfus alanlarının" yeniden dağılımı için mücadele eden büyük emperyalist güçler tarafından kullanıldı. Özellikle mücadele Alman ve Fransız sermayesinin yatırıldığı Balkan demiryolları içindi. Bu yollar Berlin Bağdat demiryolunun bir kısmını teşkil ediyordu. Dünya emperyalizminin oluşturduğu çelişkilerin en önemli düğümlerden biri olarak, Balkanlar Avrupa'nın barut fıçısı haline geldi (Pankratova 1953: 104).

Paragrafta Balkan Savaşlarının önemli sebeplerinden birine - Balkan demiryollarına ilişkin bilgi verilmiş, emperyalist güçlerin Balkan devletlerinin "özgürlük savaşlarını" kendi amaçları için kullandıkları anlatılmıştır. Anlaşıldığı üzere yazar emperyalist devletlerin dünya üzerinde kendi nüfus alanlarını genişletmek, ayrıca önemli stratejik noktaları ele geçirmek için oluşturduğu düğüm noktalarının sonradan "barut fıçısı" haline gelerek tüm dünyayı etkilediğini vurgulamıştır. Birinci Cihan Harbinin başlangıç noktasının Balkan savaşları olduğunu düşünürsek bu konuda ders kitabı yazarının doğru tespitte bulunduğu söylenebilir.

4.4.7 Sovyet Rusya Ders Kitaplarında Rus-Türk Savaşları

Rus-Türk Savaşları Rusya tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Balkanlarda ve Karadeniz'de ayrıca Orta Asya'da, Rusya'nın siyasi ilgileri çoğu zaman Osmanlı topraklarının işgali üzerinde kurulmuştur. Yakın coğrafi konum nedeniyle Rusya ve Türkiye tarihin tüm dönemlerinde etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu etkileşim iki devlet arasında savaş ve barış ilişkileri şeklinde kendini göstermiştir. Sonucunda iki devletin de tarih sahnesinden silindiği Birinci Dünya Savaşı da dâhil olmakla iki imparatorluk 12 kez kendi aralarında savaş durumunda bulunmuşlardır. Rus - Osmanlı savaşları Küçük Kaynarca Sulhu'na kadar (1774) Rusya'nın Karadeniz'e çıkış elde etmek istemesi için yapılırken, ikinci etapta (XVIII. Yüzyıl'dan sonra) bu savaşların temel sebebi "Şark Meselesi" ve Rusya'nın Kafkaslarda nüfus alanı yaratma isteği idi. Samiha Ayverdi "Türk-Rus münasebetleri ve muharebeleri" isimli çalışmasında bu

ilişkilerin başlangıcının II. Sultan Bayezid devrine rastlansa da, Rus tehlikesini daha evvel sezip karşı tedbir alan hükümdarın Fatih Sultan Mehmet olduğunu yazmaktadır. O, II. Sultan Mehmet'in zamanın siyaset adamlarını hayrete düşürecek bir kararla Kefe'yi zapt ederek Karadeniz'i çepeçevre Türk hâkimiyeti altına almasını bu Rus tehlikesinin Fatih tarafında erken algılanmasına bağlamaktadır. (Ayverdi 2004: 100). Bu şekilde başlayan ilişkilerin Birinci Dünya Savaşı ile savaş yönü sona ermiş her iki devlet yıkılmış, topraklarında farklı yönetim şekillerine sahip devletler kurulmuştur. Sovyet dönemi Rus ders kitaplarında da Rus-Türk muharebeleri anlatımlarına geniş yer verilmiş, bazı savaşlar ve kuşatmalar birkaç sayfa anlatılmıştır.

M. V. Neçkina SSCB Tarihi ders kitabında (1971) Türklerle savaş için Rus filosu yapımını şu şekilde anlatmaktadır:

XVII. Yüzyılın sonunda Türkiye ile savaş için gerekli olan büyük filo için çalışma başladı. Voronej şehri kıyısındaki Varonej Nehri üzerinde 23 kadirga ve bir 36 toplu gemi - "Havari Petrus" ve birçok tekne inşa edildi. Yeni filonun yardımı ile Türk kalesi Azak alındı. Âma Rusya'nın Karadeniz'e çıkmak için Türkiye ile tek başına savaşması mümkün değildi. 1697 yılında Moskova'dan yurtdışına - Avrupa'ya müttefik bulmak için elçiler gittiler. (Nechkina 1971: 178)

Paragrafta Rusya'nın Karadeniz'e çıkma çalışmaları anlatılmaktadır. Sayfa 214'de ise "XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Rus-Türk Savaşları" başlığı altında Rus-Türk Savaşları'nın nedenlerini anlatan yazar kadim Rusya'nın zamanında Kuzey Karadeniz kıyılarına Doğu Slavları yerleştirdiğini, sonra Asya'nın göçebe kabilelerinin onları yerlerinden sürdüklerini, XV. Yüzyılda ise bölgenin Osmanlılar tarafından işgal edildiğini yazmaktadır. Bu paragraf öğrencilerde Rusya'nın aslında kendi tarihi topraklarını geri almak için mücadele ettiği fikrini oluşturmak için yazılmıştır.

4.4.7.1 Sovyet tarih ders kitaplarında 1768-1774 Rus-Türk savaşı

1768-1774 yılında gerçekleşen Rus-Türk savaşı ile ilgili M. V. Neçkina SSCB Tarihi ders kitabında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Savaşın ayrıntıları şu şekilde anlatılmaktadır.

1768 yılında Türk halkının vasalı- Kırım Hanlığı'nın orduları Rusya'nın güneyini işgal ettiler. Rus-Türk savaşı başladı. Rus ordusu başında Pyotr Aleksandrovich Rumyantsev vardı. Rus askerleri Moldova arazisine girdiler. Türklerin baskısından mustarip olan yerel halk Rus askerlerini sevinçle karşıladılar. Moldovyalı gönüllüler Rus ordusuna katılarak onlarla birlikte asırlık düşmanlarına karşı savaştilar.

1770 yılı.

Larga nehrinde (Moldova Tuna ağzından çok uzak olmayan bir yerde) 80 binlik Türk ordusu bekliyordu. Rumyantsev'in yaklaşık 30 binlik ordusu vardı. Ancak o düşmanın üstün kuvvetlerine saldırmaya karar verdi. "Bizim şan ve onurumuz buna izin vermez -diyordu o – gözle gördüğümüz halde düşmanın üstüne saldırmamaya tahammül edemem." Geçeleri Larga ırmağı üzerinde köprüler kuruldu. Rus birlikleri nehri geçti ve şafakta düşmana saldırdı. Rus askerlerinin uyumlu ve hızlı eylemleri düşmanı zorladı. Daha büyük güç adaletsizliği Kagul nehri yakınlarında oldu. Burada vezir komutasındaki Türk kuvvetlerinin sayısı 150 bin kişiye ulaştı. Rus birliklerini arkadan 80 bin kişi - Türkiye'nin yanında savaşan Tatarlar kuşattı. Rumyantsev komutasında sadece 27 bin asker vardı. Rus birlikleri tam bir kuşatma ile karşı karşıyaydı. Ama Rumyantsev kuşatmayı tamamlayacak kadar düşman kuvvetlerini beklemedi. Onları paramparça etti.

Askeri eylemler sadece karada değil aynı zamanda denizde de sürüyordu. (Nechkina 1971: 215)

Anlatıda Larga nehri üzerindeki savaş tasvir edilmiştir. Fakat öncesinde Moldova halklarının Ruslarla birlikte savaşma sebebinin "asırlık düşmana karşı birleşme" olduğu vurgulanmıştır. Bu düşman millet - düşman ırk tanımını Rus ders kitaplarında sık sık görmekteyiz. Komutan Rumyantsev'in "asaleti", "cesareti" ve "kahramanlığı" sayesinde olağanüstü bir savaşı komuta ederek 150 binlik Türk ordusunu 27 binlik bir Rus ordusu ile nasıl "paramparça" ettiği anlatılmaktadır. Ders kitaplarında bu şekilde tasvirlerin ve anlatıların öğrencilerin "öteki" algısında olumsuz değişimlere sebep olduğu bilinmektedir. Ders kitaplarında düşman, savaş kavramlarının fazlaca kullanılması ve büyük komutanların kahramanlıklarının anlatımı öğrencilerde karşı tarafa karşı düşmanlık duygularını pekiştirebilmektedir.

4.4.7.1.1 Çeşme harbi

Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında bazı savaşlar özellikle daha detaylı bir anlatıya sahiptir. Bu savaşlardan biri de 1768-1774 Rus-Türk Savaşı'nın dönüm noktası sayılabilecek Çeşme Saldırısıdır. Çeşme harbi Rusya'nın savaşı kazanmasında önemli bir rol oynadığından ders kitaplarında özel bir yere sahiptir.

Neçkina SSCB Tarihi kitabında Çeşme Harbi ile ilgili şu satırlara yer verilmektedir:

Türklerin gemileri çok fazlaydı. Topçu kuvvetleri de güçlüydü. 70'ten fazla büyük gemiler ve küçük tekneler küçük Türk kalesi Çeşme'de dizildiler. Rus filosu sadece 30 gemiden oluşuyordu.

Cesur bir saldırı ile Rus denizciler Türk filosuna zarar verdiler ve koydan çekilmeye zorladılar. Ardından Rus komutası düşman gemilerine karşı yanıcı ve patlayıcı yüklü küçük yangın gemileri kullanarak Türk filosuna saldırmak için cesur bir manevraya karar verdi. Korkusuz Rus denizciler düşmanın ölümcül top ateşine rağmen Türk gemilerine karşı küçük ateş gemileri getirdi. Böylece düşman gemilerine ateş yayıldı. Rus topçuları da başarıyla çalıştı. Türk filosu batmaya başladı. Bir biri ardına korkunç patlamalar duyuldu. Türk gemileri havaya

uçtu. Çeşme’de Türk filosunun yakılması savaşın gidişatında önemli rol oynadı. (Nechkina 1971: 216)

Çeşme Deniz Savaşını anlatırken Rus tarihçiler yine kuvvetlerin eşit olmadığını, dolayısıyla eşit olmayan savaşı kazanan Rus denizcilerin “büyük kahramanlığını” anlatmaktadırlar. Genellikle Rusya’nın kazandığı savaşlara ders kitaplarında yer verilmesi de dikkat çekmektedir. Konu Rusya için olumlu bir antlaşma olduğu düşünülen Küçük Kaynarca ile sonlandırılmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması’nın Rusya açısından pozitif yönleri değerlendirilmiş, 1783 yılında uzun zamandır müstakil olmayan Kırım Hanı’nın hâkimiyetten çekildiğini ve böylece Kırım’ın Rusya’nın olduğu bilgisine yer verilmiştir (Nechkina 1971: 216).

4.4.8 Sovyet Rus Tarih Ders Kitaplarında 1787-1791 Yılları Arasında Rus-Türk Savaşı

1787 yılında Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca ile kaybettiği ilk İslam toprağı olan Kırım’ı geri almak için Rusya ile yeni bir savaşa girdi. Bu savaş sonucunda Rusya ile Yaş Barış Antlaşması imzalandı ve Karadeniz’de Rusya’nın stratejik üstünlüğü kabul edilmiş oldu. Ayrıca Kırım’ın Rusya’nın olduğu kesinleşti. Rus donanması Karadeniz’de güçlendi.

1787-1791 savaşları Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında geçmektedir. M. V. Neçkina SSCB Tarihi kitabında bu savaş anlatılmaktadır:

Türkiye ile yeni savaş (1787-1791)

Türk sultanı Rusya’nın Karadeniz’in Kuzey kıyılarında güçlenmesini istemiyordu. 1787 yılında Türkiye tekrar Rusya’ya savaş açtı. Türkiye’ye karşı Rusya ile birlikte Avusturya ile savaştı.

1789 yılında Suvorov komutasındaki Rus birlikleri Rımnik Nehri’nde muhteşem zafer kazandı. 7 bin askerden oluşan Suvorov birlikleri 18 bin Avusturyalı askerin desteği ile 100 bin askeri geçen Türk ordusunu mağlup etti. Türk süvarileri Avusturya ordusunu kuşattı. Hızlı manevra sonucu Suvorov Türk ordusunun arkasına gitti, piyadeleri Türk siperlerine attı sonra da süvariler hücumu geçti. Mevcut savaş yasaları bu tür manevraları reddediyordu. Fakat Suvorov eski yasalar çerçevesinde hareket etmemiştir. O “şaşırt – kazan” prensibi ile hareket ediyordu. Türk orduları tam bir yenilgiye uğradı. Zafer “sayı” ile değil “yetenek” ile kazanıldı. (Nechkina 1971: 216)

Paragrafta öğrencilere komutan Suvorov’un olağanüstü yetenekleri sunulmuştur. Türk ordularının sayıca fazla olmasına rağmen General Suvorov’un “şaşırt-kazan”

manevralarına karşı koyamadıkları belirtilerek sayıları ne kadar çok olursa olsun “yetenekli olmadıkları” için kazanamayan Türk ordularının mağlubiyeti anlatılmıştır. Sayfa 217’de İsmail Limanı’nın alınmasından bahsedilmektedir. Anlatı İsmail Limanı savaşını anlatan bir görselle desteklenmiştir.

Şekil 13. İzmail Saldırısı. XVIII. Yüzyıl Gravürü (Nechkina 1971: 217)

1768-1774 ve 1787-1791 yılları arasındaki Rus-Türk savaşları SSCB Tarihi kitabının yazarlarına göre Rusya’nın istediği bir şekilde neticelenmiştir. Kitapta sayfa 217’de Çarlık Rusya’sının Rus soylularının çıkarları için Türk-Rus savaşlarını başlattığı yazmaktadır. Onları fethedilen toprakların ve kendi toprağımızdaki nüfusun fedakârlığı sayesinde devam ettirdiğini söyleyen yazarlar tarafından Kuzey Karadeniz kıyılarında Rusya’nın yürüttüğü savaşların ilerici karaktere sahip olduğu, Rus birliklerinin başarılı askeri eylemleri sayesinde Türk İmparatorluğu’nun zayıfladığı ve bu savaşların ezilen Balkan uluslarının kurtuluş mücadelesine yardımcı olduğu belirtiliyor. Çarlık Rusya’sının eylemlerini her fırsatta eleştirmeye çalışan Sovyet dönemi Rus tarihçileri “ezilen Balkan uluslarının hakkını koruduğu için” bu savaşları onaylamaktadırlar.

4.4.9. Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Kırım Savaşı (1853 - 1856)

Kırım Savaşı Osmanlı'nın Rusya'nın kutsal yerler ve Hristiyanların himayesi konusundaki taleplerini kabul etmemesi üzerine 1853 yılında başlamıştır. Savaşın en önemli nedeni kutsal yerler meselesi olmuştur. Bu yerler Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü ve Hristiyanlık dinini yaydığı yerler olması nedeniyle kutsal olarak kabul edilir (Yıldız ve Karaçağıl 2012: 274). Kutsal yerler meselesi aslında Osmanlı Devleti'ni bir savaşın içine çekmek için Rusya tarafından uydurulmuştur. Görünürde Rusya ve Osmanlı arasında olan Kırım Savaşı Rusya'nın Avrupa ve Akdeniz dışında tutulması amacıyla Piyemote-Sardinya³⁵ ve Fransa'nın aynı zamanda Birleşik Krallığın Osmanlı Devleti yanında mücadele ettiği bir savaştır. İncelenen Sovyet Rus ders kitaplarında Kırım Savaşı ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Fedesov SSCB Tarihi kitabında Kırım Savaşı ile ilgili alışlagelmişin dışında bir anlatıya yer vermektedir:

“Rusya'nın Yakın Doğu ve Balkanlar politikası. XIX. Yüzyıl ortalarında Rus dış politikasının en önemli yönelimi Şark Meselesi'ni kendi lehine çözmek idi. Meselenin özü Türkiye tarafından ezilen halkların kurtuluş mücadelesinde ve Avrupalı güçlerin Yakındoğu ve Balkanlarda nüfus alanları uğrunda rekabetidir. Çarlık Rusya'sı kendi çıkarlarını takip ediyordu.

Burada Çarizm Balkan Halklarının – Yunanlar, Sırpalar, Bulgarların Türk boyunduruğuna karşı mücadelesine güveniyordu. Sultan Türkiye'sinin esir halklarının akraba ve dost Rus halkı ile ilgili umutları vardı. Özgürleştirme gibi çabası olmayan Rus çarının isteklerinden bağımsız olarak Rus-Türk savaşları XIX. Yüzyılın I yarısında Balkan halklarının kurtuluş yolunda dönüm noktası olmuştur. Türkiye Moldovya, Eflak, Sırbistan'ın özerkliğini ve Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Fedesov 1982: 80).

Paragrafta Çarlık Rusya'sının çıkarları ve politikası Sovyet Rusya'dan bağımsız olarak anlatılmış ve objektif bir dille bilgi verilmiştir. Balkan isyanlarının Rusya'nın Şark Meselesinin çözümünde bir araç olduğunu ve aslında bu devletin halkları özgürleştirme gibi bir çabası olmadığını, amacının Yakındoğu'da ve Balkanlarda nüfus mücadelesi olduğunu yazmaktadır Paragrafta “Sultan Türkiye'si” ve “Cumhuriyet Türkiye'si “ ayrımı yapılmaktadır. Yazar Çarlık Rusya'sının Balkan halklarının mücadelesinde aslında onları korumakla değil kendi çıkarlarını gözetmekte olduğunu belirtmektedir.

Aynı kitapta sayfa 82'de Kırım Savaşı ile ilgili geniş bir tarihi bilgiye yer verilmiştir. Yazar Kırım Yarımadası'nın önemini, konumunu ve savaşı anlatmıştır.

³⁵ İtalya

Temel askeri hareketler Kırım'da baş gösteriyordu. Kırım Yarımadası geniş askeri ehemmiyete sahipti – Rusya'nın güneyinin tamamının tehlikesizliği. Kırım'ı ele geçiren rakip buradan Kafkas'ı, Balkanlar'ı ve Güney Rusya'yı tehdit edebilirdi. Eylülde 60 binden fazla müttefik ordusu İngiliz, Fransız ve Türk askerleri dahil olmakla Evpatorya³⁶ önünde yerleştiler ve Kırım'ın temel askeri - deniz üssü Sivastopol üzerine hücumla başladılar. Rus kumandanlarının Alme Nehri'nde onları durdurma çabaları başarısız oldu. Alme Nehri'ndeki savaş İngiliz ve Fransızlara kolay galebe kazanılmayacağını gösterdi. Rus askerlerinin rakiplerinden iki kat az ve daha kötü durumda olmasına rağmen savaş kanlı oldu. Komutanlardan biri "bir daha böyle bir savaş olursa İngiltere'nin ordusu kalmayacak" uyarısında bulunmuştu. İngiliz ve Fransız ordusu Sivastopol'a doğru hareket ettiler onu karadan ve denizden kuşatarak almayı ümit ediyorlardı. Sivastopol savunucuları yelkenli gemileri koy girişinde batırarak koya girişi kapattılar. Filonun kuşatmada kullanılmayacağını ve Rusların ciddi savunma yaptıklarını anlayan müttefik orduları vaz geçtiler. Onlar şehri doğu kanadından kuşatarak Balklava'yı alarak güneye yerleştiler. (Fedesov 1982: 82)

Paragrafta Rus savaşçıların kahramanlıkları vurgulanarak üç devletin müttefik ordusuna karşı cesurca mücadeleleri anlatılmıştır. Savaşla ilgili askeri ayrıntıların anlatılması da dikkat çekmektedir.

4.4.9.1. Sivastopol savunması

Sivastopol savunması Kırım Savaşı'nın önemli harplerinden biridir. SSCB Tarihi 8. sınıf ders kitabında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. General Nakhimov'un Sivastopol savunmasında savaş esnasında resmi verilmiş, görselde generalin savaşa katıldığı, top bataryasında savaştığı gösterilmiştir.

³⁶ Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde yer alan bir şehir

Павел Степанович Нахимов на батарее. Художник И. М. Прянишников. 1860-е гг.

Şekil 14. Pavel Stepanoviç Nakhimov Top Bataryasında. Ressam İ.M.Pryanishnikov.1860 (Fedesov 1982: 83)

Amiraller Kornilov, Nakhimov ve İstomın Sivastopol Savaşı'nda öldüler. Sivastopol savunması İngiltere ve Fransa'yı hayal kırıklığına uğrattı ve müttefikler şehrin tamamına sahip olamadılar (Fedesov 1982: 83).

Эдуард Иванович Тотлебен. Художник В. Ф. Тимм. Литография по рисунку, сделанному с натуры в Севастополе в 1853 г.

Наградная медаль за оборону Севастополя.

Şekil 15. Edward İvanovich Totleben. Ressam V.F. Timm. Sivastopol Savunması Madalyası.(Fedesov 1982: 86)

Görselde ünlü Rus generali Edward İvanovich Totlben'nin 1853 yılında Sivastopol Savaşı esnasında V. F. Timm tarafından litografi yöntemi ile çekilmiş resmi bulunmaktadır. Savaş kahramanlarına verilen başarı madalyası da görselde yer almaktadır. Savaş tarihin her döneminde yok edici etkiye sahip olmuştur. Ders kitaplarında savaşla ilgili sergilenen madalya ve savaş görselleri öğrenci algısında olumsuz rol oynamaktadır. Ders kitabı yazarı konunun devamında Rusya'nın gücünün bu savaşta eşit olmadığını anlatarak savaş sonuçları ile ilgili bilgi vermiştir. Sayfa 87'de P. V. Alabın'ın Sivastopol savunması esnasında 15 Mart 1855 yılında yazdığı hatıralardan bir parça verilmiş, belge olarak kaydedilmiştir. Yazarlar Sivastopol savunmasını Rus ordusunun kahramanlıklarını anlatmak için kullanmaktadırlar, aynı anlatı Sinop baskını için de geçerlidir.

4.4.9.2 Sinop baskını

Kırım Savaşı'nın Sovyet dönemi tarihçilerine göre en önemli harplerinden biri de Sinop baskınıdır. Osmanlı devletinin kuzey sınırlarının müdafaası için bu yarımada stratejik bir konuma sahiptir. Osmanlı kıyılarının Rus tehdidi altında olduğunun ispatı olan bu savaş Avrupa devletlerinin Rusya aleyhine Osmanlı'nın yanında yer almasına sebep olmuştur. Rusya'nın yayılma siyasetinden korkuya kapılan Lord J. Russel, Kırım Savaşı öncesinde şu açıklamayı yapmıştı: “Rusya'yı şimdi Tuna kıyılarında durduramazsak, günün birinde İndus³⁷ kıyılarında durdurmak zorunda kalacağız” (Karal: 1999).

Avrupa devletlerinin tüm çabalarına rağmen Sinop savaşı 30 Kasım 1953 tarihinde gerçekleşmiş ve Osmanlı filosu tamamen imha edilmiştir. İ. Fedesov 8. sınıflar için SSCB Tarihi kitabında Kırım Savaşı kendine geniş bir yer bulurken, Sinop Harbi ile ilgili şu satırlar yazmaktadır:

Savaşın birinci etabının önemli olayı Kasım 1853 yılında Rus ve Türk filoları arasında Sinop Koyu'ndaki deniz savaşı oldu. Bu savaş yelkenli askeri filo tarihindeki son savaştır. 8 gemilik Karadeniz Filosu 16 gemiden oluşan Türk filosunu tamamen mağlup etti filo komutanı yakalandı. Bu büyük deniz zaferi Rus denizcilerinin özverili cesaret sanatını gösterdi.(Fedesov 1982: 81)

³⁷ Pakistan'ın en uzun nehridir

Ders kitabındaki gemi sayıları ile ilgili literatürde farklı bilgiler vardır. Fedesov Sinop zaferinden sonra Avrupa'nın Rusya'ya karşı savaştığını ve Osmanlının yanında yer aldığını söylemektedir (Fedesov 1982: 81).

4.4.10 Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Rus Türk Savaşı (1877-1878)

Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinen bu savaşta Osmanlı Devleti'nin batı sınırındaki Tuna (Balkan) Cephesi'nde, aynı zamanda doğu sınırındaki Kafkas Cephesi'nde savaşılmıştır. Savaşın temel sebepleri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan azınlık isyanları, Rusya ve Batı Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanların insan haklarının yok sayıldığı konusunda önyargılı görüşleri, Rusya'nın Balkanlardaki genişleme siyaseti, Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlık istekleri ve Panslavizm akımıdır. Avrupa'nın büyük güçleri savaşı önlemek için İstanbul'da Tersane Konferansı'nı toplamışlar, ancak Osmanlı Devleti'ne yaptıkları taleplerle savaşın başlaması zorunlu hale gelmiştir. Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, çok ağır bir yenilgi almıştır.

93 Harbi ile ilgili Sovyet Rusya Ders kitaplarında da bilgi verilmiştir. İ. Fedesov SSCB Tarihi ders kitabında bu savaş anlatılmıştır:

İngilizlere güvenen Türkiye Slav halklarıyla çatışmanın barışçıl yollarla halledilmesi teklifini reddedince çarlık rejimi 1877 Nisanda savaşa başlamaya mecbur kaldı. Aksi halde Balkan Slavlarının güvenini tamamen kaybedecekti. Rus ordusunun ekonomik durumunun iyi olmamasına karşı Rus erlerinin Slav halklarına yardım etme isteği oldukça güçlüydü.(Fedesov 1982: 147)

93 Harbi sırasında yaşanan Shipka Geçidi Muharebesi de konunun devamında kitapta anlatılmaktadır. Şıpka Geçidi, Bulgaristan'ın tam ortasında Balkan Dağları üzerinde, askeri açıdan stratejik bir geçittir. Burada General Gurko ile Osmanlı ordusunun savaşı ders kitabında uzun uzun anlatılırken aşağıdaki görsele yer verilmiştir. Yazar Bulgarların Rus ordularını kurtarıcılar olarak karşıladığını anlatıyor. Shipka geçidinde sayılarının beş katı olan Türk ordusu ile cesurca savaştıkları ve bu stratejik öneme sahip yeri ellerinde tutmayı başardıkları anlatılırken dağlardaki karlara ve çok ağır doğa koşullarına rağmen Rus ordusunun geri çekilmediği ifade edilmektedir. Aşağıdaki görselde Rus ve Bulgar desteleri 1877'de Shipka'da Kartal Geçidi savunmasında resmedilmiştir. Karlı kış şartlarına rağmen askerlerin kahramanca tepeyi savundukları görülmektedir.

Шипка. Оборона Орлиного гнезда солдатами 36-го Орловского и 35-го Брянского пехотных полков и болгарскими ополченцами в августе 1877 г. Художник А. Попов. Акварель. 1892 г.

Şekil 16. Shipka. Ressam A.Popov. Akvarel Çizim 1892.(Fedesov 1982: 148)

Ocak 1878 yılına kadar geri çekilmeyen orduda 9,5 bin askerin donarak öldüğü anlatılanlar arasındadır (Fedesov 1982:148).

Bulgaristan'da Rus savaş kahramanlarının anısına dikilmiş "sayısız" anıtlardan birinin resmi kitapta verilmiş, savaşın emanetlerinin hala Bulgar müzelerinde saklandığı vurgulanarak bu savaşın Bulgar ve Rus halkları için kardeşlik simgesi olduğu yazılmıştır (Fedesov 1982: 151).

Памятник героям войны в Болгарии.

Şekil 17. Bulgaristan’da Savaş Kahramanları Anıtı (Fedesov 1982: 151)

4.4.10.1 Plevne kuşatması

Plevne savaşları (1877-1878) 93 Harbi sırasında Rus ordusunun ve Bulgar destelerinin, Bulgaristan’ın Plevne kenti uğrunda Osmanlı ile savaşlarıdır. Burada Osman Paşa beş ay süresince mücadele ederek Rusları durdurmuştur. Bu savunma ayrıca askeri yönden gittikçe zayıflayan ve artık her cepheden neredeyse mağlup ayrılan Osmanlı ordusu için ilham kaynağı olmuştur.

Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında Plevne ile ilgili bilgiler vardır. Fedesov SSCB Tarihi ders kitabında “Plevne Kuşatması” başlığı altında bu savaşın başında pek çok şeyin yolunda gitmediğini ve Türklerin Rus ordusunun önemli bir kısmını burada

meşgul ettiği yazmaktadır. Üç kez yapılan saldırının her seferinde büyük zayıat verildiğini, sonunda kuşatma ile şehrin 1877 yılında alındığı ifade edilmektedir (Fedesov 1982: 149).

4.4.10.2 1877-1878 Rus-Türk savaşının sonuçları

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 yılları arasında yapılan Rus-Türk Savaşlarının sonucu Osmanlı Devleti açısından pek iç açıcı olmamıştır. Osmanlı devletinin dağılma sürecini başlatan en önemli olaylardan biri olan 93 Harbi, sonuçları Osmanlı'nın aleyhine olan bir antlaşma – Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlanmıştır.

Sovyet Rusya Tarih ders kitaplarında Rus-Türk savaşının kazanılması ve sonuçları Fedesov SSCB Tarihi kitabında aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Türk gücü artık karşı koyamıyordu. General Gurko'nun ordusu zor kış şartlarında Balkanları geçti, Türkleri mağlup etti ve Sofya'yı aldı. Gurko askerlere yönelik bildiriye yazıyordu: "Balkanlar geçişi bitti. Hangisine daha çok şaşırmalı: savaşlardaki cesaret ve kahramanlığınıza mı yoksa dağlara, dona ve derin kara karşı sabır ve sebatla mücadelenize mi? Yıllar geçecek bizim torunlarımız bu vahşi dağları ziyaret ederken gururla söyleyecekler " Buradan Rus askerleri geçmiş ve Rummyantsev, Suvorov gibi mucize kahramanların zaferlerini yeniden canlandırmışlar."(Fedesov 1982: 149)

Rus ordusunun saflarında Bulgar milisleri kahramanca savaştı. Onların kahramanlıkları hayranlık uyandırdı. "Bulgar tugayları - savaşın katılımcılarından biri yazıyordu - aslanlar gibi savaşıyordu. Onlar hızlıca saldırıya geçiyor elinde silahla düşmanla karşı karşıya savaşıyorlardı. Onlar hakkında tüm hikâyeler heyecan ve merak doluydu."(Fedesov 1982: 149)

Yirmi bin Türk tarafından kuşatılan üç bin Bulgar görev yerini terk etmedi.1877-1878 yıllarındaki Rus askerleri Bulgar gönüllülerinin ortak mücadelesi Rus-Bulgar askeri işbirliğinin dikkat çekici bir örneğidir. 1878 yılında Rus ordusunun esas güçleri Balkan Dağları'nı aştı. Genel taarruz başladı. Şimdiki Plodiv'de³⁸ Türkler yenildi ve savaşız Adrionopolis'i teslim ettiler. Konstantinopolis yolu açıldı. Kafkasya'da Rus kuvvetleri Beyazıt, Ardahan, Kare kalelerini aldılar. (Fedesov 1982: 149)

Ders kitabı yazarı Türkiye için büyük bir tehdit oluşturduklarını yazıyor. Fakat bu tehdit İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ı korkutmuştur böylece İngiltere donanmasını Marmara'ya getirerek Konstantinopolis'in alınması durumuna karşı Rusya'yı tehdit etmeye başlamıştır. Rusya'nın bu büyük Avrupalı güçlerle savaşımaya hazır olmadığından Berlin Kongresi'nin yapıldığı ifade edilmiştir. (Fedesov 1982:

³⁸ Filibe

149) Kitapta ayrıca Berlin Antlaşması metni belge olarak sunulmuştur (Fedesov 1982: 152).

Şekil 18. 1877-1878 Rus -Türk Savaşında Verilen Gümüş Madalya.(Fedesov 1982: 150)

Yukarıdaki görselde Rus-Türk savaşı esnasında savaş kahramanlarına verilmiş gümüş madalya sergilenmektedir. Sovyet Rus ders kitaplarında bu tür görsellerle sıklıkla karşılaşırız.

Ayastefanos Antlaşmasının sadece Rusya için değil Slav halkları için de avantajlı olduğunu, fakat Avrupalı güçlerin kendi çıkarları uğruna Balkanlarda Rusya'nın güçlenmesini istemediklerinden, bu antlaşmayı yok sayarak Berlin kongresi çağırdıkları sayfa 150'de anlatılmaktadır:

San Stefan Antlaşmasının³⁹ şartları Rusya ve tüm Slav halkları için avantajlıydı çünkü yeni büyük devlet Bulgaristan kurulacaktı. Türkiye Karadağ ve Sırbistan'ın özgürlüğünü tanımıştı. (Fedesov 1982: 150)

Berlin Antlaşması ve Avrupa devletlerinin Rusya'nın Balkanlarda nüfusunun güçlenmesini istemediklerini, İngiltere'nin savunma karşılığında Türkiye'den Kıbrıs'ı

³⁹ Ayastefanos Antlaşması

aldığını, fakat bu savaşın sonuçlarının çok faydalı olduğu şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Burada ayrıca Slav halklarının onları “Türk boyunduruğundan” kurtaran Rus askerlerine ne kadar minnettar oldukları ve onların anısına anıt diktikleri de vurgulanmaktadır.

Robert Vipper Tarih Yeni Dönem ders kitabında kolay görünen Rus savaşının birçok zorluklar ortaya çıkardığını, Türklerin büyük cesaret sergilemelerine rağmen Ruslarda Kırım Savaşı’nda görüldüğü gibi eksiklikler ortaya çıktığını yazıyor. Demiryolları olmasına rağmen kötü strateji ve askeri malzeme bakımından eksiklikler olduğunu yazan R.Vipper Plevne ve Shipka’yı alan Rus ordusunun Marmara’da İngilizler tarafından durdurulduğunu söylemektedir. Sayfa 395’te Ayastefanos Antlaşması, Gorçakov’un Slav halklarını savunması ve Berlin Antlaşması’nın sonuçları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Rus-Türk savaşları Sovyet Rusya ders kitaplarında tek taraflı olarak sunulmuştur. Sıklıkla savaşların, savaş alanındaki askerlerin, komutanların ve askeri başarı için verilen madalyaların resimleri görseller arasında yer almaktadır. Savaşların sebebi çoğu zaman “Balkanlardaki Slavları korumak” şeklinde sunulmakta askeri ve politik temel sebep arka plana atılmaktadır. Ayrıca ders kitaplarda yine aynı sıklıkla Türklerin “vahşice saldırısından” Balkan Slavlarına yaptıkları “hayvani zulümden” bahsedilmektedir. Savaşı kazanan komutanlar ve askerler kahraman ilan edilmektedir. Bu tür görseller ve resimler öğrencilerin gözünde “öteki” yaratmak imajına hizmet ederek bir düşman profili oluşturmaktadır. Ders kitapları özellikle küçük yaştaki öğrencilere gerçek ve tartışmasız görülebilir. Sovyet Milleti imajı oluşturmaya çalışan Sovyetler Birliği döneminde bu tür milliyetçi yaklaşımlar oldukça ilgi çekicidir.

4.5 SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA I. DÜNYA SAVAŞI

1914 yılında başlayıp 1918 yılında biten ve tarihin en kanlı savaşlarından biri, dünyanın dört bir yanından ülkelerin katılması ile “Dünya Savaşı” olarak adlandırılmıştır. XX. Yüzyılın ilk büyük uluslararası savaşı olan I. Dünya Savaşı sonucunda devletler binlerce vatandaşını kaybetmiş, büyük imparatorluklar çökmüş, yeni silahlar kullanılmıştır. Varlığına son verilen imparatorluklar arasında Osmanlı ve

Rus imparatorlukları da vardı. Savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmış, Rusya'da gerçekleşen Bolşevik devrimi ile Sosyalist bir devlet kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın Sovyet dönemi Rus ders kitaplarında nasıl anlatıldığını, nelerin vurgulandığını, savaşın karşı taraflar arasında Türklerin de olduğunu göz önüne alırsak, bu anlatılardaki Türk imajının nasıl olduğunu incelemek fikir verici olacaktır.

A. M. Pankratova 10. sınıf SSCB Tarihi kitabında "Dünya Savaşına hazırlık" başlığı altında şu ifadelere yer vermektedir:

Alman emperyalizmi Yakın Doğuya - Türkiye'ye sıçradı. Alman bankaları Almanya'yı ve Türkiye'yi bağlayan demiryolu yapımını üstendi. Alman askeri eğitimciler Türk askeri güçlerini Rusya ve İngiltere'ye karşı savaşa hazırlıyorlardı. Türk imparatorluğunda Almanya'nın ekonomik ve politik güçlenmesi Alman sermayesini Karadeniz boğazlarının sahibi yaptı.

Rusya'da iktidar çevrelerinde daha çok "İstanbul yolu Berlin'den" dolayısıyla Alman İmparatorluğu'nun yenilgisinden geçmektedir gerçeği düşünülmekteydi.(Pankratova 1952: 102)

Robert Vipper Tarih Yeni Çağ ders kitabında Almanların Türkiye'nin ardından Ermenistan'ın Ruslardan temizlenmesini Kars ve Batum'dan vazgeçilmesini talep ettiklerini iddia etmekte, onların asıl niyetlerinin Bakü petrolünü ele geçirmek, Hazar Denizi'ne hareket etmek ve Hazar pamuğunu ele geçirmek olduğunu söylemektedir (Vipper 1928: 543).

Anlatılarda açık bir şekilde Türkiye'nin savaşa Almanya'nın eli ile girdiği ima edilmektedir. Yapılan demiryollarının bu amaçla yapıldığını, Alman eğitimcilerin Türk ordusunu diğer ülkelerle savaşa sokmak için eğitim verdikleri ve en nihayetinde Türkiye'nin Alman sermayesi ile ayakta durduğu vurgulanırken yazar İstanbul'a sahip olmak için Almanya'nın mağlup etmenin gerekliliğini dönemin politik gerçeği olarak anlatmıştır.

Pankratova 10 Sınıf SSCB Tarihi kitabında I. Dünya Savaşı'nda Rusya ve Türkiye arasında savaş ilanını ve sebebini anlatmış, Kafkas Cephesi'nin açılmasından bahsetmiştir:

1914 sonbaharında yeni cephe - Kafkas Cephesi açıldı."Goeben" ve "Breslau" isimli iki Alman savaş gemisi Akdeniz'den Karadeniz'e sızarak Feodosiya ve Odesa'yı bombaladı. Almanya ile askeri ittifakta olan Türkiye Rusya'ya savaş ilan etti.1914 Aralıkta Sarıkamış'ta Türk ordusu yenildi ve Rus askerleri Türk cephesinde ilerlemeye başladı.(Pankratova 1952: 108)

1916'da Çarlık Rusya'sı Kafkas Cephesi'nde askeri operasyonlar yoğunlaştırdı. Son derece zor dağ koşullarında Kafkas ordusu 1916 yılında Şubat'ta hücumla Erzurum'u ve nisanda Trabzon'u aldı. Konuşlandırılmış başka bir Rus ordusu İran yönünde saldırıya geçti. Fakat Türkiye'nin tamamen mağlup edilmesini istemediklerinden Rus ordusunun Türkiye operasyonları müttefikler tarafından durdurulmuştur. (Pankratova 1952: 114).

Paragrafta Kafkasya Cephesi'nden bahsedilmektedir. Kafkasya Cephesi I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya İmparatorluğu ile karşı karşıya geldiği cepheye verilen isimdir. Kitapta Türkiye'nin Rus ordusu tarafından tamamen mağlup edilmesine müttefiklerin müdahalesinin engel olduğu anlatılmaktadır.

Aynı kitapta sayfa 196'da Trans Kafkasya Özel Komitesi ile ilgili paragrafta yazar Türkiye ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Trans Kafkasya Birliği. Mart 1917 yılında Trans Kafkasya'nın yönetimi için Rusya Geçici Hükümeti tarafından Trans Kafkasya Özel Komitesi adında geçici bir organ oluşturulmuştur. Bu komite, Devlet Duma'sı içinde bölgenin milli gruplarını temsil eden vekillerden oluşmaktaydı. Başlangıçta Antanta ile müzakerelere oturdu fakat bu dönemde cephe genişletmek için güç bulunamadı. Sonra birlik Alman koalisyonu ile bir anlaşma yapmaya karar verdi ve Türkiye ile müzakerelere başladı. Fakat Müsavatçılar tarafından desteklenen Türkler bu görüşmeleri kesintiye uğrattı ve Kars ve Batum'u işgal ederek Kafkasya derinliklerine saldırıya başladı. Müsavatçıların yardımı ile Taşnaklar ve Menşevikler Alman Türk emperyalistleri ile bir anlaşma içerisine girdiler ve 1918 Nisanda onların talebi ile Trans Kafkasya'nın "özgürlüğünü" ilan ettiler.(Pankratova 1952: 196)

Robert Vipper Versay Antlaşması'nda Türkiye'nin dörde bölündüğünü: Avrupa'da ona Konstantinopolis'in ve küçük toprak parçasının, Asya'da Küçük Asya yarımadasının bırakıldığını, Batı tarafının Ege Denizi adaları ile Yunanistan'a, Kuzey Suriye'nin Fransa'ya, Filistin ve Arabistan'ının İngiltere'ye bırakıldığını söylemektedir.(Vipper 1928: 546)

4.6 SOVYET RUSYA TARİH DERS KİTAPLARINDA KAFKASLAR VE ŞAMİL İSYANI

Şamil⁴⁰ İsyanı XIX. Yüzyıl'da Rusya'ya karşı Dağıstan'da baş gösteren bir direniş harekâtıdır. Sovyet Rusya ders kitaplarında Şamil İsyanı ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Bu isyanın Türkiye tarafından desteklendiği vurgulanmakta ve isyanla

⁴⁰ Şeyh Şamil (1797 1871) Kuzey Kafkasya halklarının siyasi ve dini önderi.

ilgili bazı detaylar öğrencilere sunulmaktadır. İ. Fedesov SSCB Tarihi kitabında sayfa 79’da aşağıdaki satırlar yer almaktadır:

Rusya’ya karşı savaşta Şamil Türkiye ve İngiltere’den yardım aldı. O Türk Sultanına silah ve cephane karşılığında onun himayesine girmek için söz verdi. Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Şamil Türk ordusuna katılmak için Azerbaycan ve Gürcistan’a girmeye çalıştı ama Azerbaycan ve Gürcü halkının güçlü direnişi ile karşılaştı. (Fedesov 1982: 79)

Bu anlatı pek çok yönü ile tartışmalı olup İmam Şamil’in Kırım Savaşı’na katılma dileği anlatısı Türkiye Cumhuriyeti İslam Ansiklopedisindeki ilgili yazı ile çatışmaktadır. Şeyh Şamil adlı başlıkta Mustafa Budak⁴¹ Sultan Abdülmecit’in 1853’te Şeyh Şamil’e bir ferman yollayarak onu Ruslara karşı cihada çağırdığını, bu çağrıyı Şamil’in, Tiflis üzerine bir askeri harekâta başlanırsa Rusları Kafkaslardan çıkarabileceği şeklinde yanıtladığını yazmaktadır. Bu teklifin Osmanlı Devleti’nce kabul edilmediği, fakat Şamil’in Gürcistan’ın Kaheti bölgesine girdiği, bütün gayretlerine rağmen Osmanlı ordusunun Tiflis’e doğru hareketini sağlayamadığı için geri çekildiği anlatılmıştır. Fedesov ’un kitabında bu olayı farklı anlatmasının sebebi Azerbaycan ve Gürcü halklarının Türkiye’nin ve Türk yardımcılarının değil, Rusya’nın yanında olduğunu göstermek içindir. Aynı şekilde sayfa 75’te bu satırlar yer almaktadır:

Rusya Kafkas’ta güçlenmeye başladı. Bütün Kafkas hakları gönüllü olarak Rusya’nın terkiğine geçtiler. Rusya’nın İran ve Türkiye ile sürdürdüğü savaşlarda Gürcüler, Ermeniler, Azerbaycanlılar ve Kafkas’ın diğer halkları Rusya tarafında aktif olarak rol almışlardır.(Fedesov 1982: 75)

Tarihi gerçekliklerle çok bağdaşmayan bu anlatı tüm Kafkas halklarının Rusya’nın terkiğine “gönüllü” olarak geçtiğini söylerken aslında Dağıstan bölgesindeki son yıllara kadar süregelen savaşı unutmaktadır. Ayrıca Kafkas halklarının Türkiye ile savaşta Rusya’nın yanında yer aldığı söylemek de tarihsel açıdan doğru değildir. Buradaki amaç tarih kitabı üzerinden gerçeklikleri çarpıtmak suretiyle öğrencilere halkların gönüllü olarak Rusya ile birleştiğini anlatarak “Hümanist Rusya” imajı yaratmaktan başka bir şey değildir. Ders kitabı yazarı bu iddialarını devam ettirerek Kafkas ülkelerinin kültür ve biliminin gelişmesinde elverişli koşullar yarandığını, çünkü Rusya’nın, İran ve Türkiye ile karşılaştırıldığında daha gelişmiş bir ülke

⁴¹ İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

olduğunu ve onun kültürünün etkisinin Kafkas halkları için faydalı olduğunu iddia etmektedir (Fedesov 1982: 76). Burada da olaya tam bir Rus milliyetçisi gözü ile bakılarak tarih ders kitabı yazıldığını görmekteyiz. Yazarın bu kitabı 1982 yılında yazdığını düşünecek olursak bu dönemin SSCB’de milliyetçilik ideolojisinin ön plana çıktığını anlayabiliriz. Kafkas halklarını kültür bakımından ikinci plana atarak Rus kültürü sayesinde geliştiği, Türkiye ve İran’ın da Rusya’dan daha az gelişmiş bir ülke olduğu şeklindeki anlatısı tarihsel yönü zayıf bir iddiadır. Ders kitaplarında bu tür iddialara yer verilmesi öğrencilerin tarihi gerçekliklere erişmesi konusunda problemler yaşanmasına sebep olabilir.

Pankratova SSCB Tarihi kitabında Azerbaycan’da ortaya çıkan Müslüman- Türkçü cemiyetlerle ilgili şu satırları yazmaktadır:

Gelişmekte olan yerel burjuvazi ve onların destekçileri Azerbaycan işçi ve köylülerini devrimci mücadeleden ayırmak için çalışıyorlardı. Şehirlerde ve köylerde Panislamistlerin bütün Müslümanların yetkili bir tek bir Müslüman devlet ve bir vaaz önderi etrafında feodal bir devlet kurması gerektiği ile ilgili dini-milliyetçi kampanya yürütülüyordu. Panislamistlerin bu kampanyası Türkiye tarafından destekleniyordu. (Pankratova 1952: 55)

Bu paragrafta da yerli Müslüman ve milletçi kesim “yerel burjuvazi ve onların destekçileri” şeklinde anlatılarak, bu kesimin Türkiye tarafından desteklendiği iddia edilmektedir.

4.7 SOVYET RUSYA DERS KİTAPLARINDA TÜRK CUMHURİYETİ

Rusya’da Bolşevik devrimi ile hâkimiyete gelen sosyalist parti yöneticileri kurulmakta olan Türk Cumhuriyeti’ne yardım ederek dostluk ilişkileri geliştirmişlerdir. Bu dönem Rus büyükelçisi S. Aralov’un hatıralarından oluşan “Bir Rus Diplomatının Türkiye Anıları” kitabında ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı’nın yayınlarında da Milli mücadelede Rus yardımları yıllara göre şu şekilde ayrılmıştır:

“...1920 yılında; 3.878 piyade tüfeği, 3.964 sandık cephane, 20 adet Lewis hafif makineli tüfeği, aynı sene ikinci bir posta ile 2 vagon silah ve 8 adet 7,5’luk sahra topu...1921 yılında; 4076 piyade tüfeği ve cephanesi, 8 adet top ve cephanesi, 1.392 sandık piyade ve 3.820 sandık topçu cephanesi, 200 el bombası, 4 toparlak, 2 cephane arabası, 3 sandık top mermisi, 3 uçak

motoru, 4.000 yatak takımı ve 3.500 takım iç çamaşırı... (Genel Kurmay Başkanlığı Raporlarından aktaran, Şen 2006: 16)

Görüldüğü gibi Çarlık Rusya'sı döneminde Türkiye ile şiddetli savaşlar yürüten Rusya Devleti devrim sonrasında Türk Devleti'ni de emperyalistlere karşı savaşan bir devlet olarak kabul etmekte ve ona yardım etmektedir. Böylece Cumhuriyet'in kurulduğu dönemlerde sıkı bir dostluk ilişkileri içine giren iki devlet arasında müttefiklik başlamıştır. Sovyet Rusya ders kitaplarında Cumhuriyet'in, yeni Türk Devleti'nin kurulması kendine yer bulmuştur.

Pankratova SSCB Tarihi ders kitabında çarlık Rusya'sının doğu politikasını eleştirerek bu eleştiriye Stalin'in " İran Türkiye ve Çin'de çarlık hükümeti "batı emperyalizminin müttefikliği ve bekçi köpekliği" rolünü oynamaktaydı." cümlesi ile desteklemiştir (Pankratova 1952: 88). Bir önceki anlatılarla çelişen bu cümle Çarlık Rusya'sını Batılı kapitalistlerle bir olup Doğuda "bekçi köpekliği" yapmakla suçluyor. Bu eleştiri SSCB'nin kurulduğu dönemlerde Bolşeviklerin Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı ile yaptığı savaşlara, İran'da ve Çin'de yürüttüğü sömürge politikasına bakış açısını aksettirmektedir.

Aynı kitabın 198. sayfasında Sovyet Devleti'nin dış politikası ile ilgili şu satırlara yer verilmektedir:

Sovyet iktidarının ulusal politikası muazzam uluslararası öneme sahiptir. Özellikle Doğu halkları üzerinde oldukça büyüktür. Sovyet hükümeti Çar ile Türkiye ve İran arasında tüm eşitsiz antlaşmalar ortadan kaldırılacağını açıkladı ve savaş sırasında işgal ettiği bölgelerden asker çekmeye başlayacağını açıkladı. Küçük ulusların bağımsızlığı için Sovyet Devleti'nin mücadelesi en geri ve ezilen halkların güvenini kazanmasını sağlamıştır.

V. K. Furayev Yeni Tarih (1983) kitabında Türk Milli Özgürlük Harekâtı ile ilgili şunları yazmaktadır:

Türkiye'de Milli Özgürlük Harekâtı galebe kazandı. 1920-1922 yıllarında köylüler işçiler yerli burjuva Üçlü İtilaf ülkelerinin Türkiye'yi bölme çabalarına karşı kahramanca savaşılar. Sovyet Rusya'sının maddi ve manevi yardımı sayesinde Türk halkı İngiliz-yunan müdahalecilerini kovdu ve sultanın despotik hâkimiyetine son verdi. Türkiye burjuva devleti oldu. (Furayev 1983: 32)

Yazar Türk Milli Özgürlük Harekâtı'na Sovyet Rusya'sının verdiği desteği açık bir dille ifade etmektedir. Mustafa Kemal önderliğinde yapılan özgürlük savaşlarını "köylü ve işçiler" tarafından yapıldığını anlatmaktadır.

Sovyet Rus tarih ders kitaplarında Türk tarihinin hemen hemen her dönemi ile ilgili anlatılarla karşılaşılabileceğimiz gibi Rus-Türk ilişkilerinin yoğun olduğu dönemlerle ilgili sayfalarca bilgi bulabiliriz. Genel olarak kitaplara baktığımızda ders kitaplarının temelde anlatıya dayalı görsellerin az kullanıldığı, kullanılan görsellerin aslında ders kitabının amacına uygun olmadığını gözlemleriz.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde Sovyet Rusya tarih ders kitaplarından elde edilen bulgular ışığında tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

5.1 RUS TARİHÇİLİĞİNDE TEMEL DÖNEMLER ÜZERİNDEN SOVYET RUS TARİH KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu içerikte Sovyet dönemi tarih ders kitapları Tablo 1 üzerinden değerlendirilmiştir. Rus tarihçiliğinde kırılma noktaları politik karaktere sahiptir. Tarih ders kitaplarını incelediğimiz zaman bu dönemlendirmenin kitaplardaki “Türk imajı” üzerinde etkili olduğunu görürüz.

Sovyet tarihçiliğinde 1920-1930’lu yıllar bilginin birleşme süreci olarak adlandırılmıştır. Nitekim bu dönemde sosyalist devrim sonucunda yeni imaja sahip bir devlet kurulsa da henüz üniversitelerde ve okullarda Marksist ideolojiye sahip eğitim programları, ders kitapları ve en önemlisi bu kitapları yazacak akademisyenler yok denecek kadar azdır. Bu sebeple 1920- 1930’lu yıllar arasında çarlık dönemi ders kitapları cüzi değişimlere uğratılarak okutulmaya devam etmiştir. N. İ. Pepelina “SSCB de halk eğitiminin tarihinden; ulusal tarihin ders kitapları üzerinde bir çalışma” isimli makalesinde bu dönemle ilgili bilgi vermektedir. Yazara göre tarihçilere iki yol önerilmişti - ya yeni kitaplar hazırlayacaklar veya eski kitapların yeni sisteme ayak uydurmasını sağlayacaklardı. Birincisi oldukça zor olduğundan ikinci teklif kabul edilmiş çarlık döneminde mevcut ders kitapları değişimlere uğratılarak tam kapsamlı Sovyet ders kitabı hazırlanana kadar kullanılmıştır (Pepelina 201: 21). Bu dönem ders kitapları arasında çalışma için incelenen Robert Vipper’in 1925 ve 1928 yıllarında yayımlanan kitapları vardır. Kitaplar Tarih ders kitabı Eski Çağ (1925), Tarih ders

kitabı Orta Çağ (1925) ve Tarih ders kitabı Yeni Çağ (1928) şeklindedir. Bu kitaplar arasında Türklerle ilgili bilgiye Tarih 2 ve Tarih 3 kitaplarında rastlamaktayız. Robert Vipper'in kitaplarında Türk imgesi olumsuz değerler taşımaktadır. Tarihçi Türklerle ilgili yazdığı neredeyse her bölümde aşağılayıcı ve hoş olmayan sıfatlar kullanmaktan geri kalmamıştır. Bunun, Çarlık Rusya'sının Osmanlı ile asırlar boyu süregelen savaşlarının ve "düşman algısının" etkisi ile olabileceği düşünülmektedir. 1920-1930'lu yıllarda çarlık Rusya'sı Tarih ders kitapları kullanıldığından bu dönemde Türklerle ilgili imaj olumsuzdur.

1930-1950'li yıllar Sovyet tarihçiliğinde yeni ders kitaplarının piyasaya çıkması dönemidir. Totaliter dönem olarak adlandırılan bu dönemde hazırlanmış olan jüri ödüllü A. V. Shestakov "SSCB Tarihi. Kısa Kurs" kitabı ilk Sovyet tarih ders kitabı olma özelliğine sahiptir. Kitap Rus tarihini kısa epizotlar halinde anlatmakta, son bölümlerde önemli Rus bilim adamlarına ve politikacıların anlatımına yer vermektedir. Totaliter dönem Sovyet tarihi Stalin iktidarının perde arkasıdır, aynı zamanda II Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara rastlamaktadır. Çoğunlukla milli kahramanlıklar üzerine yoğunlaşan ders kitapları, genellikle sosyalist liderlerin, Marksist ideolojinin anlatısına yöneldiğinden, incelediğimiz bu dönemle ilgili tarih ders kitaplarında "Türk imajı" ile ilgili pek bilgiye rastlamayız. Kurulduğu ilk dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti ile dostluk ilişkileri geliştiren SSCB erken dönem tarih ders kitaplarında bu "dost" imajı devam etmektedir. Yapılan savaşların sadece "Türklerin suçu" olduğunu iddia eden çarlık dönemi ders kitaplarının aksine ilk Sovyet ders kitaplarında bunun Çarlık Rusya'sının sömürge politikası ile ilgili olduğunu savunan tarihçiler vardır.

1950-1965'li yıllar Sovyet tarihçiliğinde "Çözülme" dönemidir. Stalin diktatörlüğünün sona ermesi sonucunda Kruchshv iktidarı ve hayatın tüm sahalarında "çözülme" dönemi başlar. Bu çözülme tarih yazımını da yakından etkiler. Çözülme dönemi ders kitapları arasında A. M. Pankratova "SSCB tarihi" (1952), E. M. Golin "Orta Asırlar Tarihi" (1963) vardır. İncelenen bu kitaplar totaliter dönem ile çözülme dönemi tarih ders kitabı yazımı arasındaki farkı gözler önüne sermektedir. Kitaplarda Çarlık Rusya'sı tarih yazımı edası ve Slav şovenizmi hissedilmektedir. Çözülme dönemi Sovyet Rusya ders kitaplarında Türk imajı genel olarak olumsuzdur.

1965-1980'li yıllar Sovyet tarihçiliğinde "Yavaşlama Süreci" olarak adlandırılmıştır. Bu dönem çözülme döneminin sonu ile başlayan Sovyetler Birliği'nde parti iktidarının

azalması veya “yavaşlaması” ile başlayan bir süreçtir. Döneme genel olarak baktığımız zaman Rus ve Slav milletçiliğinin yine ön planda olduğunu görürüz. İncelenen ders kitaplarında yine aynı algı ile karşı karşıya kalmaktayız. Ders kitaplarında Balkan İsyanlarına, Rus-Türk Savaşlarına, Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda ilerlemesi ile ilgili konulara rastlamakta ve Rus milliyetçiliğinin ön plana çıkarılmasına şahit olmaktayız. Dönemin incelenen tarih ders kitaplarının “Türk” imgesine bakış açısı olumsuzdur.

Sovyet Dönemi Rus ders kitaplarında Türk algısına bakış, dönemin politik bakış açısı ile ilgili olup, çoğunlukla çarlık dönemi tarihçiliğinden farklı değildir.

5.2 TARTIŞMA

Bu bölümde Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili anlatılar konu ile ilgili araştırmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Türklerle ilgili Sovyet ders kitaplarında mevcut olan bilgileri güncel Rus ders kitapları ile karşılaştırmak için A. Şimşek ve N. M. Cengiz’in “Rus Ders Kitaplarında Türk İmajı” (2015) isimli makalesinden istifade edilmiştir. Makale üzerinde yapılan incelemede güncel ve Sovyet Rusya ders kitaplarında Türklerle ilgili anlatım bakımından pek fark görülmemiştir. Eski Türkler konusu günümüzde de Sovyet döneminde olduğu gibi işlenmiş, İstanbul’un fethi konusuna geniş yer verilmiştir. Ayrıca Balkan isyanlarının güncel Rus ders kitaplarında da geniş yer tutmaya ve özgürlük savaşları olarak sunulmaya devam ettiği görülmüştür. Her iki dönem tarih ders kitaplarında İstanbul’un işgali görsellerine, ayrıca Sırp savaşçı Milosh Obilich’in Türk sultanını öldürme sahnesine yer verilmiştir. Ayasofya mabedi ile ilgili görseller ve Rus-Türk savaşlarında verilen madalyaların resimleri Sovyet döneminde ve günümüzde Rus ders kitaplarında sergilenmektedir.

Konu ile ilgili V. Gatina’nın “Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmgesi” isimli yüksek lisans tezi sayesinde Çarlık dönemi Rusya’sında Tarih eğitimi ile Sovyet dönemini mukayese etme şansı bulunmuştur. V. Gatina Çarlık döneminde Türklerle ilgili anlatımların daha olumsuz olduğunu, Sovyet döneminde bu imajın daha dostça olduğunu iddia etmektedir. Fakat yapılan araştırmada Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında da Türklerle ilgili imajın hiç de olumlu olmadığını görmekteyiz.

5.3 SONUÇ

Dünyanın her ülkesinde devletin sahip olduğu politikanın öğrencilere empoze edilmesi için tarih ders kitapları kullanılır. Bu yüzden tarih eğitimi günümüzde ne yazık ki en demokratik ülkelerde bile nesnel karakter taşımamaktadır. Devletler “dost” ve “düşman” yaratma işini ders kitapları üzerinden gerçekleştirmektedirler.

Sovyet Rusya tarih ders kitaplarına genel olarak bakıldığında bilgi ve görsel yönden oldukça zengin içerikli kitaplarla karşılaşmaktayız. Dünya tarihi kitaplarında Osmanlı ve Türkler kadar başka devletlerin de tarihine yer verildiği görülmektedir.

Bu dönem tarih ders kitaplarını incelediğimizde farklı sonuçlarla karşılaşabiliriz. Öncelikle Türk imajının yazardan yazara farklılık gösterdiği, kitapların bir kısmında “barbar ve istilacı” Türk imajı sunulmaya çalışılırken diğer kitaplarda tarihi gerçekliklere dayanan objektif düşüncelere yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmada Sovyet dönemi Rus tarih ders kitaplarında var olan, Türklerle ilgili, kendi içinde tartışmalı olan konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Tesadüf değil ki kitaplarda en tartışmalı konular iki devlet arasında çıkar çatışmalarının olduğu konulardır. Bunlar Balkan Savaşları, Rus-Türk savaşları ve Kafkasya’daki çatışmalardır. Bu konuların tartışmalı olduğu izlenimi her devletin kendini haklı gösterme çabaları ile ilgilidir. Balkan Savaşları ile ilgili anlatılarda zaman zaman Rus tarih yazarları objektif davranarak Rusya’nın bölgede çıkarlarının olduğunu ve sadece Slav halklarına “yardım etme” düşüncesi ile davranmadığını ifade etmektedir. Sovyet dönemi tarih ders kitaplarında “işçi” , “feodal”, “derebeyi”, “köylüler”, “milli özgürlük harekâtları” gibi Sovyet ders kitaplarında sıkça kullanılan tarihi terimlere yer verilmiştir. Marksist terminoloji ders kitaplarına hâkimdir. İktidarlara karşı savaşlar, isyanlar ve inkılaplar “işçi ve köylülerce yapılan milli özgürlük harekâtları” olarak gösterilmiştir. Kitaplara göre tüm olumsuzlukların sebebi zengin derebeyi ve feodal kesimdir. Sovyet ders kitaplarında öğrencilerde Sosyalist dünya görüşü oluşturmak için bütün pedagojik yöntemler kullanılmış ve tarihi olaylar bu şekilde tasarlanmıştır. Erken dönem (1917 – 1930) dönem Sovyet tarih ders kitaplarında Hristiyan, Hristiyan Birliği, Ortodoks gibi dini kavramlar yer almaktadır. Totaliter dönem ve sonrasında bu kavramların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında içerik bakımından kendine en çok yer bulan konu Balkan isyanlarıdır. İncelenen kitaplarda Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'la ilgili bilgiler yer almakta, diğer padişahlarla ilgili pek bilgiye rastlanmamaktadır. İstanbul'un fethi konusu harita ve resimlerle desteklenerek işlenmekte, Ayasofya Mabedi'nin iç ve dış görüntüsünün resimleri dönemle ilgili tarih ders kitaplarında görülmektedir.

Türlere karşı savaşılan askerlere ve savaşıllara "kahraman", Balkan Savaşları'na "Milli Özgürlük Savaşları" olarak yaklaşan ders kitaplarında yazarlar, savaşların sonunda alınan başarı madalyalarının görsellerini yayınlayarak elde edilen başarının gururunu sergilemektedirler. Bu öğrencilerde savaşın aslında kötü bir şey olduğu algısını negatif yönden etkilemektedir. Savaş görüntülerinin resimleri de ders kitaplarında kullanılmaması gereken görsellerdendir. Bir kısım "savaş esnasında çok az savaşçı ile çok büyük savaşlar kazanıldı", "eşit olmayan savaşlarda Ruslar Türkleri yendi" gibi anlatılar "ilahi adalet" fikrini ön plana çıkarmaya hizmet etmektedir.

Sovyet Rus tarih ders kitaplarında Türk imajı "öteki", zaman zaman "barbar ve yabani" olarak gösterilmiştir. Ne yazık ki ötekileştirmeden kurtulamamıştır.

Ders kitapların toplumun değer yargılarını oluşturmaktaki önemi göz önüne alındığında, güncel Rus ders kitaplarının Sovyetler Birliği dönemindeki bu olumsuzluklardan kurtulup yeniden yapılandırılması, hümanist dünyanın değer yargılarına ayak uydurması gerektiğini söyleyebiliriz.

5.4 ÖNERİLER

Sovyet dönemi ders kitapları günümüzde ders kitabı olarak kullanılmadığından, içerikle ilgili bir düzeltme yapılması gerektiği önerisi doğru bulunmamıştır. Bu konu ile ilgili araştırma yapılacak olanlara, bu tezde ulaşılamayan ders kitaplarının da incelenmesi ve yapılacak çalışmaya eklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agibalova, E.B. Donskoy, G. M. (1981). *İstoriya Srednih Vekov*. Moskova: Prosvesheniye.
- Aralov, S.İ. (2014). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*. (Çev. Hasan Ali Ediz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Ö. (2006). *Cumhuriyet Devri Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ayverdi, S. (2004). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*. İstanbul: Kubbealtı.
- Banerji A. (2006). Notes on the Histories of History in the Soviet Union. *Economic and Political Weekly*, 41, 9, 826-833.
- Büyük Rus Ansiklopedik Sözlük (*Balshoy Rassiyskiy Ensklopedicheskiy Slovar*). Moskova: BRE, 2003.
- Bazilevich, K.V., Bahrushin, S.V., Pankratova, A.M. ve Foht, A.V. (1952). *İstoriya SSSR*. Moskova: Prosvesheniye.
- Berkhin, İ.B (1981). *Metodocheskoe Posobiye Po İstoriy SSSR*. Moskova: Prosvesheniye.
- Bıçkov, S.P., Korzun, V.P. (2001). *Vvedenie V Istoriografiyu Oteçestvennoy İstorii XX B: Uchebnoe Posobie*. Omsk: Omskiy Gasudarstvenniy Universitet.
- Fedesov, İ. A. (1982). *İstoriya SSSR*. Moskova: Prosvesheniye.
- Furayev, V. K. (1983). *Noveyshaya İstoriya*. Moskova: Prosvesheniye.
- Gatina, V. (2009). *Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gittis, İ.V. (1945). *Metodika Nachalnogo Obucheniya İstoriy*. Moskova: Uchpedgiz
- Golin, E.M., Kuzmenko, V.L. ve Loyberg, M.Y (1963) *İstoriya Srednih Vekov*. Moskova: Prosvesheniye.
- Grosul. V.Y. (2007). O Periodizachiy Vsemirnoy İstoriy. *Rosiyskaya İstoriya*, 3, 122-139.

- Hall, C.R. (2003). *Balkan Savaşları: 1912-1913* (Cev. M.Tanju Akad). İstanbul: Homer Yayınevi (Eserin orijinali 2002’de yayımlandı).
- Hasanlı, C. (2011). *Türk Sovyet İlişkileri (1939-1953)*. (Çev. Dr. Ali Asker). Ankara: Bilgi. (Eserin orijinali 2008’de yayımlandı).
- Karal, E.Z. (1999) *Tanzimat-I Hayriye Devri*. İstanbul: Yeni Gün.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1,Sayı 1, 62 – 80.
- Köstüklü, N. (17-19 Mayıs 2013). Kıbrıs Rum Kesimi Tarih Ders Kitaplarında “Türk” ve “Türkiye” İmajı. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi. (21)*, 139 – 146, ISSN 2203-4548, Saraybosna.
- Kumkale, T.T. (1997). *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: İrfan.
- Lenin, V. İ. (1973). *Polnoe Sobranie Sochinenii: 5 İzdaniye – Tom 23 (Mart – Sentyabr 1913)*. Moskova: İzdatelstvo Politicheskoy Literaturı.
- Litvin. A. L. (2009). *İstoriya İstoricheskoy Nauki. Istoriografiya*. Kazan: Kazanskii Gasuderstvenniy Universitet.
- Mishulin, A.V. (1943). *Istoriya Drevnogo Mira*. Moskova: Uchpedgiz.
- Myasnikova O.N. (2007). Osnavnıye Prinsipi Shkolnogo İstoricheskogo Obrazovanie v SSSR V Doperestroechniy Period. *Gramota*, 7, 124-128.
- Nechkina, M.V., Leybengrub, P.S. (1971). *İstoriya SSSR*. Moskova: Prosveshenie.
- Pepelina, N.İ. (2013). İz Narodnogo Obrazovaniya V SSSR V 1930 Godakh: Rabota Nad Shkolnom Uchebnikom Otechestvennoy İstoriy. *Vestnik Moskovskogo Gasudarstvennogo Universiteta*, 2, 19-32.
- Pingel, F. (2003). *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları
- Shestakov, A.V. (1937) *Kratkii kurs istorii SSSR*. Moskova, Uchpedgiz.
- Sokolov V.Y. (2012). *Sovetskaya i rossiyskaya istoriografiya otechestvennoy istorii 1917 – 2000-e gg*. Tomsk: Tomskiy Gasudarstvenniy Universitet.
- Stalin, I.V. (1997). *Sochineniya: T. 14*. Moskova: Pisatel.

- Studentkin, İ.A. (2004). *Metodika Prepodavaniye İstoriy V Shkole*. Moskova: Tomskiy Gasudarstevnnyy Universitet
- Şen C. (2006). *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923–1953)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek. A. ve Cengiz. N. (2015). Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (2), 225-258.
- Şimşek, A. ve Alaslan, F. (2014). Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye’de Tarih Ders Kitapları. *Akademik Bakış Dergisi*, 40, 32-59.
- Tekin, N. (2011). Türkiye'deki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Rus İmajı. *Toplumsal Tarih*, 216.
- Tikhonov, V.V. (2013). İstoricheskaya Nauka V 1920-e Godı: İstoriograficheskie Zametki. *Vestnik Chelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta*,30, 321, 101–108.
- Turan, R. (2015). *Azerbaycan’da İlk ve Ortaöğretimde Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2013). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vipper, R.Y (1925). *Uchebnik İstorii, Drevnost*, Riga: Valtere İ Rapa.
- Vipper, R.Y (1925). *Uchebnik İstorii Srednie Veka*. Riga: Valtere İ Rapa.
- Vipper, R.Y (1928). *Uchebnik İstorii Novoe Vremya*. Riga: Valtere İ Rapa.
- Yapıcı, M. (2004). İlköğretim 1. Kademe Ders Kitaplarının Öğrenci Düzeyine Uygunluğu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 121-130.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız,Ö. ve Karaçağıl, Y.C. (2012). An Overview On Crimean War (1853-1856). *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 5, 273-285.

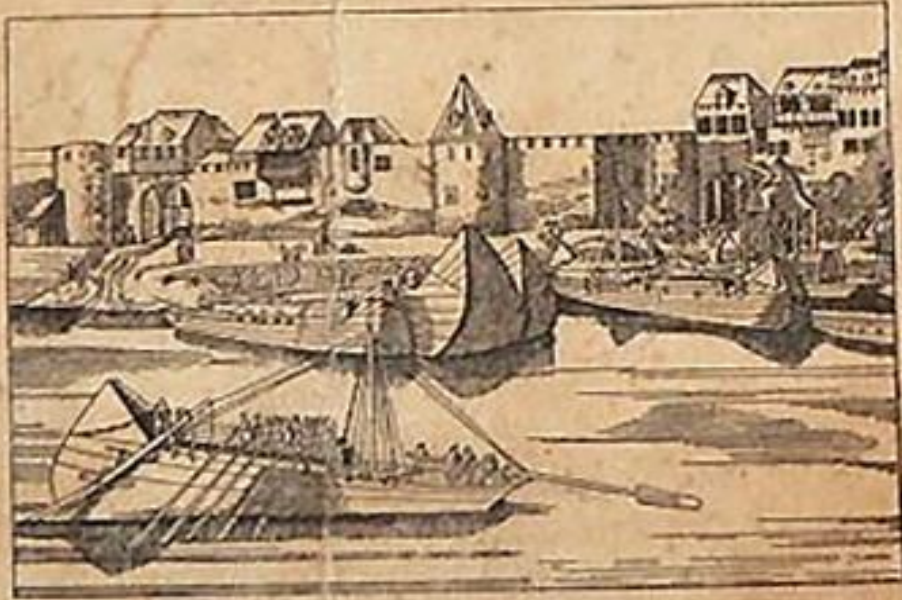

EKLER

Проф. Р. Ю. ВИПЕР

Учебник истории

Средние века

Рига, 1925

Издательство акц. общ. Вальтерс и Рапа

**R.Vipper “Uchebnik İstorii. Srednie Veka” (Tarih Ders Kitabı.
Orta Asırlar) Kitabı Kapağı (1925)**

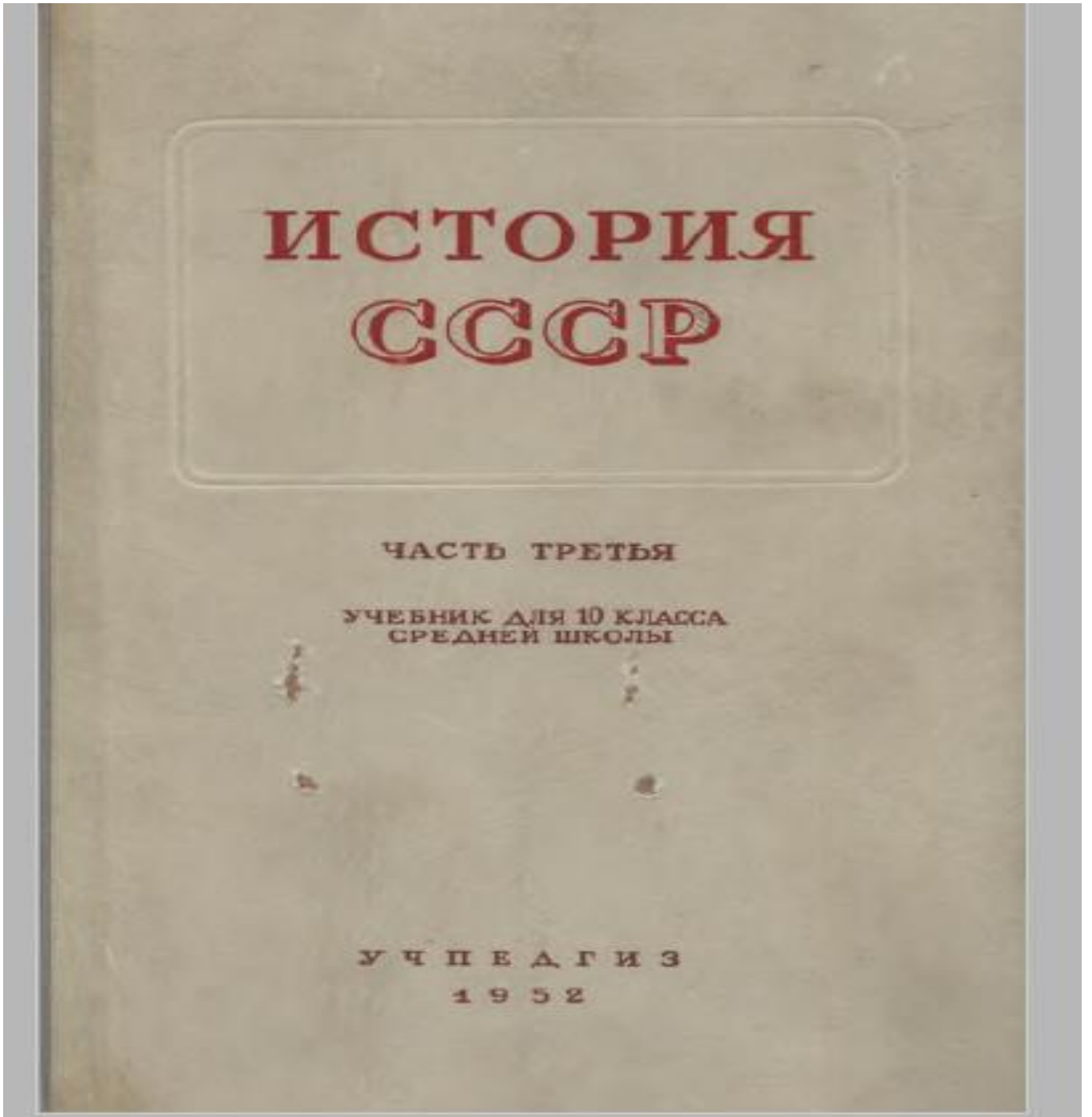
Е. В. АГИБАЛОВА, Г. М. ДОНСКОЙ

История
средних
веков

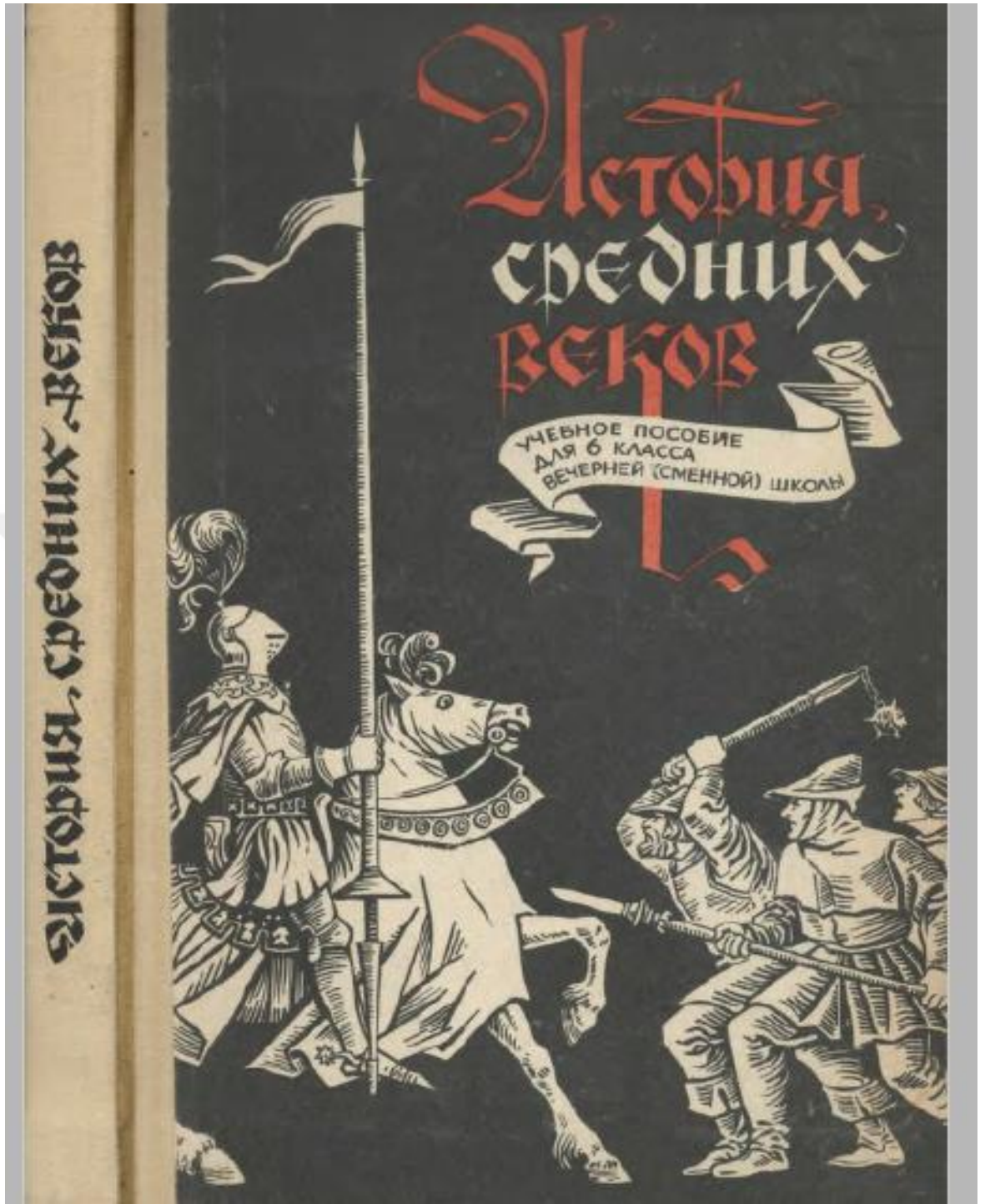
6

Y.V.Agibalova, G.M. Donskoy “İstoriya Srednih Vekov” (Orta Çağ Tarihi)
Kitabı Karağı (1981)

K.V.Bazilevich, S.V.Bakhrushin , A.M. Pankratova “İstoriya SSSR” (SSCB Tarihi) Kitabı Kapağı (1952)

E.M. Golin, V.L. Kuzmenko, M.Y. Loyberg “İstoriya Srednih Vekov” (Orta Asırlar Tarihi) Kitabı Kapağı(1963)

Учебник истории

Древность

Рига, 1925

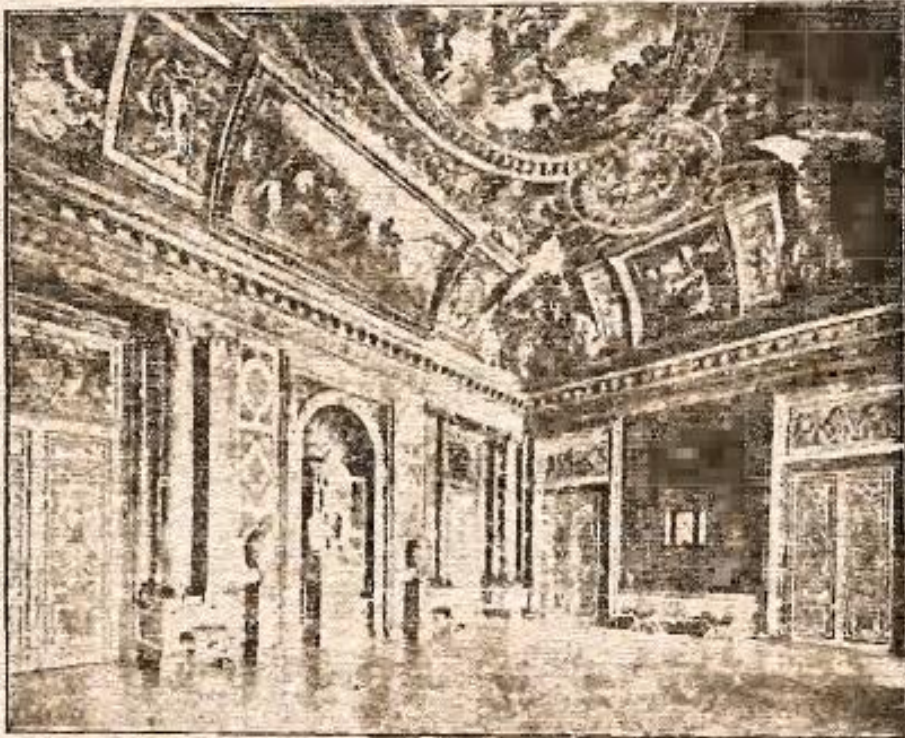
Издание акц. общ. Вальтере и Рапа

R.Vipper "Tarih Eski Çağ" Ders Kitabı Karağı (1925)

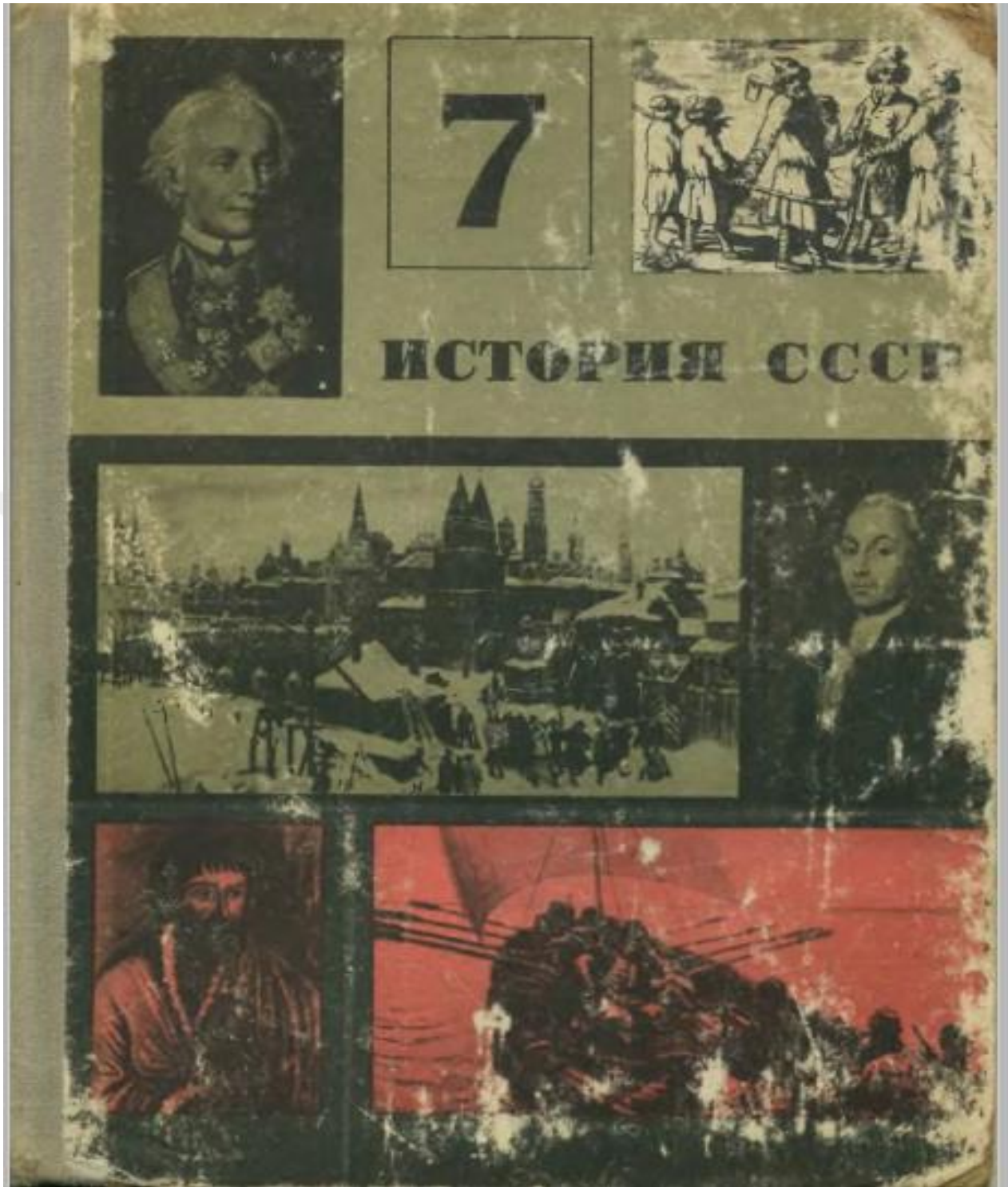
Проф. Р. Ю. ВИППЕР

Учебник истории

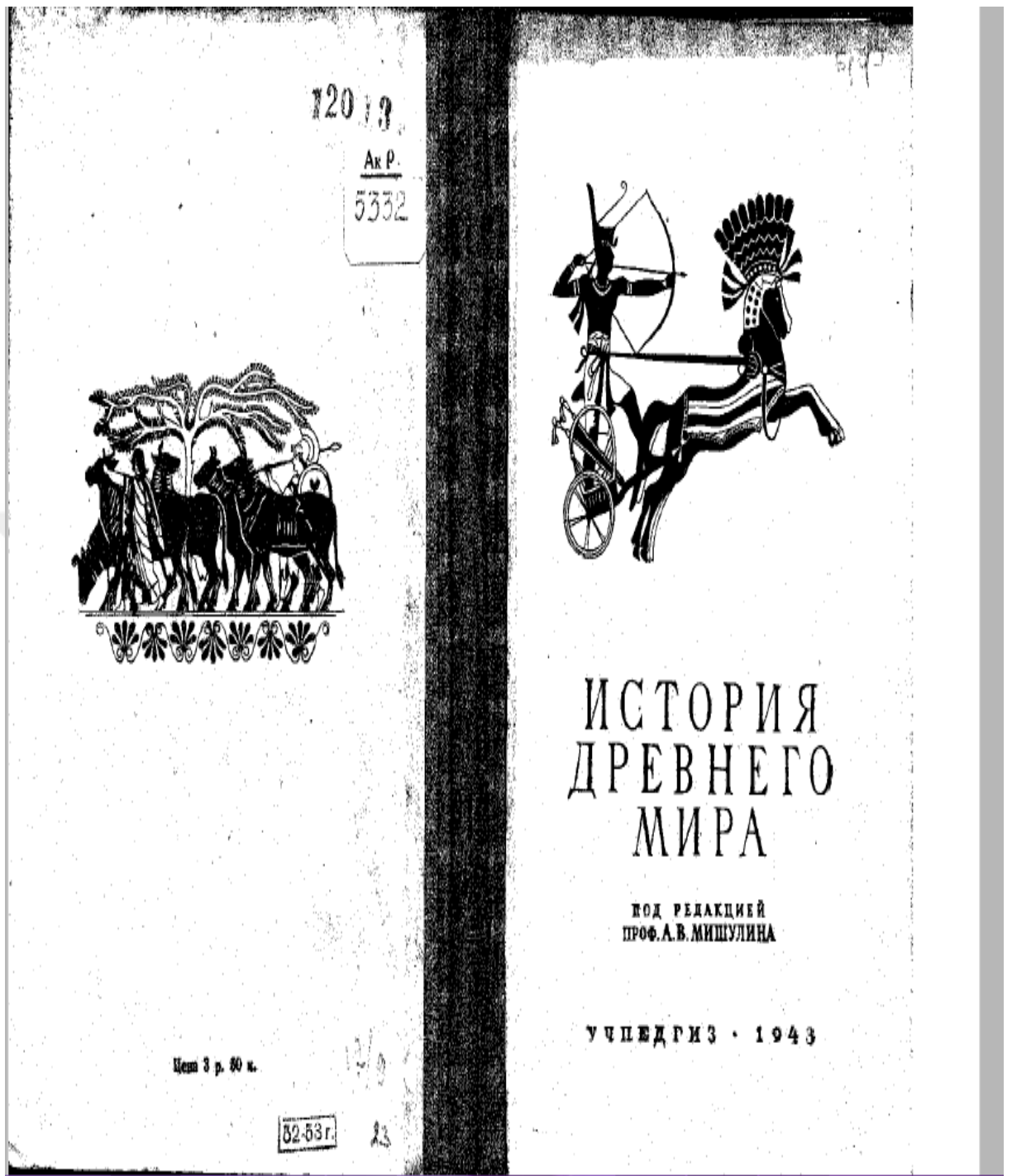
Новое время

R.Vipper “Tarih – Yeni Dönem” kitabı kapağı (1928)

**M.V. Nechkina, P.S. Leybengrub "İstoriya SSSR" (SSCB Tarihi) Kitabı
Kapağı(1971)**

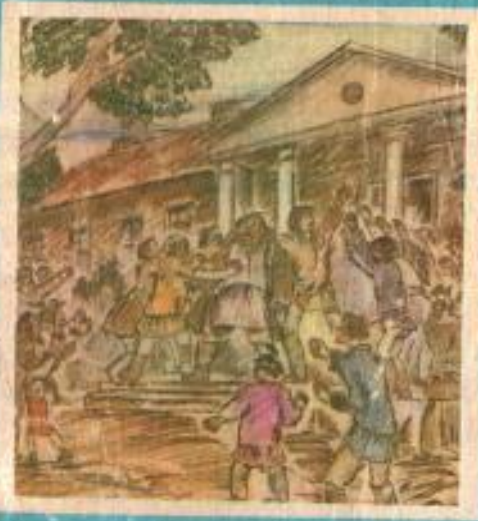
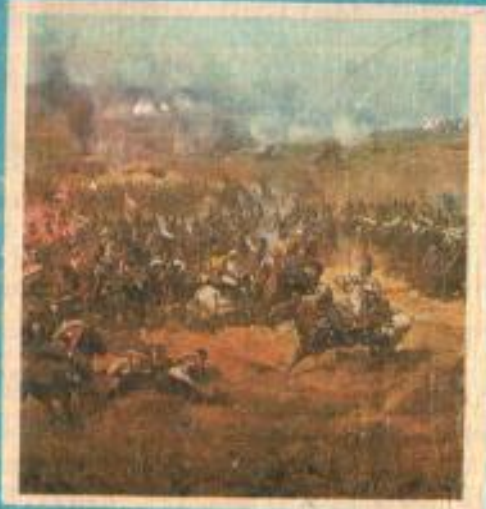

A.V.Mishulin “İstoriya Drevnogo Mira” (Kadim Dünya Tarihi) Kitabı Kapağı
(1943)

И. А. Федосов

ИСТОРИЯ с і с р

8

İ.A. Fedesov “İstoriya SSSR” (SSCB Tarihi) kitabı kapağı (1982)

283902.

ИСТОРИЯ СССР

КРАТКИЙ КУРС

ПОД РЕДАКЦИЕЙ
ПРОФ. А. В. ШЕСТАКОВА

ОДОбРЕН
ВСЕСОЮЗНОЙ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЙ
КОМИССИЕЙ

Shestakov “SSCB Tarihi kısa kurs” kitabının kapağı.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Nigar Maharramova Cengiz

Doğum Tarihi: 26 Ağustos 1982

Doğum Yeri: Zagatala/ Azerbaycan

Eğitim: Lisans.1999 – 2003: Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi.
Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü

Yüksek Lisans.2014 – 2016: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Enstitüsü Tarih eğitimi Anabilim dalı

Diller: Türkçe – Anadili

Rusça – Mükemmel

İngilizce – İyi